BROJ 19. 1909. GODINA XVII.

PROSVJETA

SADRŽAJ 19. BROJA:

DR. VELIMIR DEŽELIĆ: Ljudevit Gaj. (Nastavak). — STJ. ŠIROLA: U Preradovićevu zavičaju. — BOŽIDAR ŠIROLA: Vatroslav Lisinski. — THEODOR JESKE-CHOINSKI: Kad sunce zalazi. — NOVIĆ AUGUST: Bjesnoća pasa obzirom na ljutsko društvo. — MIRKO NIKOLIĆ: Srce sam vam svoje dao. — LISTAK.

SLIKE:

Bivši dvorac dra. Ljudevita Gaja na Mirogoju u Zagrebu. — Gajevo slavlje u Zagrebu (4 slike). — Hrvatski pjesnik Petar Preradović. — Rodni dom Petra Preradovića u Grabrovnici: Stara graničarska „oficirska kuća". — Zrakoplovac Orville Wright. — Leteći stroj Wrightov. — Orville Wright leti 42 amer. milje i time zadovoljava uslovima, što ih je Sjev. Uj. Amerika postavila. — Violina phonolist. — Toilette sa utrke u Logchampsu. — Konjska utrka u Sarajevu. — Halve Maan, Hudsonova ladja. — O. Maccioni. — Aparat O. Maccionia za proricanje potresa. — J. LEEMPOOLS: Kod jutarnjeg čaja. (Umj. priiog.)

„Prosvjeta" izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. • Godišnja cijena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. • Za inozemstvo 20 kruna. • Pretplatu prima: Uprava „Prosvjete", Zagreb, Gajeva ulica br. 7. • Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje Emilij Laszowski. Naklada tiskare Antuna Scholza.

Na znanje!

Prvim srpnjem, t. j. sa brojem 13. prešla je „Prosvjeta“ opet u **nakladu tiskare Antuna Scholza u Zagrebu**, koja prima, kao i prije, sve dopise tičuće se uprave i uredničtva, novu predplatu za list kao i svu zaostalu predplatu.

Nova nakladnica učinit će sve, da bude list opet točno izlazio i da zadovolji štivom i opremom svakoj želji p. n. predplatnika.

Naklada „Prosvjete“
Tiskara Antuna Scholza, Zagreb, Gajeva ul. br. 7.

PROSVJETA

BROJ 19. o o o o o
1. LISTOPADA 1909.

Ljudevit Gaj.

Dr. Velimir Deželić.

Sada ispjeva Gaj svoju slavnu davoriju: „Još Hrvatska ni propala".

U kr. sveučilišnoj biblioteci nalazi se rukopis Gajev onakav kako ga je Gaj sam napisao po prvi put. Pjesma glasi u tom prvopisu ovako:

Vu Beču 1833 v Prosincu.

Još Horvatska ni prepala, dok mi živimo
Visoko se bude stala, kad nju zbudimo
Ak je dugo tvrdo spala jača hoće bit
Ak je sada vu snu mala, će se raširit,
Sada senja čudne senje sladke radosti,
Kada se njoj kažu tenje jake mladosti
Drugda pak tamnice crne nju opstiraju
Kak da sestre njoj neverne nju zapiraju.
Jenput vidi županije sve ponovljene
Stare slavne sve banije z nova stvorjene,
Vidi, čuje Gorotance, Krajnce dolazit,
I z Horvati neprestance ovak govorit!
Haj Horvati bratjo mila čujte našu reč
Ne će nas razdružit sila baš nikakva več,
Nas je negda jedna mati draga rodila
Z jednim nas je, Bog njoj plati mlekom gojila.
Kako ćemo majki bolje sad zahvaliti
Kak da bumo jedne volje se zjediniti
Na svu korist su tudjini nas razdvojili
Slavu stare domovine hudo zrušili
Nili skoro skadnje vreme, da nju zvisimo
Stranjskog pako jarma breme iz nas zbacimo
Stari smo i mi Horvati nismo zabili
Da smo vsi mi pravi brati, ako smo i nemčili (!)
Jenput čuje svoje sine ljupko pevati
Glase svoje na visine tako zdigati
Bratja danas kolo vodi danke svetkuje
Horvatska se preporodi, sin se raduje
V kolu jesu vsi Horvati stare države
To su najvrleši svati z Like, Krbave.
Krajnci, Štajer, Gorotanci i Šlavonija
Skup Bošnjaci, Istrijanci ter Dalmacija.
Vsi Horvati se rukuju i spoznavaju
Istinski se sad kušuju reč si davaju.
Neka jal i nazlob mine, vsaki pako Slav
Hvalit će ju vnukov vnuki slavski narod ves.
Iza toga ima poslije dodano:
Nudar bratjo čaše z vinom sad napunite,
Zdravicu horvatskem sinom voljko napite,
Neka jal i razlob mine, vsaki pako slav
V naručaju domovine neka bude zdrav.

O samom postanku ove pjesme pisalo se u nas u više prigoda.

Mome pokojnome ocu pričao je Gaj sam postanak ove pjesme ovako:[1])

[1]) Dragoljub 1795. str. 53.

„Danas nema veselice bez moje pjesme „Još Hrvatska ni' propala". Ja sam ju g. 1833. koncipirao na saonicama putem od Zagreba u Samobor i napisao u Samoboru kod pobratima Ferde Wiesnera, koji se je iz oduševljenja pohrvatio u Livadić.

A to se zgodilo ovako.

Čuo sam u Podsusjedu iz jedne kuće gudbu naših mužeka. Jedan mi napjev basova mumljanja nikako više nije hotio izaći iz glave. Na ovaj napjev sam slagao pjesmu i kod Livadića ju napisao kao da sam ju improvizirao. Livadiću pročitam pjesmu i progundram upamćeni bajsov napjev. On uhvati moje glasove na artiji i za čas imadoh u prepisu kajde k mojoj pjesmi. Ali pri tom i ostade sve, dok nije g. 1835. ravnatelj njemačkoga kazališta u Zagrebu pan Čeh Šveigert napisao glumu o špilji Magdaleni kod Ogulina, dakako njemačkim jezikom. Ja sam mislio da bi pametno bilo k toj domaćoj glumi dodati hrv. popjevku. Rekoh to Šveigertu. Ponudih mu svoju pjesmu. Još Hrvatska ni propala i propjevah mu napjev po Livadićevim notama. Kad sam mu još obreko, kako ću tekst priudesiti za pozorište, on veseo otide po učitelja glasbe i koralistu Gjuru Wiesnera i za čas dodju oba k meni. Još isti dan je Wiesner onaj napjev uglasbio za orkestar a za tri dana je moju pjesmu kazališni sbor znao savršeno pjevati. Ona je večeras pjevana na kazališnih daskah, a sutra se je čula u svakoj ulici zagrebačkoj. Danas ju pjeva sav narod po svim predielima domovine".

Slično je već o postanku te pjesme napisao i naš Kuhač, takodjer po pripovijedanju Gajevu. Naš historik prof. Vjekoslav Klaić posumnjao je u ispravnost ove pripovijetke, te je ustvrdio, da ta pjesma nije postala na putu u Samobor nego je ona po svoj prilici bila naručena od Schweigerta g. 1835. za njegovu glumu: „Die Magdalenen-Grote bei Ogulin". Popijevka „Još Hrvatska" bila bi dakle po Klaićevu mnijenju prigodnica. Upravo stoga — kako Klaić napisa — nije mogla biti „prva budnica" naših Iliraca.[1])

Već u slijedećem broju „Vijenca" oborio se Ljuba Babić-Gjalski na Klaića. Svim zanosom svoje poetične duše snebiva se Gjalski nad prozaičnošću ideje, da bi „Još Hrvatska..." bila puka prigodnica još k tomu po naručbi Schweigertovoj, da izrazi vjernost Hrvata za Austriju i cesara Franju. Babić veli, da se je Gaj tridesetih godina vratio u domovinu već kao gotov Gaj. On je u sebi nosio sav onaj sviet misli.

I sam Kuhač odgovorio je Klaiću. U svom spisu „Ilirski Glazbenici" obara se na Klaića u životopisu Ferde Livadića navodeći više dokaza. Čini se, da se je i sam Klaić dao uvjeriti o neispravnosti svojega mnijenja, jer već u sbirci popjevaka, što ju je izdao troškom

[1]) Vijenac 1874.
Klaić Vj. Kako je postala pjesma: „Još Hrvatska ni' propala". Vijenac 1892. br. 23.

„Matice Hrvatske" ne govori više o svojoj hipotezi, već naprosto navodi Kuhačeve riječi)

Od onda do danas opetovale se Gajeve riječi o postanku naše davorije, a prigodom posljednje Livadićeve slave opetovaše ih gotovo sve hrv. novine povadjajući se za Kuhačem.

Pripovijest Gajeva, koju je pripovijedao Kuhaču pred svjedocima i napose Gjuri Deželiću ostade od ono doba činjenicom u koju se nije nitko više usudio dirati. Utvrdjena još razlozima Ljube Babića nije nam izgledala samo vjerojatnom već upravo bez svake sumnje istinitom.

Ja sam, moram priznati, opažao neka protuslovlja, koja se nalaze u izjavama Gajevim. Znajući pak da je prošlo do trideset godina od postanka pjesme do pripoviesti Gajeve, mogao sam protumačiti ta protuslovlja dugim razmakom vremna, koji je mogao potamniti sjećanje Gajevo ta znamo, kako se je teško sjetiti više put stvari, koje su se pred dva mjeseca zbile.

Ipak sam i opet vjerovao u postanak pjesme: „Još Hrvatska ni propala" onako, kako ga je sam Gaj ispripovijedao Kuhaču i Gjuri Stj. Deželiću.

Danas, gdje prvi put priopćujem Gajev „prvopis", stvar se sama po sebi razjasnuje.

Klaić nije imao pravo. Gaj nije ispjevao svoje budnice po narudžbi Schweigertovoj caru u slavu, već u istinu g. 1833. kao budnicu. Drugo je pitanje, da li je sam postanak te pjesme onako romantičan, kako ga Gaj opisuje, da li je u istinu obavit nimbusom i tišinom otajstvene, mjesečinom rasvijetljene noći i mirisom narodne glazbe.

Moglo bi to biti, pod kraj god. 1832. al gotovo se vjerojatnije čini, da je Gaj tu svoju pjesan ispjevao tek u siječnju 1833. u Beču, a ne na putu u Samobor.

Moguće je u ostalom, da je već na putu u Samobor prvu ili drugu strofu izradio.

To će ostati vječnom zagonetkom. Svakako je ovaj moj nalaz originala jasno dokazao, da je pjesma ispjevana već najkasnije početkom g. 1833. i da nije bila nikakova prigodnica, već u istinu posve rodoljubna pjesma, al nipošto naručena, a najmanje u svrhu, da se veliča Austrija.

God. 1833. i 1834. Gaj je gotovo uvijek na putovanju. Sad je u Beču, sad u Požunu, sad opet u Beču.

Iz ove dobe ima dragocjenih bilješki, što ih je zabilježio stari Ilirac Vukotinović.

„Mi Gaja (u Požunu) primismo radosno, te kad smo čuli njegove nazore i njegove nakane, proslavismo ga oduševljeno. Obilnom rječitošću i bujnom fantazijom nadaren bio je Gaj upravo rodjen za izvodjenje misije, koja je pred našom dušom lebdila, jer je bio učen i fino naobražen, vatren i revan. Poput apoštola znao bi on govorom svojim uspaliti slušaoca i jasnim dokazima uputiti o istini svojih tvrdnja. Poslije nekolikih dana bijasmo svi opet na novo probudjeni i ohrabreni, voljni što prije spremati se na izvedenje naših namjera... Tu nam je dakle u Požunu Gaj nacrtao svoj program reče: ponajprije se ima ispraviti stari, nevaljali pravopis hrvatski; ima se preustrojiti slovnica prema duhu slavenskog jezika; imamo nastojati da se u Zagrebu otvori nova tiskara naša i da se tada počne izdavanje političkih novina hrvatskih s dodatkom zabavnoga lista. To je bio rezultat naših požunskih dogovora, Dr. Ljudevit Gaj je dakle (kao što je to i onako već po cijelom narodu priznano) u istini onaj muž, koji je prvi pravac temeljito zasnovao, koji je različne nazore, misli i želje sabrao i u jednu konkretnu formu sastavio. Što je bez saveza i sustavno bilo amo tamo zasnovano, to je on iz idejalističkih krugova poveo na realitet. On je shvatio duh vremena, te je skupio oko sebe suglasne duše, koje su š njim radile odsele za oživotvorenje opredijeljene svrhe".)

Poslije ustanovljenog programa u Požunu priredišе požunski Gajevci svome novome vodji svečanu oprosnu večernju gozbu, u kojoj se zavjeriše medjusobno, da će složno i ustrajno stupati prema svrsi tako dugo, dok ju ne izvrše.

Zanimivo je, što Vukotinović piše, kako je šira publika bila nehajna za ideje Gajeve.

„Općinstvo naše držalo se je osobito u početku sasvim nehajno il se izjavljivalo u protivnom smislu, jer se je kazalo, da je ideja fantastična, izrod mladih ugrijanih glava, pak će svega toga doskora nestati, ko što ne staje u svijetu mnogih drugih nezrelih i dječinskih igara. Ali na sreću niti Gaj niti njegovi pristaše nedadoše se ušutkati tim otporom..."

Napokon ishodi audienciju kod samog kralja za novine. U svojim bilješkama[2]) Gaj nam je sam zabilježio o toku te audiencije i označio 29. svibnja 1839. kao dan kad je bio napokon u privatnoj audienciji kod cara Franje u dvoru i u njegovu kabinetu. Cesar ga je osobito dobrostivo primio.

U njemačkom je jeziku car rekao: Jeste li vi onaj, koji je potpisan?

— Jesam, na službu, Vaše Veličanstvo.

— Vi ste još mlad čovjek. To je pravo.

Gaj mu se duboko nakloni, a car mu na to:

— Znate li, gdje spisi leže? Vi ne morate to znati, ali, ako možda ipak znate, mogli biste mi kazati.

— Jest, Vaše Veličanstvo, naslućujem, da su spisi kod ugarskog namjesništva ostali, tako bar naslućuje narod.

Kralj mu na to odvrati:

— Da, da, Madžari prave nam mnogo neprilika. Pišu odviše i htjeli bi da Hrvati ništa ne pišu...

Gaj mu odvrati:

Pozvan sam oblastima i osobito višim svećenstvom, da budem urednikom, a jer spisi već jednu i po godine zaostaše, narod počinje sumnjati u moju sposobnost i bavi se raznim sumnjivim naslućivanjem. Ovo me je sklonulo na taj korak.

Car pako:

— Posve pravo! Već ću ja spise, gdje su da su na svijetlo iznijeti. Moraju na svijetlo! — Da, da, Madžari, Madžari! Utješite se samo. Učinit ću već potrebno.

Gaj:

— Molim Vaše Veličanstvo da bi mi izvoljelo bar iz previšnje milosti molbu signirati.

Car:

— Već će se sve učiniti.

Prema izvještaju Gajevu imaju se ispraviti one danas već krilate riječi Franje I.: Kad Madžari imadu svoje novine, zašto ih ne bi imali Hrvati.

Kralj je u istinu rekao: „Da, da, Madžari prave nam mnoge neprilike. Pišu odviše i htjeli bi, da Hrvati ništa ne pišu..."

[1]) Kuhač Franjo: Ilirski Glazbenici. Prilozi za povijest hrvatskoga preporoda Zagreb 1893. 8°.
Klaić Vjekoslav: Hrvatska pjesmarica. Zagreb 1893. 8°. str. 143.

[2]) Vukotinović Lj. Uspomena na g. 1833. — 1835. Nar. Novine 1885. br. 3.

[3]) Murko još u „Spomen cvijeću" sumnja, kad je bila ta audijenci'a. Tako i drugi. Sad nam je eto poznat točno i dan. Deželić Velimir: Pismo dr. Lj. Gaja str. 350. i d.

Kralj je eto lijepo Gaja primio i mi si možemo misliti, kako je klicalo srce Gajevo himnu sreće.

Već drugi dan iza audiencije, dakle 30. maja 1833. bio je Gaj kod svojega očinskoga zaštitnika i dobročinitelja baruna Ottenfels-Gschwinda, poznatoga austrijskoga državnika, bivšega internuncija u Carigradu. Taj, saznavši, da se je nakanio posvetiti žurnalizmu, a poznajući darovitost i eneržiju mladićevu upozori Gaja, na kaki se je trnoviti put nakanio baciti. On mu reče, da je za čovjeka njegovih sposobnosti šteta, da se gubi u novinarskoj bijedi, pak da bi bolje bilo, neka se mane takova posla. On mu predoči, da bi uz njegovu preporuku mogao još polučiti u državnoj službi lijepi uspjeh. On mu dapače predloži neka uzme službu u državnoj kancelariji. Gaj se na toj časnoj ponudi zahvali. Reče, da radi po savjesti svojoj i nutarnjem nagonu svojem, pak da se nada baš na trnovitoj i vanrednoj stazi, koju je odabrao i domovini i caru bolje služiti.

13. lipnja u jutro bio je kod zagrebačkoga biskupa Alagovića, koji ga je lijepo primio. Tri dana za tim (13. VI.) bio je u pol 7 na večer kod biskupa. Ovaj mu reče:

— Vaše Gospodstvo ne samo da ljubim, već i štujem.

To je Gaja vrlo razveselilo.

Kako se vidi imao je Gaj već u to doba ljudi, koji su mogli moćno u visokim krugovima zagovarati njegov naum.

Ipak je sve mnogo laganije teklo, no što si je to mislio Gaj.

Na ponovnu molbu, što ju je Gaj dvorskoj kancelariji predao, izvijesti on 29. kolovoza 1833. kralja, pak je kralj zapovijedio grofu Sedlnickomu, da mu što prije predloži karakteristične bilješke o Ljudevitu Gaju i da se sam izjavi, hoće li se moći ili ne Gaju dozvoliti izdavanje političkih novina.

Medjutim je pomislio Gaj, da mu treba postignuti veći ugled, a da će to laglje postići stekne li doktorat.

Zato se 1834. upisa u sveučilište lajpciško, gdje je na sebe doskora svrnuo pozornost svojih profesora, koji su bili onda na glasu sa svoje učenosti. Medju profesorima imali su neki i glasovita imena kao Krug, Pölitz, Wachsmuth itd. Ovaj je W. Wachsmuth 15 godina poslije napisao uvod u knjigu proti Gaju i Ilirima: Geschichte des Illyrismus oder des südslavischen Antagonismus gegen die Magyaren.

Doktorat polučio je Gaj u Leipzigu 20. srpnja 1834. Njegov diplom glasi:

„In universitate literarum Lipsiensi rectore academiae magnifico Guilielmo Andrea Haasio, procancelario, atque decano Guilielmo Wachsmuthio vir generossimus Ludovicus Gaj, Krapina, Croata, excelsae tabulae banalis artium notarius, philosophiae doctor et bonarum artium magister creatus et hac tabula publica declaratus est. P. P. Dom. VII. P. F. Trinitatis A. C. MDCCCXXXIV Lipsiae. Potpisani su na diplomi profesori: Vilim Wachsmuth, Gotfried Herman, Vilim Krug, Ernest Rosenmüller, Karlo Pölitz, Mavro Drobisch, Friderik Haase, Friderik Pohl i Antun Westermann.

U to vrijeme njegovi prijatelji i dalje radili o tome, da se Gaju dozvole novine. Istina Zlatarović i Milovuk izdadoše svoje mnijenje protivno novinama, al zato su tuj bili drugi zagovornici.

Osobito je stekao prof. Mojzes (poslije biskup slovački) zasluge za privilegij. On je tajno dopisivao sa grofom Sedlnitzkim pod šifrom W. W. U svom izvještaju (od 27. V. 1834.) osobito opravdava potrebu novina. Svećenstvu bi dobro došlo, a i biskup Alagović da je zato. U rodnom se jeziku ipak naradije čita. Uz to je za uščuvanje hrvaštine protiv madžarizacije zgodno da se izdaju take novine. Ako nije madžarizacija u interesu prej. doma, to će biti izdavanje hrv. novina dobri ustuk — veli Mojzes. Gaja da dobro paze u Zagrebu najodličniji ljudi u Hrvatskoj. [1]

Sedlnicki napisa svoj prezidijalni spis o toj stvari 8. lipnja, al je sam kralj Franjo požurio riješenje (16. lipnja) svojim biljetom: „da mu se ima bez odvlake predati i uzroke dosadanjeg otezanja objaviti".

Prezidijalni izvještaj Gajev imao je 14 priloga. O Gaju se izrazuje povoljno. O novinama pako izjavio se je grof Sedlnicki još povoljnije. Ako je hrvatski narod zaostao u kulturi, tomu nije malo krivo to, što je premalo obrazovao svoj jezik. Ne samo da priprost čovjek, tek što ostavi školu, već i onaj više klase ne imade prigode, da uče svoj jezik. Uz to nemože biti u interesu kraljevom, da Madžari istisnu hrvatski jezik. Ti razlozi govore za novine i Sedlnitzki ih preporuča. Napokon 9. srpnja 1834. potvrdi Franjo I. u Weinzierlu (pri Kremsu) predlog Sedlnitzkoga u cijelom opsegu i ugarska kancelarija dobi latinsku rezoluciju.

Kroz Peštu došla je dozvola za novine u Zagreb u oktobru iste godine.

Koliko je veselje, koliko oduševljenje taj dogodjaj učinio u Zagrebu i po čitavoj domovini, to se neda opisati.

Napokon se je ostvarila želja vatrenih rodoljuba, napokon su Hrvati mogli pisati u svojem jeziku u svojim novinama. „Zasluga se — veli Vukotinović — ima samo njemu (Gaju) pripisati, jer mi svi ostali nemogosmo u tu svrhu ništa doprinesti".

I u istinu od tog časa je Gaj slavan čovjek, kralj patriotskih srdaca!

IV.

Gaj se je najprije vratio u Krapinu, a poslije se nastanio u Zagrebu, u kući vlastelina i odvjetnika Valčića, u kući iza banskih dvorova u Kapucinskoj ulici. Obitavao je u prizemlju na lijevo, gdje je poslije živio i umro Ivan Perkovac.

Vukotinović nam priča, da su se g. 1834. sastali u Zagrebu dr. Ljudevit Gaj, Dragutin Rakovac, Vjekoslav Babukić, Dimitrija Demeter, Andrija Derkos, Pavao Štoos, Antun pl. Vakanović, Ognjeslav Utješenović Ostrožinski i Ljudevit pl. Vukotinović po više put na kratke dogovore, u kojima konačno ustanoviše svoj rad.

Kad je stigla dozvola za novine eto ih opet da vijećaju.

18. listopada 1834. sastadoše se mladi Ilirci da vijećaju o tom, kako bi glasio prvi poziv za novine. Uzdržali su nam se do danas koncepti Vukotinovića, Babukića, Antuna Mažuranića i napokon Gajev.

Vukotinović opominje u svom proglasu: „V redu europejskih pukov ni više naroda, koj s bitjem političkim svojim, bitje jezika materinskog tako ne bi bil zvezal, da jedno od drugog nerazdruživo je. Narodnost stoji vu ljubavi domovine. Domovina pako ni zemlja ova pusta, nego je skupčina ljudi, koje v jedno društvo jezik jedan veže... Svetlo napisa Bog na visinu svojih zvezdi „Čovječe tva volja je slobodna!" Zjedinite anda volje vaše vredni Horvati! povsud znano je, da narod može samo ako hotje".

Babukić uči: „Narodi učeni i izdjelani kao Englezi Nijemci, itd. već u seljačke kuće nose znanja.

[1]) Murko Matija: Početak Gajevih „Novin in Danice". Spomen — cvijeće iz hrvatskih i slovenskih dubrava. Zagreb 1900. 8° str. 567 i dalje.
[2]) Izvornik u sveuč. biblioteci: Gaj II.
[3]) Ibid.
[4]) Ibid.

„Naši stari Slavonci, Horvati i osobito Dalmatinci bili su u pisanju jako marljivi (tuj spominje Petra Zrinskoga, Vitezovića, Kačića, Kanižlića, Katančića i dr.) imali smo pisce, „koje da su naši stariji marljivije naslijedovali

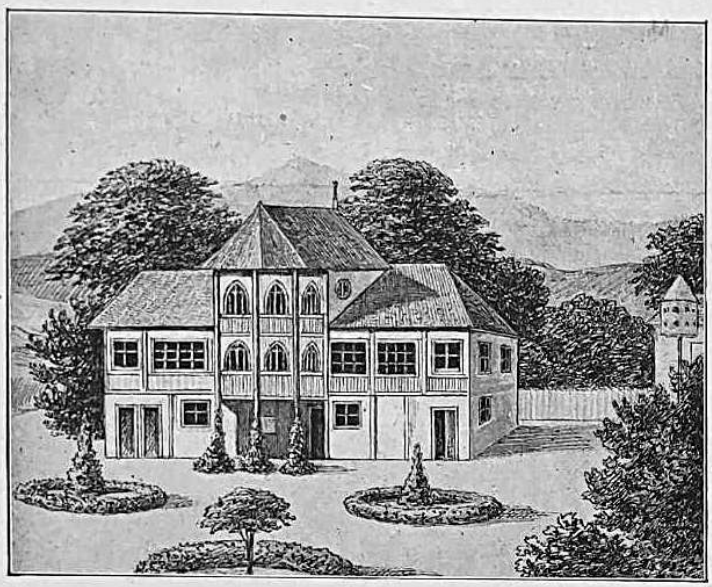

Bivši dvorac dra. Ljudevita Gaja na Mirogoju u Zagrebu.

bili zaisto s učenimi narodi pariti se, nebi nas stid bilo — buduć pako da nisu ostali smo u mraku. K tom je još i to prispilo, da smo se dovabili takvih prijatelja, koji nas iznaroditi i miloga našega materinskoga jezika mentovati nesrame, trse se... tomu će Danica doskočit.

Mažuranić piše: Budući narod Slovinski ne samo množinom svojom po najvećoj strani Europe razlijan dapače i kripostjom vojničkom i oštroćom uma tako slavan, da se u ovome pogledu sa svakim evropskim narodom, korisno mjeriti može: doista ljubljena braćo za dostići po pravici dično ono ime velikoga slavnoga naroda-, drugo mu ništa nefali, već da literaturu narodnu utvrdi i umnoži, a po tomu prosvitljenje puka uvede..." tomu će doprinesti Danica.

Napokon je pobjedila Gajeva objava, u koju je posabrao sve bolje misli svojih sudrugova. Ta objava glasi:

„Oglasz. Szvetoj y Prepostovanoj Gospodi vszakoga Ztalisha y Reda szlavnoga Naroda Szlavenskoga vu jusneh ztrankah, kanoti: Horvatom, Slavonczem, Dalmatinom, Dubrovnichanom, Szerbyem, Krajnczem, Stajerczem, Korushczem, Iztrianom, Boshnyakom, ter oztalem Lyubitelyem y zavetnikom lepo pozdravlenye."

Svi skoro evropski narodi — veli Gaj u proglasu — u znanostima i naucima tako su daleko dospjeli, da se kod njihove materinjim jezikom pisane knjige i novine i u priprostim kućama čitaju; nije li dakle skrajnje vrijeme, da i mi, kojijeh su slavni predji radili, kao čitave Evrope branitelji i čuvari mnogo vijekova neprestance oboružani za preporod čitavoga čovječanstva, da i mi naše mile slovenske matere jezik podignemo, jezik obilan riječima i sladak, jezik, koji nas veže s osamdeset milijuna naše braće!

„Nikako se nebi tome cilju laglje primakli nego pomoću Nar. novina, koje z očinskum zaisto milošćum i zaufanošću naš svetli cesar i kralj nam privušćiti dostojal je." Sad i biskupski konzistorij u Zagrebu 24. listopada 1834. (pr. 1850.) izda okružnicu na kler u kojem se preporučaju novine.1)

Nova godina 1835. donesla je napokon narodu zlatnu jabuku. U siječnju te godine stadoše izlaziti dva put na ćedan na po arka „Novine Horvatzke" i „Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka".

1. broj „Danice" koji je izašao 10. siječnja 1835. ima pod naslovom geslo: Narod prez narodnosti, je telo prez kosti, a na čelu „Danice" nalazi se pjesma Dragutina Rakovca: „Danica" koja završuje riječima:

Z Danicum
Zbudimo se i poslujmo,
Složnim korakom putujmo
Da nam ovo nepogine
Što je naše od starine,
Z Danicum.

Odmah iza toga propjevao je i Stjepan Babukić: „Granici i Danici" čistom štokavštinom.

„Lipo ti je Daničino lice, još je lipše njeno dobro srce, koje ljubi sve stare Horvate, Srblje, Bosnu Hercegovce brate." Ljubi ono još Šlavonce, Štajerce i Kranjce, Gorotance.

Jer su ovo braća od starine,
Sini dragi jedne domovine,
Svi su ovo Horvaćani bili
Zdravi bili, rujno vince pili!

U prvom broju napisa i sam Gaj svoj aforizam: „Voz narodu".

Ipak u prvom broju nije još bilo novog pravopisa. Gaj sam ispričava to tako, jer da ga ne bi veći dio čitača razumio, a nit se želi bez privole pisaca mijenjati njihov pravopis. Već u tom 1. broju javlja se oduševljeni Hrvat iz Banata, koji lije tople suze radosnice, što izlaze novine hrvatske. „ Ar kaj radostnešega i zmisliti se more, kak kad rod svoj k prosvećenju, neprecenjenomu daru onomu, kojega svi, kak stari tak sada živući mudri na-

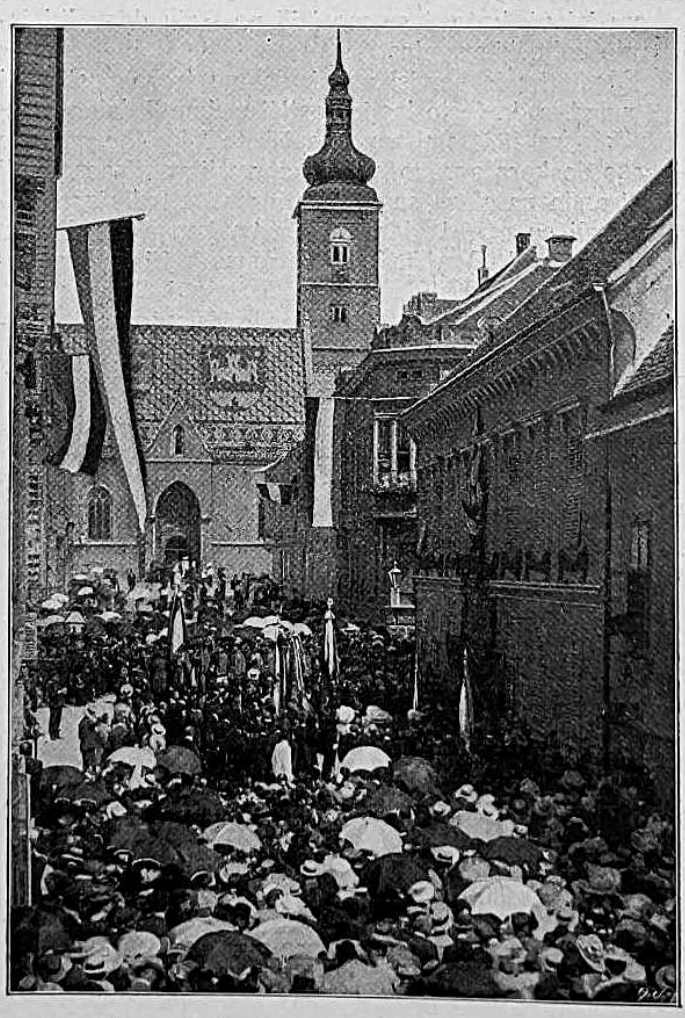

Gajeva slava: Svečano otkriće spomenploče Ljudevitu Gaju u Gospodskoj ulici u Zagrebu 22. rujna 1909.

rodi obožavaju, nagliti vidi". Veseli se, jer tako će se izgraditi način pisanja za sve Slovince od Pešte do Crne Gore i zove neka se k tom cilju slože sveučeni Hrvati, Dalmatinci, Slavonci, Srblji, Bošnjaci, Kranjci, Korušci, Štajerci i Istrijanci „niti ih različnost zakona od ljubavi, koju svojem skupprednem dužni jesu ne odvraća."

Da pako pokaže Gaj, kako su i stari Hrvati imali staru svoju knjigu priopćuje već u 1. broju Vitezovićeve neke stihove. U 2. broju dolazi na čelu lista već pjesma slavnoga Ivana Mažuranića. Ovo je prva pjesnikova pjesma, koju je još kao djak u drugom godištu filozofije, poslao „Danici".

Ivan Mažuranić je odmah zanosno pristao uz Gaja, kao i brat Antun.

Već ove g. 1835. ispjeva svome vodji zanosnu odu: Gaju.

O, nikad našim zabljivi, Gaje, njedrom!
Kasno bude tebi gradit oltare potomstvo
U srcu i na njih ti hvalu užigat hoće.
O, kim da te zovem imenom, Gaje? Prometeus
Mi se vidiš isti, s zvijezdami, kad se boriš!

Možemo si misliti, koliki entuzijazam morao je pobuditi taj prvi broj toli dugo iščekivane Danice. I Gajeva prepirka to pokazuje. Drašković mu piše: Obznanujem ti, da se tvoje novine i meni i drugima dobro dopadaju.[1]) Mato Topalović piše mu iz Beča: Veselje, kojim su „Narodne novine" i priložena „Danica" rodoljubnim vašim trudom za neopisanu trijedine domovine korist izdane, naša njedra, naša prsa napunile, s malo riječi opisati ne mogu... Je l' istina! pitam samog sebe, je l' istina! pitam radosno braću. Istina je, čujem, slušam, kdi čitaju, sam bi rad čitati, mira nedam, dok mi nepustiše. Šta vidim!..." [2])

Gajeva slava u Krapini: Doček gostiju na kolodvoru 15. kolovoza 1909.

U toj pjesmi opisavši strašnu olujnu noć, što je krila zemlju hrvatsku prije Gaja, kliče:

Al tada Gaj bogovom svoju zaviče pobožnost
Višnjim tad bogovom Gaj za tišinu moli
Gaj, koga pri sretnom pogledala pogledu milom
Melpomena lučju, molbami bije nebo...
I molba bi mu uslišana, veli Mažuranić:
Ne dugo! već jasnom po Zagrebu kreše danicom
Ter sjajni Ilirom vazda naviješta svijet.
O, kim da te zovem imenom, kim Gaje? Prometeus
Mi se vidiš isti, s zvijezdami kad se boriš.
O, da zaisto! jer on božanskom duhove vatrom
Ilu podà, a ti ledove srca tališ.
On jednu višnjem sustegnu iskru Olimpu
Ti cijelim sanene zvijezdami luči griješ.

Pjesnik se veseli, da je Gaj sretniji od Prometeja, jer Prometeja je Jupiter prikovao uz hridinu i njega su orli kljuvali, dok Gaj uspijeva u narodu.

I Kollar, njegov učitelj pozdravlja u svojem pismu Gajeve novine. Samo žali, što su izašle u staroj ortografiji, koja da je madžarska, protiv duha i riječi slovjenske.. [3])

Već u prvom godištu „Danice" pišu: Dragutin Rakovac, Vjekoslav Babukić, L. Majar (iz Banata), Ljudevit Gaj, Ivan Mažuranić, Ljudevit Vukotinović, Pavao Štoos, Mate Topalović, Jure Tordinac, Jela Horvatica, J. Stanković, Antun Mihanović, B. Špišić, Julijana Gaj (majka Ljudevita), Danijel R., Ivan Trnski, J. Šimatović, Mitar Milaković, P. Atanacković, Janko grof Drašković, Fr. Golubić, Josip Marić, Stanko Vraz, barun Peharnik, Stjepan Havajić, Toma Blažek, Aleksandar Zdenčaj, I. Lalić i Pavličić.

Sam Gaj napisa više članćića. Evo ih:

[1]) Pismo Draškovićevo.
[2]) Pismo Topalovićevo. Pisma Gaju str. 228
[3]) Pismo Kollarovo.

1. Opazka verhu pravopisa. 3. Voz naroda. Od Dr. L. G. 3. Domorodac. 4. Ženskoga spola čest u društvu človečanskom. 5. Horvatov sloga i zjedinjenje za svojega vseljubljenoga cesara i kralja Franju I. proti Francuzom vu letu 1813. (to je izmijenjena: Još Hrvatska!) 6. Dogodvšćina. 7. Nijestilo (u br. 8., 9.) 8. Pravopis (br. 10., 11., 12., 15., 16. i 32.) 9. Nima domorodstva brez ljubavi materinskog jezika (br. 17., 18., 19., 21.) 10. Oglas (22). 11. Ovce i vuci. 12. Naš narod. 13. Preobraženje. 14. Davorije. 15. Proglas (br. 48.).

Kao književnik nije se Gaj istakao, ipak se ne smije ustvrditi, da su svi njegovi aforizmi samo pabirci iz drugih literatura. Svi pako njegovi radovi imadu tendenciju agitatornu.

U 2. broju uči rodoljublje ovim riečima: Svaki i posljednji mrav brižno nosi mrvice u svoj mravinjak. Svaka pčela med i vosak s raznog cvijeća sabire i u svoju košnicu sprema; svaka ptica svoje gnijezdo ljubi, te ga kljunom brani, samo čovjek kralj prirode da zataja domovinu, mili narod svoj, veliku rodbinu svoju? — Nikad nije moguće: jer stalno vam kažem: prije će sve drveće ovoga svijeta u jedno drvo srasti, i prije će svi potoci jednim jedinim potokom teći: nego li da prestane ljubiti pravi domorodac svoju domovinu i svoj narod...

Članak o ženskom spolu, koji napisa Gaj u broju 3. ima tendenciju pribrati krasni spol za Gajeve ideje. „Zaista samo onaj narod se može smatrati sretnim, u kojem su pametne gazdarice, vjerne i krotke žene, mile i brižne matere i „veliko srčne domorodkinje". U broju 10. g. 1835. „Danice" piše Gaj, da je svima domorodcima jedna jedina želja, da se Slavinci, koji stanuju u staroilirskim državama sjedine u jednom književnom jeziku. Ipak su načini, kojima bi htjelo, da se to zbudne, razni. Neki bi htjeli, da se odmah jedno narječje prihvati i svim ostalim narine, a svaki baš hoće, da to bude ono njegova sela. Drugi bi htjeli iz ovih sadanjih narječja skovati novi jezik. Prvima odgovara, da književnost ne smije biti slična poplavi, a drugima, da ne smije da bude podobna kovačiji... Naša se narječja mogu prispodobiti malim potocima- koji premda imadu u dubini jedan izvor, svaki teče drugamo. Tudjinci im iskopaše tok tako, da se ne samo ne sastaju, nego da se dapače svaki približuje drugome moru. Ovi naši razdruženi potoci mali su i plitki, jedva da ladjice nose, kamo da bi mogli nositi velike brodove. Potoci su narječja, tokovi naši pravopisi ili jer ne imadu temelje krivopisi.

Ta nas prispodoba uči što da uradimo. Zaista ništa drugo, nego da za sve te potočiće jedan tok izradimo. „Da tak jednoć zjedinjeni, kakti jeden izmed velikih četirih slavenskih potokov vu općinsko Slavensko morje najveće i mnogovrstnum duha i srca robum nakrcane brodove nosili budu. Jednaki onda tečaj našim potokom, to jest jeden pravopis našim narječjam je najpotrebneji."

Na to Gaj pita, koji bi bio pravopis najprikladniji? Naši stari rabili su glagolicu i ćirilcu, poslije pako uzeše latinicu, al ta ne ima dosta slova za sve naše glasove za to su razni pisci slagali razna slova. U knjižnici nadbiskupskoj nalaze se stare knjige, u kojima se vidi, da su i neki naši predji, osobito Pavao Vitezović, imali dobar i prikladan pravopis, al nijesu mogli da prodru.

„Nam sada nikaj drugo nije treba, nego da taj starinski pravopis pretresemo, odobrimo i ponovimo.

Govoreći Gaj za tijem opširnije o pojedinim slovima zaključuje svoju raspravicu pozivom, da se odbaci odurni madžarski pravopis, kojim su Hrvati za onda pisali.

„Potez zjedinjenoga vsih vučenih suda, sme se kod nas samo takov pravopis svojega imena vrednim nazvati, po kojem se mi Horvati vučenešim — našega Slavskoga naroda pukom, ne pako nam vu rodu manje ili više stranjskim narodom (Kakovi su Talijani, Nemci, ili najzadnjič azijanske korenike Madžari) vu jeziku vse bolje približavati budemo mogli. Skup glasnike č, ć, š, ž, imadu naša jednokrvna braća Poljaci, Čehi i z njimi Moravci i Slovaci, a zestavke: d, gj, lj, nj, tj, pišu jurve vsi naši jednoplemeni susjedi vu gornjem i doljnjem Ilirju... Odhitimo onda predsude i poprimimo nazad ona, koja nam neki mudreši ostavili su; stupimo u slogu i budimo u napredak jedni. Korist bit će neizmjerna. Odhitimo vu načinu pisanja nemščinu, talijanščinu i madžarščinu i držimo se slavske nam naravske starine."

Kako se vidi i ovdje Gaj naročito ističe Vitezovića i naše, samo da se vidi, da on nije pravopis uzeo možda od Čeha, već da je niknula njegova ideja na rodnoj grudi.

Malo ne u isto doba napisa Gaj u „Danici" i drugi svoj članak: „Nima domorodstva prez ljubavi materinskog jezika". U tom članku krasno govori o ljubavi spram narodnom jeziku. Zlatne su mu riječi:

Od sna probudjeni potomci ne će vjerovati, da su njeki od njegovih predja tudji jezik predpostavljali svojemu, da su svoje slobodne ruke u tudje verige ili lance makar i u zlatne zakovati dali, da su kao netopiri ili šišmiši već četveronožne il ptice htjeli postati....

Oj mila majko prirodo, kako dugo li ćeš još takove krivice podnositi? Jeli možda izrodima naš hrvatski jezik odviše punoglasan za praznoću njihova srca? ili se može biti boje pokazati svoje neznanje, šta se krije pod plaštem tudjega jezika?

Jezik je živi veliki spomenik, stalniji no svi mramorni stupovi. Koji bi mramorne kipove svojih otaca rušio, morao bi se smatrati okrutnim dušmanom svojega naroda. Kako li bi se tek mogao smatrati domorocem onaj, koji ne ljubi materinji jezik već ga potkapava?"

U 27. broju 2. tečaja „Danice" [1]) već može Gaj lijepo citirati pismo, oduševljeno pismo iz Dubrovnika u kojem se nabrajaju plodovi njegova rada i njegovih novina. Što li je to sve „Danica" donijela! — „Drašković!" — „Srca nikak nedajte tudjini, dužni ste sve davat domovini, ova mati vas je odgojila, njezin je vaš život braćo mila!... — Pa opet! „Izdajice jesu tomu krive, da naš narod u neslozi žive. Samo tak se naši razdružiše, za preteći brata i bit više, vjeru, jezik, zakon razdružiše, slavsku sreću posve povališe. I još „Domorodni jezik upeljajte, kralju vjeru zakonitu dajte. — — Gle „Ilirom". „Blažek" „Što taj govori? „Pali smo braćo duboko pali, koji to vidi ter s' neupali, Ilirskog taj nije sisai mlijeka — Ljubezno dakle k djelu i složno, kažimo svijetu, da ime zmožno Ilir uzdržat kani do vijeka! „O zlatousni pjesniče!"

„Kažimo svijetu, da ime zmožno Ilir uzdržat kani do vijeka." A šta opet ovdje Ilir iz Bačke? — „Svi smo braća, samo se poznajmo! Svi smo braća, sini jedne majke, jer nad nama nijednoga nema, koj se Vlahom ili Šokcem zove; jer Vlah niti šokca povlašiti niti pošokčit želi Šokac Vlaha". A na svrhi „Složno braćo Srb vam ruku pruža, srce svoje daje. A evo „Razgovor pjesnika i vile Slavonkinje od našeg Topalovića. Svaka riječ biser, evo!: „Domovino majko poljubljena, ti još nisi nisi izgubljena, vidiš čeda krvcu krvce tvoje, kako ruke zasukuju svoje, kako svoja razjaruju njedra, svjetlim gvoždjem opasujuć bedra". — I za tim „Jeda dojdu časi jeda dani, kako veliš teško očekani, da se vjernih broj

[1]) Gaj Lj. Na mjesto predgovora. Danica 1846. br. 27.

sinov umnoži i u važnom s tobom dielu složi, da ne traže u tudjini slave, već da svojim cvijećem kite glave."

Veliki dogadjaj se je dogodio. Štokavština je postala književnim jezikom svih Hrvata.

Već u „Danici" prve godine Gaj je stao graditi i na uzajamnosti jugoslavenskih naroda:

U svojem članku: „Naš narod" stade govoriti o svim Slavenima i Ilirima.

Tuj kao da razvija i svoj i svojih Iliraca program jasno po prvi put:

Na jednoj polovici Europe leži orijaš goropadne veličine. Njegovo teme kuplje se u sinjem moru Adrije. A njegove goleme noge upiraju se kroz sjeverni led i snijeg na zidine Kine.... I taj orijaš jest naš narod — narod u Evropi najveći — narod Slavjanski. Nijemci imadu jedan cilj izobrazbu i sreću naroda, koji je jedan, ako i jest u mnoge puke razdijeljen i tako i Slaveni, kao takovi „samo jedan božanskim i državnim zakonom dopušten cilj imati možemo i moramo, najme da se naša narodnost u svima premda razlučenim državama izobrazi. [1])

Program je Gajev: „Uzbudit u Ilirima ljubav do naroda, i ilirske domovine, ujediniti braću, povratit svim Ilirima njihov silni i plemeniti jezik, na novo podignuti slavu plemena i domovine, tako kao što je nekoć bilo... „to je program koji mora osim pakla svako da odobri".

6. prosinca 1835. izdade Gaj ovaj proglas:

„Europa prispodablja se sědećoj děvojki, i u toj priliki s jednim pogledom vidimo, da ova děvojka rukama derži jednu na tri ugle osnovanu liru[2]) koju si na persa naslanja. Ova lira glasila je u davnoj prošastnosti najugodniim naravskim glasom, kada se jošće sve skladno složene strune ili žice milimi větrići gibaše. — Ali jednoč podigne se stranoviti vihar od juga i zahoda, i zatim silna bura od izhoda i sěvera; — strune odapnu se, ter nestade sloge i milenih glasovah.

Ova Europe lira jest Iliria na tri ugle med Skadrom (Škutari), Varnom, i Bělakom (Vilah) osnovana. Odapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istria, Krajnska, Štajarska, Horvatska, Slavonia, Dalmacia, Dubrovnik, Bosna, Cernagora, Hercegovina, Serbia, Bulgaria i dolnja Ugerska. — Šta možemo sada, gdě svaki za slogom uzdiše, bolje želěti, nego da se na velikoj Europe liri sve nesložne strune opet slože i slastjom ugodnih glasovah proslave věkovitu mladost sědeće děvojke. A može li se igda pomisliti, da taj veliki cilj dostignemo, dokle se svaka struna posebi tudjemu skladnoglasju prilagadja? — Prestanimo svaki na svojoj struni brenkati, složimo liru u jedno soglasje; jerbo je i ona samo jedina, premda su njezine strune svaka za se više, ili manje od pervoga naravskoga glasa odaljene. — Otvorimo staru naroda našega knjigu, u njoj su duhom slavjanskim zabilěženi lire naše negdašnji sladki glasovi, polag njih složimo ponovljenim soglasjem Europe dragocěnu liru Iliriu. — Koj istinu i razlog ove prispodobe dokuči, od potrěboće jednoga za cělu Iliriu izobraženoga književestva zaisto sasvim uvěran i uputjen biti mora. —

U ovom duhu tersi se novinarnica ilirska, polag mogućnosti sve duhovne moći ilirske na jedan cilj ravnati i kakti za jedan občinski naroda posal sjediniti. — Najmilostivnii car i kralj naš Ferdinand I., koj kak i Njegov blaženopokojni Otac, sve Svojemu Veličanstvu věrne narode jednako ljubi i srětne učiniti danjom i nećom stvara se, potverdjuje sve od blaženopokojnoga Otca načinjene odluke i naredbe. Pod Njegovim dakle najvišjim ščitom postupamo i napredujemo i mi Iliri sa svimi od Sv. Veličanstva najmilostivnie dopuštjenimi srědstvi u velikom narodnoga izobraženja dělu, u ljubavi i slogi. I ovako nastaje s dojdućem novim lětom drugi tečaj Novinah i Danice. Buduć pako, da se ovi naši narodni listovi uprav u duhu gori postavljene prispodobe za svu Bratju Velike Ilirie pisati imadu, zato smo nakanili sve posebne ili jednostrane, pravoj domorodskoj ljubavi i slogi protivne naslove s našim starim, i u dogovšćini glasovitim, občinskim imenom zaměniti. Radi toga ćemo s početkom dojdućega lěta 1836 listove naše, koih osnova inače jednaka ostaje, ne već pod posebnim nazivom „Novine Horvatske", nego pod obširnim i svim južnim Slavjanom občinskim naslovom:

ILIRSKE
NARODNE NOVINE

izdavati. — Novine ove izlaze dvaput na tjedan, najmre v utorak i u sobotu, svaki put na pol arkuša zaderžavajuć, kak i dosada: sve najnovie domaće i stranske, to jest nutarnje i vanjske znamenitie dogodjaje.

DANICA ILIRSKA

jedanput na tjedan, svaku sobotu Novinam našim na pol arkuša posebi priklopljena saderžavat će u duhu Slavo-Ilirskom različne i mnogoverstne tako na lahku zabavu, i uveselenje, kako i na primĕrno prosvětjenje, ter ugodno i koristno podučanje spadajuće stvari. Navlastito pako uspomĕne vrědna i važna znanja o najvećjem u Europi narodu Slavjanskom u občinskom: od njegove starine i dogodovšćine, od njegova slovstva i književestva, s jednom rečjom: sva ona, koja Ilirskoj Bratji od starodavnoga i sadašnjega stališa svih Slavjanskih pukov dozvedeti i saznati potrĕbno jest. Najvećjom nadalje pozornostjom i pomnjom izpisana bude, iz dobrih izvorah izvadjena dogodovšćina ili historia čitave Velike Ilirie, koja se najprie u kratkom vrĕmeno-slovnom pregledu u občinskom osnovana pred oči domorodacah postavi; zatim pako dojdu razgovori verhu posebnih strankah dogodovšćine Ilirske. Ovdě ćemo saznati svih Ilirov, to jest južnih Slavjanov: Serbljev, Horvatov i Slavencev starinsko živlenje i baratanje, njihove župane, kneze, bane, kralje, viteze i druge učene i glasovite ljude, kak takodjer ilirskih deržavah i krajinah starinsko vladanje; izvěstja verhu srěće i nesreće predjovah naših, verhu starih gradov i varošev; verhu znamenitih městah i starih plemenah; — na dalje ilirskih deržavah krajobrazno (geografsko) i deržavno (statističko) opisanje. Buduć pako da k izobraženju jezika i duha najviše doprinašaju mnogoverstne narodne i domorodne različnoga zavjetka pĕsme, zato Danica naša kakgod dosada tak i u napredak s izabranim pĕsničtva cvětjem, ukrašena i nakitjena bude. —

Ċena naših na finom velinpapiru štampanih Novinah i Danice skupa, na pol lěta kak i dosad za ovdĕšnje brez naslova i zavitka 3 fr. srebra, za vanjske pako ili stranske gdĕgod stanujuće s naslovom i zavitkom 4 fr. srebra iznašajuća može se ovdě izraven u c. kr. priv. Novinarnici Ilirskoj u Gospodskoj ulici u De Negrovoj hiži, br. 103., ili pako narednim načinom na bližnjih c. kr. poštah napervo položiti. Prosimo pako gg. predplatitelje, da nam svoje čestite naslove, iliti titule podpunoma i razložno napisane što beržije na znanje dati dostoju.

Pozivaju se nazopet svi učeni domorodci, da se neuskrate s dobrimi pismenimi dĕli ili prinesci izbor gori spomĕnutih predmetov (brez ikakove razlike na-

[1]) Danica 1855. str. 254.

[2]) Lira zvala se je kod starih Ilirah i Gerkav jedna fela citare u spodobi harfe, u koju su najstarii narodi svoju prirodjenu nedužnost i slobodu naravskom pésmom slavili.

rěčja i jezika) dobrovoljno pomnožavati, i k velikomu cilju prikladne rukopise na podpor občinskoga domovine podprijetja (o svom trošku) c. kr. priv. Ilirskoj Novinarnici u Zagreb poslati.

Obznanitelj ili oglasitelj takodjer dojduće lěto izlazit će zajedno s Novinami, i buduć da se š njim svako, kojim god jezikom pisano obavlěnje u tolikom čitateljev broju obilno razglasiti može, ufamo se, da će se sve po lahko povekšati i sve bolje razširiti. Pri svakom obznanenju polag občinske navade platja se od 1 do 10 liniah 20 kr. srebra, dalje pako od svake linie 2 kr. srebra.

Prie nego ov naš domorodni proglas zaključimo, razsudimo malko, što dobri, što li drugi ljudi o naših Novinah sude. Dobri i razumni ljudi kažu: „Naše Novine jesu jošće u svom početku, al', kad člověk zerno pako ljudi kažu z jedne strane: „Ove Novine imadu naměru iz nas Vlahe načiniti," a z druge strane: „Ove Novine hote nas pobezjačiti," a iz tretje strane: „Ovdě se sve měša, ovdě se samo jezik kvari." Mi ovakove pitamo, bi li Němci imali književni jezik, da su rekli Austrianci i Bavarci: „Pisci hote iz nas načiniti Saksonce ili Hanoverance"; ali pak: „Nečitajmo knjigah, u njih nije našega sela jezik, u njih je sve směšano: najviše saksonski, i hanoveranski, zatim bavarski, švabski i nešto auštrianski i t. d." Bili rekoh Němci prebivali u tolikoj važnosti, i srěći, kako sada, da svaki tako prosto za svoj kut piše, kako se govori. — Proč dakle sa svakim predsudom, prestanimo svaki za se, kano zli susědi, samo na svoj melin vodu vući, prestanimo misliti, da je samo serbski, ili samo dalmatinski, ili lěstor horvatski, ili pak lěprav krajnski itd. pravo i jedino ilirski. Ovakove pred-

Gajeva slava u Krapini: Govornica pred spomenikom za vrijeme svečane akademije 15. kolovoza 1909.

posadi, mora znati, što sadi, i što iz njega izrasti ima; tak i Novinarnica Ilirska naznačila je, kakovo zerno je posadila i što iz njega izrasti ima, i ovo zerno podiglo je klicu svoju, i mala lipica biti će velikom lipom, koja će jednoč hiljade marljivih pčelah sa svojim cvětjem dasladiti, odkuda napune košnjicu Ilirsku najčištjim voskom i medom, koj će za sve trute (trote) otrovnu moć u sebi imati. Nepustimo dakle da povene lipica naša, na kojoj će nědgda glasni slavuljak i milena gerlica gnjezdo graditi. — Novine naše jesu u početku, a vendar svaki pošten člověk po pravici spoznati mora, da su pred světom měra našega domorodstva, naše ljubavi i sloge."

A stanoviti ljudi govore: „Zašto nije dosada već sve ono u Danici, što želimo." Ovim odgovaramo, s Vitezovićem: „Voće hitro ko dozrie, hitro opet i sagnjie." Nemože se u pervi děl knjige sve napisati, što je svojim redom za cělu knjigu odlučeno. Svašta pomalo — i sve dalje, pozorno i pomnjivo u izpunenju obećanja. — Drugi sude neka brane svojljubi, u koih neima prave iskre domorodstva. U Ilirii može samo jedan jezik pravi književni biti, njega netražimo u jednom městu, ili u jednoj deržavi, nego u cěloj velikoj Ilirii. Němci složili su svoj književni jezik iz svih naréčjih cěle Germanie; a Taliani izpeljali su svoju sladku réč iz svih naréčjih cele Italie. Naša slovnica i naš réčnik jest čitava Ilirla. U tom velikom vertu (bašći) imade svagdi prekrasnoga cvětja; saberimo sve što je najboljega u jedan věnac, i ov naroda našega věnac nikada nepovene; nego će se u napredak sve obilnie i krasnie kititi.

Neka inače izdaice govore, što im drago, svaki vendar pravi domorodac zna cilj i naměru ovoga pod najjačim i najmilostivniim ščitom Sv. Veličanstva, našega sveljubljenoga Cesara i Kralja batrivo napredujućega podprijetja, i zna da je s ovim naše gore listom slava naroda našega živo i skoro već sada pred světom nerazdružljivo skopčana, i jur zato, iz ljubavi prama domovini i narodu podpirati će svaki ono, što se na ne-

izpisljivu korist potomstva podiže. Na stran dakle s jednostranostjom, proglědajmo zornim okom slavjanskim, uvěk u misli imajući Europe liru: Iliriu.

U Zagrebu 6. Grudna 1835.

Dr. Ljudevit Gay, V. i Redaktor."

Akademik Milčetić spominjuć taj proglas veli: Staroga svijeta imalo je nestati, Gaj naviješta Hrvatskoj nove ljepše dane. Tu se predlaže jedan pravopis, i jedan jezik književni — štokavski. S godinom 1835. prestaje biti kajkavština književnim jezikom, a mjesto starog drobljen kroz duge vijekove, ne ima jedne knjige, koja bi se na sav narod obazirala. Karakteristika je njena lokalnost. Kačić tek da je dopro u Slavoniju; Relkovića pozna sama Slavonija; Dubrovčani ne predjoše granica uskog svog zavičaja; tek u XIX. vijeku doznaju za nje u Zagrebu, a kajkavci tek da su bili poznati samim kajkavcima! S Gajem dobiva knjiga hrvatska znamen opće narodne: ona je namijenjena cijelomu narodu, koji se počinje podučavati sredstvom nauke. Ona je pristupna svakome, ona uči i pobraćuje sav narod, ona širi vjersku snošljivost, ona ruši

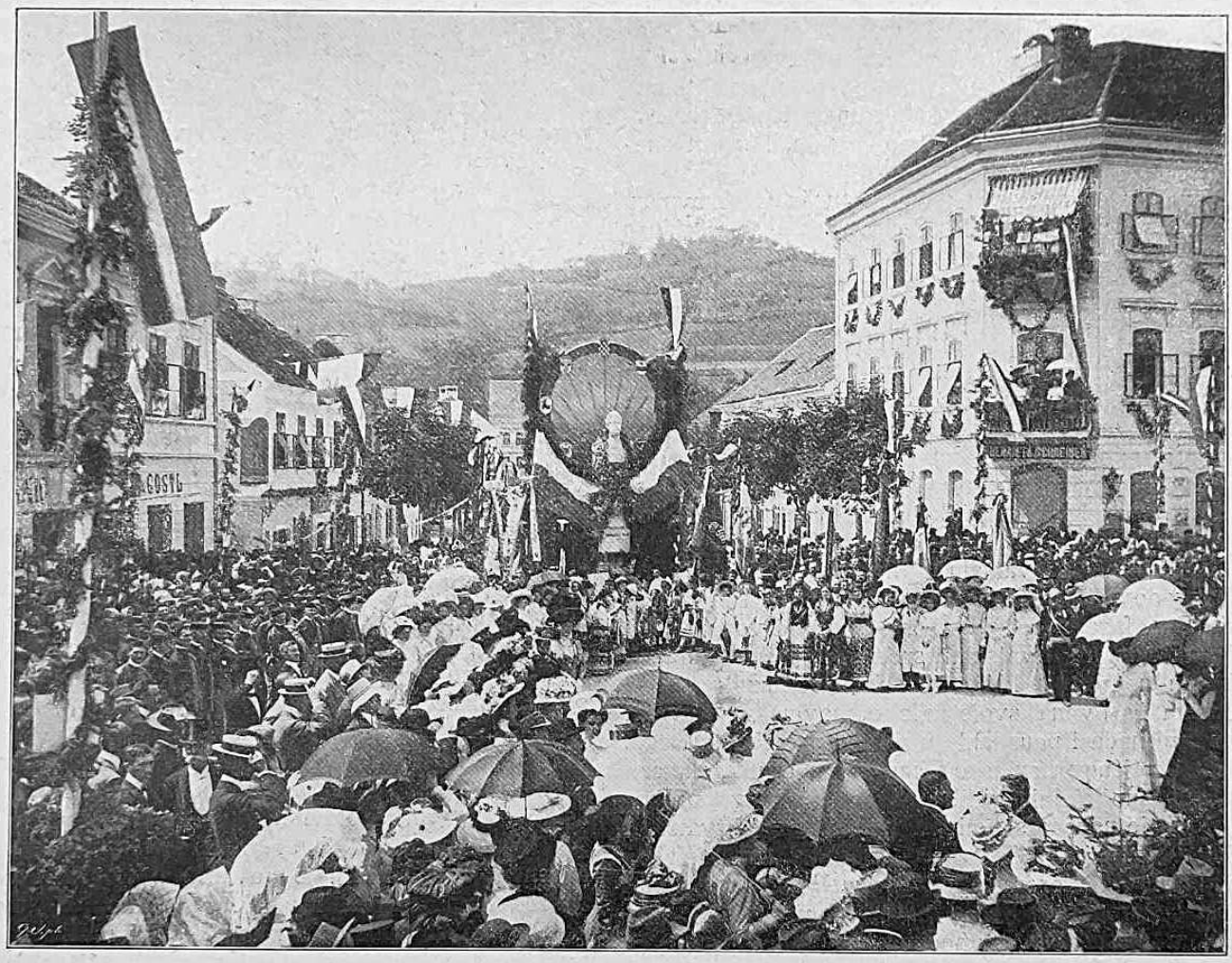

Gajeva slava u Krapini: Akademija pred Cajevim spomenikom 15. kolovoza 1909.

kaosa pravopisnog, nastupa jedan pravopis. „S tim je Gaj izveo najveće djelo svoje, odstranio zadnju pregradu, koja je dijelila Hrvata od Hrvata. To je najveličanstveniji momenat u kulturnoj povjesti naroda hrvatskoga, koji više znači, nego li sto pobjeda na bojnom polju. Starom hrvatskom separatizmu i drobljenju zadan je smrtni udarac. Narod hrvatski razstare predsude, ona širi misao jedinstva narodnoga. S godinom 1836. svanu zora preporoda narodu hrvatskomu: Stara Hrvatska nestaje — nova pomladjena ustaje! Gaja više trebalo nije — on je preporodio Hrvate!" [1])

[1]) Milčetić: Hrvati od Gaja od g. 1850. Ibit str. 165.

(Nastavit će se.)

U Preradovićevu zavičaju.

Stj. Širola.

O otkriću spomen-ploče 29. VIII. 1909.

Govor Vel. meštra „Braće Hrvat. Zmaja".

Iza Jankača stupi na govornicu Emilij pl. Laszowski, te izreče ovaj govor:

Hrvatski zbore!

Osjećam se presretnim, što me je dopala časna zadaća, da mogu na ovom dičnom mjestu u ime moje „Braće hrv. Zmaja" progovoriti. Makar mi manjka govornički dar i pjesnički polet, ipak obuzimlje moju dušu i srce sveti neki žar, koji me diže iz sušte proze.

Raduje me, da je mjesni odbor za podignuće spomen-ploče Petru Preradoviću, tom miljeniku vile pjesnikinje, B. H. Z. počastio, priuštivši nam, da s njime poradimo kod ovog lijepog rodoljubnog čina. Oduševljenjem prihvatili smo poziv i povjerenje, i svom snagom potpomogli smo taj rad.

Danas je osvanuo velik dan za našu Grabrovnicu, to pitomo seoce lijepe naše Podravine . . . jer danas ovdje slavi hrvatski narod rijetko slavlje: slavi svog velikog pjesnika, svog neumrlog Preradovića! Hrvatski narod slavi „Putnika", koji je lutao po tudjini, i napokon se vratio svojoj miloj majci domovini. Ova mu je lijepa od „sviju četir strana" svijeta, ona mu je sve „što zove svojim". I ta mila majka domovina kiti mu danas grob cvijećem sa svojih poljana, veliča ime njegovo i pjeva pjesme, koje joj je posvetio.

Bog, domovina, rod, jezik, taj mili zvuk, što se razlijega od Triglava do Balkana, od Dunava do mora, ljubav, bratimstvo, Slavenstvo, veliki su ideali našeg Prerada, što no odzvanjaju s njegove pjesničke lire.

Preradović je bio pjesnik, koji je živio s narodom svojim. Sve faze narodnjega hrvatskoga života, pratio je pjesnik toplim hrvatskim srcem, a prema tomu i pjeva. On se veseli, kliče, tuži i plače, uzdiše, ali i u najtežim časovima svoje mile domovine ne zdvaja; u njem živi nada i pouzdanje u vječnu pravičnost Boga.

Na otudjenog hrvatskog sina, na pjesnika tudjega jezika zamašno djeluju velike ideje hrvatskoga preporoda, što ih je naučao slavni Gaj preporoditelj hrvatskog naroda. Slavni drug Gajev naš Herodot, Ivan Kukuljević, bijaše mentorom Preradovića. Ideje preporoda hrvatskoga preporode i Preradovića, on prestaje biti njemačkim pjesnikom: on počinje pjevati hrvatski . . . raduje se narodnjem preporodu i nada se velikoj budućnosti svoga naroda. Za čas evo potištena je njegova pjesnička duša — apsolutizam ga tišti, on tuži i jadikuje, ali ne zdvaja. Povratak ustava oživi opet njegovo zamrlo veselo srce, on pjeva opet zanosno novim žarom i poletom i diže se do najviše visine pjesničke.

Duša pjesnikova bila je duša hrvatskoga naroda!

Mila hrvatska braćo!

Pogledjite ovamo na ovu nisku i malenu kuću. Bila je trošna i zanemarena, ali danas je obnovljena i zaodjeta u svečano ruho. Za što sve to? Znamo svi.

Danas se hrvatski narod ponosi, što se može poštovanjem približiti ovom domu. To je rodni dom slavnog hrvatskog pjesnika Preradovića. 19. marta 1818., prije pune 91 godine rodio se tu naš veliki pjesnik. Tu ga odabrala vila pjesnikinja svojim miljenikom, ovdje ga je genij hrvatski nadahnuo i stavio mu u srce iskru ljubavi prema miloj mu hrvatskoj domovini. Od ovuda krenuo je na put života — u svijet, da služi kralju, da se bori u krvavim bojevima. Nu uz oštricu sablju nosio je uza se i zlatno pjesnikovo pero, a vila pjesnikinja prati ga posvuda vjerno. On se opet vraća u taj dom, i opet polazi iz njega, zove ga zvanje vojničko, ali ostaje pjesnik i Hrvat do zadnjeg svog daha, kad ostavi svijet i podje na hrvatski Parnas, da ondje uz Gundulića, Gjorgjića, Kačića, Gaja, Vraza i druge hrvatske pjesnike-velikane živi u vječnost.

A narod hrvatski? Slavit će svog velikog pjesnika dok bude Hrvata, a divna pjesma njegova ne će zamrti, dok bude jezika roda hrvatskoga.

Preradović je pjesnik cijelog slavenskog juga, a slavan i kod ostale naše slavenske braće.

Hrvati i Hrvatice!

Danas je hrvatsko slavlje! Ponosimo se našim neumrlim pjesnikom! A dostojno je nas — hrvatskoga naroda, da shvaćamo, velike i znamenite riječi Preradovićeve:

„Rod bo samo; koji mrtve štuje,
Na prošlosti budućnost si snuje."

Za to se danas odužuje uspomeni svog velikog pjesnika, i postavlja mu, spomenik na rodnu kuću. Stavlja ju za to, da označi taj dični dom, i da budi svijest i ponos narodnji, i taj da sadi u srca našega potomstva.

*

Dužnost mi je, da ovdje pred tim sjajnim zborom Hrvata i Hrvatica istaknem trud i požrtvovnost slav. mjesnog odbora, koji je pod vodstvom svog vrijednog pročelnika gosp. Jos. Jankača pokazao pravo hrvatsko rodoljublje i hrvatski ponos, te se latio posla, da proslavi ime pjesnika i domovine njegove.

Zahvaljujem u prvom redu slav. šumar. ravnateljstvu u Zagrebu, koje je na molbu „Braće hrv. Zmaja" tolikom pripravnošću poradilo, da od vis. kr. ministarstva za poljodjelstvo ishodi dozvolu za postavljenje spomen-ploče, i pobrinulo se, da ova historijska zgrada bude što dostojnije obnovljena.

Hvalim i našim dičnim hrvatskim društvima, koja se na naš poziv tako brojno odazvala, i tako uzveličala ovo hrvatsko slavlje!

Napokon topla budi hvala i slav. rodoljubnom mjesnom odboru, koji je povjerio u toj slavi dostojnu zadaću nama „Braći hrv. Zmaja", tako, da smo i mi kod tog slavlja posvetiti mogli dijelak naših sila. Činili smo to rado i oduševljeno, jer smo radili za hrvatsku kulturnu stvar.

*

A i Ti dobri, plemeniti i slavni hrvatski moj narode, hvala Ti od Tvoje vjerne djece „hrvatskih zmajeva", da tako dostojno slaviš svog velikog sina . . . Ti stavljaš spomenik od mramora, na kojem blistaju zlatna slova, a ova će do vijeka ostati upisana u srcu Tvom i Tvog potomstva. Slaveći svog sina slaviš i svoje slavno ime hrvatsko!

*

Braćo Hrvati!

Po narodu hrvatskom podignut spomenik velikom hrvatskom pjesniku, a postavljen na ovu kuću, predajem u ime Božje i hrvatsko na čuvanje sl. općini pitomačkoj, da ju kao narodni spomenik čuva za naše potomstvo budućih vijekova.

U isto ime otkrivam spomen-ploču Petru Preradoviću!

Slava vječna slava prvaku pjesniku hrvatskomu! Slava neumrlom Petru Preradoviću!

Iza kako je vel. meštar otkrio krasnu spomen-ploču i završio svoj govor, zapjevaše sva pjevačka društva hrvatsku himnu, da je na daleko ozvanjala orna pjesma iz hrvatskih grudi . . . „Lijepa naša domovino!“ — — —

Po tom stupi na govornicu Božidar pl. Kukuljević Sakcinski, da drži kratko predavanje:

„O Preradoviću.“

„Preradović!“ — Kojim li ponosom i kojom li slasti napunja ovo milo i slavno ime grudi svakoga rodoljubnog Hrvata! Kakova čuvstva obuzimlju svakoga, koji je uživao i vijek će uživati, čitajući nježne i veličajne njegove pjesmotvore! Na hrvatskom Parnasu prvak je on liričara, u genijalnosti ideja ne dostiže ga još nitko ni u Hrvatskoj ni na svem slavjanskom jugu.

Stojimo danas pred čednim njegovim rodnim domom i otkrivamo spomen-ploču, da bude znano i poznoj unučadi, gdje rodi Prerada junačka majka. A kakva majka? Kod koljevke molila se Bogu, kako on pjeva, da joj čedo bude pravi sin domovine, tepajuć mu milo u najnježnijim stihovima: „dušice moja, dušice lijepa, dušice mila, dušice zlatna, dušice sladka, dušice draga“, i svršavala: „Bog ti dao samo blagi, da koraci u tvom hodu svi te vode tvomu rodu“. („Majka kod kolijevke“.) Iza njene pak smrti moli on majku, — da njim bdije, da ga vodi i da mu nadalje bude angjel čuvar“. . . („Majci“.)

Ne kanim tuj obširno pripovijedati vjekopis i djela velikog nam pjesnika. Život i slavan mu rod svim nam je poznat. Hoću samo da ti, sabrani ovdje dični hrvatski narode, dovedem u pamet glavnije crte njegova života.

Tu u ubavoj ovoj graničarskoj Grabrovnici stajala mu je kolijevka. Tu ugleda Petar Preradović 19. ožujka 1818. svijetlo svijeta. Otac mu Ivan Preradović bio je hrabri graničarski častnik, a majka Pelagija, rodjena Ivičić. Otac mu umrije, kad je bilo Petru tek 10 ljeta. Svršiv početne škole u Grubišnompolju i u Gjurgjevcu ter polaziv neko vrijeme vojnički zavod u Bjelovaru, primljen bi god. 1830. u vojničku akademiju u Bečkom Novom mjestu. Ovdje je bio od 12. do 18. svoje godine. Odgajali ga tuj u njemačkom duhu, te je već kao pitomac tog zavoda pjevao njemačke pjesme. Istupiv iz akademije, uvršten bi u 33. pukovniju, koja je onda bila u Milanu. Prije nego je otišao u Italiju, podje da posjeti ostarjelu majku i sestru jedinicu. Došav kući, nije mogao s njima hrvatski govoriti. Najveća bol njegova života . . . Boraveć u tudjini, odgojen njemačkim duhom, skoro je sasvim zaboravio materinski jezik. Nu, kako sam veli u „Crticah svoga života“: „Medjusobna ljubav tu je bila čudotvorna učiteljica, te za jedno mjesec dana ja se uvježbah na toliko u narodnom jeziku, da sam se o svakidanjih stvarih prilično dobro razgovarati mogao.“

Koncem g. 1838. stiže on u Milan k svojoj pukovniji. Tu je našao nekoliko Hrvata, al je živio s njimi samo u vojničko-njemačkom duhu i bavio se njemačkom književnosti.

„Godine 1840.“, piše sam Preradović u „Crticah iz moga života“ (g. 1856. napisane), „dodje u našu regimentu Ivan Kukuljević oficirom od ugarske garde. On se bavljaše već kod garde narodnim književestvom, pisaše koješta i nastavi velikom revnošću tu svoju radinost i kod regimente. Ja se sprijateljih š njime, a doznavši on, da se njemačkim pjesničtvom bavim, nukaše me neprestance, da se primim narodnog. Ali meni se to nikako nije dalo, niesam dovoljno znao jezika, a i drugčije činilo mi se čudno, da bi ja bio pisao u jeziku, koji po mome tadašnjem mnijenju nije dorastao izobraženosti vladajućih europejskih jezika. Ali Kukuljević nije mirovao, već razgovorom o staroj našoj dubrovačkoj književnosti, o narodnih naših pjesnicih i pročitavanjem svojih vlastitijeh proizvoda, na toliko me skloni, da sam počeo prevoditi po gdješto iz narodnoga na njemački jezik i za njemačke svoje pjesme počeo odabirati narodne predmete. Kukuljević ode iz regimente, a š njime i sve ono, što je od mene bio učinio, ja padoh opet u prijašnju nemarnost, u kojoj bih bio i ostao, da ne bude godine 1842. naša pukovnija premještena u Dalmaciju.“ (Vidi Šrepelov uvod Matičinih Preradovićevih izabranih pjesama.)

U Dalmaciji, u koljevci Hrvatstva, propjeva Preradović hrvatski.

U Zadru se on preporodi u narodnom duhu. Preporodi se on u velikom onom ilirskom duhu hrvatskog diva Ljudevita Gaja, koji je svima doviknuo: „Imajmo veliku duševnu zajednicu na slavjanskom jugu; jedan će biti Ilir Hrvat, drugi Ilir Srbin, treći Ilir Slovenac, četvrti Ilir Bugarin. Svatko nek zadrži svoje ime, a svi skupa bit ćemo braća, bit ćemo Iliri.“

Duhom tim proniknut spjeva svoje prve divne pjesme „Zora puca — bit će dana“, „Putnik“ i „Djed i unuk“. U Zadru zaljubi on lijepu, vatrenu vilu Pavicu de Ponte i oženi se njome nakon mnogo zaprijeka. — I dodje godina 1848. Uz sve Hrvate bori se Petar Preradović junački proti Talijanom u Italiji. Na bojištu je zamislio i počeo pisati velebnu svoju dramu „Kraljevića Marka“, kojim provijava krasna ideja, da će se naš narod podići junačkim duhom Kraljevića Marka, koji spava, ali narod treba da ga u sebi probudi. Kroz sve ratno vrijeme težio je, kako sam veli, da ikako može doći u Zagreb, jer tamošnji dogodjaji, po njegovih riječih, zauzimaše sve srce i svu dušu njegovu. Preradović bo bio je vazda značajan i žarki hrvatski rodoljub, te je rodoljubnom svom čuvstvu svakom prilikom i na svakom mjestu odvažno davao oduška. Trud nastojanja bio mu je — kako je spomenuo Strossmayer u hrv. saboru nakon Preradovićeve smrti — da si naš narod onaj uvjet slobode i narodne samostalnosti priskrbi, bez kojega ne može biti govora o uspješnom radu.

Želja, da dodje u Zagreb, ispuni mu se g. 1849. Te godine pridijeljen bi on bojnom odsjeku banskog vijeća u Zagrebu, a u veljači posta Preradović pobočnikom besmrtnoga bana Jelačića, s kojim je neumorno i zanosno provodio sve njegove goleme osnove.

Službovao iza toga u Kremoni, Veroni, Pančevu, Kovinju na Dunavu, u Erdelju i u Beču, stiže ga u Beču teška nesreća. Umrije mu g. 1885. prva žena Pavica, s kojom rodi vrijedne dvoje djece: Dušana i Milicu. Smrt ljubljene žene tako ga rastuži, da je zamolio premještaj natrag u Krajinu. Molba mu bi uslišana i on dodje g. 1856. u prvu bansku regimentu u Glinu. U Glini je drugovao s pukovnikom Antunom barunom Benkom i sa slavnim našim posljednjim Ilircem Ivanom Trnskim.

Godine 1875. premješten bi u Beč, a g. 1859. vojeva on u Trstu i u Postojni. Poslije rata službova on u Temišvaru, a poslije opet u Beču, gdje se g. 1865. oženi Emom Regnerovom. Iste godine premjestiše ga u Veronu, a kad je buknuo g. 1866. rat, junački sudjelova Preradović u njem. Poslije rata dobi on brigadu u Aradu, i to najprije kao pukovnik a tada kao general; iz Arada premješten bi u Beč, odkud je češće, kao i s drugih mjesta svoga službovanja, dolazio u Hrvatsku — a naročito u Zagreb — k prijateljem svojim i književnim drugovom. — Od onda boravi Preradović u Beču do smrti, prateći svaki pojav u političkom

kulturnom životu hrvatskog naroda sa čuvstvom pravoga rodoljuba.

Nemila smrt ote ga hrvatskom narodu 18. kolovoza 1872. Zakopan bi u Beču na 21. kolovoza, a pobratim mu sam bečki zapovijedajući general barun Marojčić bio na čelu sprovoda.

Godine 1879. ispuni se živa pjesnikova žudnja domovini: „U tvom polju daj mi groba, tvojim cvijećem grob mi kiti!“ 13. srpnja te godine prenesene su kosti pjesnikove iz Beča u Zagreb. Pratili smo ih u Zagreb naš Zmaj Dr. Gundrum i ja. Sjajnom besjedom pozdravi ih na zagrebačkom kolodvoru August Šenoa, a silan narod otprati ih do arkade na mirogojskom groblju 14. srpnja.

Petar Preradović.

Hrvatski pjesnik Petar Preradović.

Zemni vijek to bi Preradovićev . . . Udjimo sad u divan njegov vilin stan, gdje je nanizano bajno i dragocjeno njegovo pjesničko blago, koje on darova hrvatskom svom narodu. Uvodi nas u nj prva njegova hrvatska pjesma „Zora puca — bit će dana“. Naviješta zoru i bijeli dan svemu rodu sjajna vila slavskog roda. Bijedni „Putnik“ u tudjini, sam je Preradović, kojemu su vazda bile u stranom svijetu oči „uzdignute oj onamo, gdje od drage domovine svako jutro sunce sine, tam ga želja nosi, tamo“. U „Djedu i unuku“, dajuć starac unučetu nove gusle javorove, divne mu daje patriotske nauke i krasno mu opisuje domovinu: „Kojim godier putem hoćeš poći, na kraj ne ćeš svojoj zemlji doći: od sjevera šira je do juga, od istoka do zapada duga!“ A tad puti djed unuka: „Pjevaj samo kad ti duša pjeva. Kad ti sjedi na koljenu djeva, ona sveta boginja istine: nju prizovi kad ti pukne žica, nek ti bude ljuba i sestrica!“ — pa mu onda gromko kliče: „Ne razumije pjesma zapovijedi, slobodna je — svome glasu slijedi!“

I slijedeći glas srca svoga divskom snagom slavi Preradović hrvatski narod, hrvatsku domovinu i svekoliko Slavjanstvo. Za Hrvatsku se on moli u zanosnoj himni „Bože živi, blagoslovi“ svim svojim rodoljubnim žarom i svim svojim zamamnim pjesničkim čarom. U pjesmi „Naša zemlja“ snažno nam nalaže: „Stojmo čvrsto na tlu tome, stojmo svi u jednom kolu, svoju zemlju — makar golu sačuvajmo rodu svome, na njoj život da mu pravi tudji korov ne zadavi.“ Idealna su mu „Braća“, kojoj „jednim glasom srca biju, dvie se duše jednom sliju“, a koja svršavaju veljom pjesnikovom radosti: „Domovino, ti svjedoči, što sad vide tvoje oči, ti svjedoči i razglasi, složne braće ljuba da si!“ Krasno zbori on slavnom našem Dubrovniku: „Ti si bio, to nam povjest piše, d a si bio, tužno uvidjamo: tko te gleda za tobom u z d i š e, tko te traži, obraća se t a m o, gdje si b i o, to sad n i e s i više, što si b i o, t o si sad nam samo. Bio si čestit, mogućan i slavan, sad s' pokojnik samo obožavan.“

Kročeć slavnim grobničkim nam poljem, pjesnik pjeva u pjesmi „Na Grobniku“: „Kamen krije do kamena toga polja vis, živa mu je uspomena živ kamenopis. Pusto polje ploda ne da, ko da misli reć: za sve vieke unaprieda rodilo sam već. Ovdje divlje čete smrvi rod naš čil i zdrav, hrvatskom se ovdje krvi spasi zapad sav.“ A kad se nakon dugog izbivanja iz Hrvatske pjesnik u nju opet vrati, kliče joj uznosito u „Pozdravu domovini“: „Prodjoh svieta na sve četir strane, vidjeh kraje toli opjevane, kojim slava do nebesa ori, svi su liepi u svojemu resu, svi su liepi, al svi skupa niesu, što si, majko, meni samo ti. Ti si meni sve, što zovem svojim, sve što ljubim, sve što željom gojim.“

Nu ljubav pjesnikova ne obuzimlje samo njegovu hrvatsku domovinu, već i svekoliko veliko Slavjanstvo. U gigantskom pjevu „Slavjanstvu“ uzvišeno kliče u veličanstvenom uvodu: „Skidam kapu i do crne klanjam ti se zemlje, stupiv na obzor tvoj, na čudovilo čitava svieta, veliko, silno, preslavno, svemožno Slavjanstvo!“ Tada divno priča krvavu prošlost Slavjanstva i spominje, kako su ga u ime krsta dušmani davili, a, prelazeć nakon genijalnih mislih na budućnost, veli: „Sloga već naviešta dan ljubavi, već se kriese tvoje gore kao novi Horebi, ti si, Slavjanstvo, već na mahu, da se probudiš, da progledaš slogom krasni onaj dan, kome je ljubav sunce. Tad će se svi narodi pobratiti i cjelivati. Velebitan to će biti primjer donde nečuven, nevidjen na svietu.“ A spomenuv u „Zvanju Slavjanstva“ kako je božja ruka rasula po zemlji razne narode i svakomu dala po iskricu svog uma, svoje moći, komu mudrost, komu blagost, komu jakost, komu nježnost, a slavjanskom rodu uza sve to još i ljubav svoju, završuje pozivom: „Ti osviesti, ti razbistri, ti ukroti, ti ublaži, ti okriepi, ti uznesi, ti mi spasi sviet na zemlji!“

Od religioznih Preradovićevih pjesma, koje su skoro sve svezane s pojmom Boga, s pojmom abstraktnih ideja i prekogrobnog života, spominjemo klasičan pjev „Prvi ljudi“, zatim pjesme „Bogu“, „Nepojamnost Boga“, „Starac klesar“, „Božji sud“, „Zviezde“ itd. Stvoritelju vapi on: „O Bože! tko da smogne iznieti na vidik vrlina tvojih svekoliko obilje, tko da svemu svietu sve izbroji blagotvorne zrake? Slavom se tvojom viekovi svi ore, nebesa ječe njome, i sunce ju svjetlom prijavlja suncu, a glas svoj što je sboru u tom svemir-

nom? Što pak slabog na izdahu lahora uz huk vihrova — što i praporca zvek uz tutanj zvona — što i puć u more kamećka uz šum valova."

Uz „Slavjanske apostole sv. Ćirila i Metoda" i sigetskog junaka Nikolu Zrinskoga, zanosno veliča Preradović bana Jelačića, biskupa Strossmayera i ostale „mile pokojnike", dične svoje sutrudnike. Slaveći Jelačića kao najslavnijeg hrvatskog bana kliče u nebo: „Hvala, hvala, oj Providi, da si nam ga dala!", a kod Jelačićeva spomenika želi: „Nek spomenik ovaj bude ti, rode, postojan storik života narodnog, oko njeg tvoje neka se vrti kolo svetačno, pri njem nek se loži kries, na kojem da baklje ti užiže radost ili žalost." Strossmayera pako pozdravlja vatreno: „Zdravo naš slavni, veliki junače! S ponosom gleda na milog si sina zemlja nam rodna, s ponosom zove te narod ljubimcem."

A kako li su krasne, divne, čuvstvene Preradovićeve ljubovke! Tko od nas ne zna „Svraćanje", „San", „Što je ljubav" „Početak ljubavi" „Mrtva ljubav", „Kasno", „Cvieće", „Djevojkino proljeće" i „Veseo danak", i kraljicu ljuvenih mu pjesama „Miruj, miruj, srce moje", toli rado mladići i mladicama pjevanu! Kako je pjesnik sretan i kako živo diše slasti kad prvi put svoju ljubu smije zvati svojom, a kako je tužan nad „Mrtvom svojom ljubavi", nu kojoj na koncu daje stan u nebu, „tamo neka zviezdom bude". Ljubav je Preradu „dika najveća, ćerka božja, koju otac uda za sviet biedan, da po njem svuda srećom radja i na oca sjeća; svetica je, kojoj svatko dube hram u srcu, jer sva srca ljube." U pjesmici „Vila i Lada" klikta: „Ljudsko u srce Lada je boginja žar usula, da u njemu tinja, tek kadgodjer ljubav u njemu dune, svjetlim rajem sva zemlja postane".

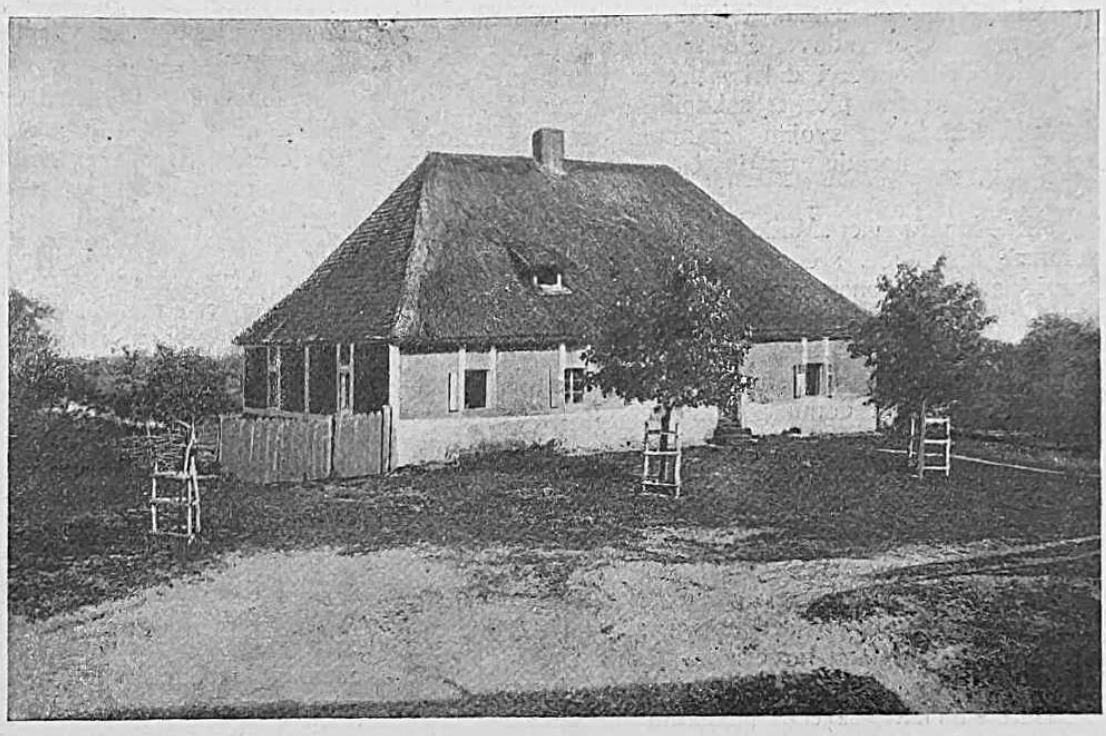

Rodni dom Petra Preradovića u Grabrovnici: Stara graničarska „oficirska kuća".

Ljubav, Hrvatska i Slavjanstvo, to su tri najdraža ideala Petra Preradovića, velikana-pjesnika posve prožeta spasonosnom ilirskom idejom sloge i bratinstva. Razgledav ovako nešto od neprocijenjivog blaga, što ga imamo u Preradovićevu vilinstanu i spominjuć još divnog „Mujezina", genijalnu „Zmiju" i potresnu „Smrt", skidamo kapu i klanjamo se Preradoviću, što nam je neprispodobno lijepo u dvim pjesmama („Rodu o jeziku" i „Jezik roda moga") proslavio sladki naš hrvatski jezik. Tu pred ovim milim domom zadajmo si, Hrvati i Hrvatice, tvrdu vjeru, da ćemo — hvaleći Providi, što nam je dala Preradovića — vazda slušati pjesničku zapovjed njegovu, kročiti njegovim stopama i ljubiti svoj hrvatski jezik.

Svršavam s toga s Preradom:

Ljubi, rode, jezik iznad svega;
U njem živi, umiri za njega!
Po njemu si sve, što jesi:
Svoje tielo, udo svieta,
U naroda silnoj smjesi.
Bez njega si bez imena,
Bez djedova, bez unuka,
U prošasti sjena puka,
U buduće niti sjena.

Kad je Božidar pl. Kukuljević dovršio svoje pjesničko predavanje, zaori opet sav mnogobrojni narod urnebesnim klicanjem: „Slava, slava Preradoviću!" A mješoviti zbor dičnoga „Rodoljuba" iz Virja skladno zapjeva divnu Preradovu pjesmu: „Bože živi, blagoslovi srdaca nam plamenište."

Iza toga stupi na govornicu općinski bilježnik Stjepan Jankač, koji na ime općinskoga poglavarstva preuzima ploču Preradovićevu na čuvanje, te se u ime općine zahvaljuje i mjesnom odboru i „Br. H. Zmaja", koji su ploču nabavili i njome okitili rodni dom velikoga hrvatskoga pjesnika Petra Preradovića, komu iz dna rodoljubna srca kliče: Slava!...

Govori zastupnika društava.

Ma da je i bilo možda previše govora pred starim domom Preradovim, narod ih je velikim zanimanjem i velikom pažnjom saslušao. Pred otkrivenom pločom razvila se prava akademija pod vedrim nebom — a pred tisućama hrvatskoga naroda. To je upravo podalo ovomu narodnomu slavlju veličajni dojam i za cijelo će se toga dana spominjati i „unuci pozni jošte" . . .

Prvi progovori zastupnik „Jugoslavenske akademije" dopisni član Emilije pl. Laszowski:

„Čestiti hrvatski zbore!

Težak udarac, koji je zadesio hrvatski narod smrću neprežaljenog domoljuba i učenjaka dr. Frana Vrbanića, gorko osjeća i naša Jugoslavenska akademija, koja njime gubi jednog od najodličnijih svojih prvaka. Ova nesreća razlogom je, da danas kod ove slave ne može prisustvovati ni jedan od prvaka Jugosl. akademije, kako je to zaključeno bilo.

Jugoslav. akademija vazda je iskazivala neumrlom Preradoviću svaku počast, i posvetila mu dičnu spomen u svojim izdanjima. I danas povjerava Jugosl.

akademija meni tu časnu zadaću, da ju kao njezin član dopisnik ovdje zastupam. Jugoslavenska akademija pridružuje se ovoj dičnoj hrvatskoj slavi, i po meni je oduševljeno pozdravlja: Živio hrvatski narod, koji štuje svoje velike sinove! Slava, neumrla slava Hrvatu-pjesniku Petru Preraroviću!"

U ime zaslužne naše „Matice Hrvatske" progovorio je njezin izaslanik i blagajnik prof. Dr. Oton Bošnjak kratkom ali toplom riječi:

„Vrli hrvatski narode! — Pod nama je sveta gruda stare ove vojne Krajine, krvave čestice mile nam domovine Hrvatske. Na toj grudi evo čedne kuće, oficirskoga stana staroga soja. U toj kući rodilo se 19. ožujka 1818. malo čedo, sinula je narodu hrvatskomu sjajna zvijezda, te još danas sjajno sijeva na obzorju pjesničkome. Uz koljevku toga djeteta stala vila pjesnikinja i nadahnula ga božjim darom, pjesničkim žarom: da pjeva pjesme krilatice u slavu milomu narodu hrvatskome! . . . Da ga divna vila pjesnikinja ni kasnije nije napustila, dokazuju one divne pjesme sa zlatne lire Preradove, što se pjevaju danas diljem mile naše domovine i daleko preko njenih granica...

Te je krasne pjesme sakupila „Matica Hrvatska" u lijepu kitu i sa svojim izdanjima poslala u tisuće knjiga našem narodu, da ih čita, da si njima srce oplemeni.

Kao zastupnik „Matice Hrvatske", te znamenite kulturne institucije, sretan sam, što mogu danas pozdraviti sred velebnog ovog slavlja koljevku slavnoga hrvatskoga pjesnika Preradovića — ubavo to seoce Grabrovnicu, što se danas u počast svome sinu zavilo u toli svečano ruho i što je otkrilo trajnu spomenploču, na rodnom domu pjesnikovu, da i poznija pokoljenja sjeća na velikoga Prerada. A pozdravljam i ovaj mnogobrojni sakupljeni, mili narod hrvatski, što je pohrlio ovamo pred rodni dom Preradovićev, da mu ovdje, u njegovu zavičaju sa mnom klikne: „Slava pjesniku Preradoviću!"

Opet se je iz tisuće grla digao put nebeskih vedrina jedan gromki poklik: „Slava, slava Preradoviću".

Po tom stupi na govornicu pjesnik Dr. Velimir Deželić, koji zastupajući „Društvo hrvatskih književnika" izreče poznatim pjesničkim zanosom ovaj lijepi govor:

„U ovaj dobri čas, kad sav hrvatski narod upire živo oči svoje u to pitomo, ubavo, zeleno mjesto, na ovu tihu, čednu, malu kućicu, u kojoj je majka prvi put u milu kolijevku položila i bijelim pelenicama povila slavnoga kralja hrvatskih pjesnika, kako da ne budu ovdje oni, koji su pravi baštinici njegova rada, oni koji stupaju trnovitim utrenikom njegovim, oni koji su primili iz njegovih u svoje ruke posve nove gusle javorove? Kako da ovdje ne budu hrvatski pjesnici i hrvatski književnici?! Srce mi hvata ganuće i neki otajstveni strah. Svetim počitanjem stupam na ovo mjesto za hrvatske književnike u opće, a napose one, što se kupe u društvu hrvatskih književnika, da podam poštu slavnome slavljeniku, besmrtnom pjesniku Preradoviću.

Pa što da kažem?

Što drugo, već da ćemo mi hrvatski književnici uvijek ostati vjerni pozivu velikoga svojega preteče i raditi svom dušom svojom, svom snagom svojom za hrvatski rod i dom. Što drugo, već da ćemo ponosni u nesavladivom zanosu smiono i postojano slušati i slijediti njegove gromke, divne, božanske riječi: „Ne razumije pjesma zapovijedi, slobodna je svome glasu slijedi".

Slobodne u mislima, slobodne u duši, slobodne djelima ne će nas nit grom nit pakao prisiliti, da se iznevjerimo svojem uvjerenju i svojim idealima. Ne! Prije ćemo pograbiti gusle javorove i bacit ih svom silom o zemlju crnu, da se streskaju i razbiju u tisuću komada, kako si nam ti to doviknuo, dični Prerade!

A Hrvati i oni kraj cvjetnih žala talasne Adrije i oni pod vrletnim Lovčenom i oni kraj srebropjene Save i oni kraj hladne Drine i oni što ih je sudbina odnijela u daleku Ameriku, vruću Afriku, staru Aziju i na australske poljane, Hrvati svi i svuda slušat će i ljubit svoje književnike i pjesnike, košto su ljubili Tebe.

Ti si nekoć kliknuo narodu svome: Zora puca bit će dana! I taj dan je došao. Al taj dan bio je još oblačan, tmuran, tužan, jadan, maglovit.

Al budu li hrvatski pjesnici, budu li hrvatski književnici i dalje slijedili stope tvoje, bude li ih hrvatski narod slijedio i slušao, onda će novi pjesnik novoga doba moći još zanosnije, još svečanije kliknuti: „Zora puca bit će dana!" I onaj će dan svanuti hrvatskome narodu, velik, sjajan, veličajan i onda će sinuti divno, trajno, puno, zlatno sunce i pred hrvatska vrata.

Tebi pako klicat će i onda i u vijekove harni narod kako ti i danas kliče: Slava!"

(Svršit će se.)

Vatroslav Lisinski.

Božidar Širola.

O 90-godišnjici narodjenja.*) — (1819.—1909.)

Devedeset se je godina navršilo ove godine, što se je rodio narodu hrvatskomu jedan od prvih njegovih i najvećih glazbenika — Vatroslav Lisinski. Rodjen od roditelja obrtnika, kod kuće je mogao tek narodne pjesme da čuje, i to je baš najviše djelovalo na razvoj njegova genija.

Lisinski se rodio 8. srpnja 1819. u Zagrebu. Kao dijete pade sa sanduka, pri čem mu dojilja ozlijedi nogu, tako, da je za cijeloga djetinjstva morao hodati na štakama, a ojačao se tek kad je počeo polaziti gimnaziju tako, da je mogao štake izmijeniti batinom potporačom, koja mu je bila naslonom za čitava života. To se zbilo godine 1831. Vatroslav je sve lako shvatao, a učio je rado i marljivo. Gimnaziju svrši 1837. kao petnaesti odlikaš. Sada stupi u filozofiju, gdje je prvi tečaj opetovao, a drugi svršio dobrim uspjehom god. 1840. Pravničku akademiju svrši 1842.

Glazbu je počeo učiti u trećem ili četvrtom razredu gimnazije najprije od nekoga Rešle, a zatim od učitelja preparandije M. Sojke. Kako je bio Vatroslav slab, htjeli su, da postane pučkim učiteljem i orguljašem, zato ga i dali poučavati glazbi. Sojka je svoga učenika uvijek hvalio kao neobičan glazbeni talenat.

God. 1837. baš kad je svršio gimnaziji umre mu otac. Time su u porodici nastali zamršaji. Lisinskov se

*) Bibliografski podaci iz Kuhačevog djela: „Lisinski i njegovo doba".

otac naime dvaputa oženio, pa je iz prvoga braka imao sina Josipa, a iz drugoga Vatroslava i kćer Mariju. Kad je otac umro imao je imetak pripasti potonjima. No mati se Vatroslavova nagodi s pastorkom Josipom, da ovaj preuzme posao i imetak očev, a da se uz to obveže, da će uzdržavati nju do smrti, sestru da udaje, a brata si Vatroslava, dok bude umio, da zasluži kruh. Sad je htio Vatroslav da podju u preparandiju, no brat ga Josip odgovori, rekav: „Uči se ti, što hoćeš i dokle hoćeš, da se bar ti dovineš nečemu višemu, kad već ja nisam mogao postati drugo nego mesar."

Sad prione Vatroslav marljivo uz glazbene nauke učeći harmoniju (sazvučje) i skladbouku (kompoziciju) kod ravnatelja glazbenoga zavoda pl. Weisnera Morgensterna, vješta kontrapunktiste. Lisinski je napredavao u naucima brzo i lijepo, pa mu je Wiesner proricao sjajnu budućnost.

Prvi poticaj Lisinskova duha uopće njegov dobri angjeo čuvar, njegov impresario, bio je drug mu Albert Štriga. Kako se onih godina zagrijala sva domoljubna srca za Gajeve ideje, eto vidimo gdje i Alberto sazivlje akademsku omladinu na Griču, pa u zboru od više stotina grla izvodi narodne pjesme i davorije. Kako je Štriga imao lijepo bariton grlo, reče mu Vatroslav, da bi se morao učiti po kajdama pjevati. Štriga ubrzo sakupi oko sebe mali zbor, a Vatroslava proglase svojim „Musikdirektorom". Ovaj se zbor u svoje vrijeme svuda isticao, a izvodili su same narodne pjesme hrvatske i uopće slavenske. Sve je preudešavao Vatroslav, a Alberto kao rodjeni organizator pobudjivao neprestano na što revnije vježbe i marniji rad.

Do 1841. nemamo u Lisinskova nikakova traga originalnim kompozicijama. On je doduše često pred drugovima igrao na glasoviru improvizaciju, i uvijeke isticao, da bi se hrvatski glazbotvorac imao što više držati pučke melodije, jer da je samo tako moguće stvoriti hrvatsku umjetničku glazbu. Štriga je često nagovarao Vatroslava, da komponira što samostalna, no ovaj to nije htio, dok ne prouči „generalbas". Na to će mu Alberto: „Ja ne bih čekao, dok budem u basu „generalom", već bih kao „feldbaba" počeo komponirati". I doskora eto Alberta, gdje nosi Stoosovu pjesmu za doček Gajev: „Iz Zagorja", moleći i zaklinjući Vatroslava, da to ukajdi i napokon se ovaj odluči. Isto poslije podne bila je popijevka gotova, a Štriga ju ubrzo zapamti i poleti po Zagrebu od jednoga druga do drugoga pjevajući pjesmu svakomu i oduševljavajući sve za nju. — Kako je to bila prigodnica, a napjev omilio hrvatskomu narodu, spjevao je dr. Demeter zatu melodiju poputnicu „Prosto zrakom ptica leti", koja je i danas svakomu Hrvatu dobro poznata.

Pjesmu su doskora uvježbali, a pokušalište je bila šuma „Tuškanac". Kad je mladež novu pjesmu shvatila i jednogrlice pjevala, orila se sva šuma, a zanosu nije bilo granica. Uz priličnu muku naučiše pjevati i uz bandu, pa su je uz silno oduševljenje za bakljade Gaju u mjesecu srpnju 1841. pjevali. Gaj je tom prilikom zahvalio Lilinskomu i rekao mu ove riječi: „U kolebajućoj se ladji padne samo onaj, koji mirno stoji, a ne onaj, koji se giblje". To si Vatroslav dobro zapamti i od tog se doba dade odlučno na skladanje.

Iza toga početkom kolovoza nastala je barkarola „Oj talasi mili ajte" za bariton uz pratnju orkestra.

U orkestriranju je Lisinskoga potpomagao Wiesner. Pjesmu je ovu u brodarskom odijelu pjevao u kazalištu Alberto, a općinstvo ga je frenetičkim aplausom popratilo, te je morao istu ponoviti. U brzo je ova popijevka postala popularnom, a i sam knez Obrenović je osobito zamilova.

U početku godine 1842. skladao je Lisinski nekoliko valčika i kola za zabavu u Streljani. Instrumentirao je iste kapelnik Kirchhofer. Skladbe su se vrlo svidjele.

Ove i slijedeće godine razvio je Vatroslav krila svoje fantazije i bio vrlo marljiv, a kompozicije su mu hvalili u svim novinama. Uspjeh njegova rada bio je povoljan, pa bi bio imao uzroka, da se posveti glazbi, no on se na to nije mogao odlučiti, kao da ju slutio, da ne će moći u Hrvatskoj živjeti od umjetnosti. Zato se dade na činovničku službu, pa je kao bilježnik banskoga stola službovao besplatno od 1842.—1847. Službovao je vrlo revno, a uz to se marljivo naobražavao. Govorio je više jezika. Lisinski nije bio obični fabrikant glazbenih komada, već je bio skroz naobražen čovjek. Osim materinjega jezika pisao je i govorio savršeno njemački, latinski, franceski, nešto ruski, a kasnije se naučio sasvim korektno češki.

Glazbeni pokret, što su ga izazvali Livadić, Lisinski i Štriga zahvatio i ostale gradove naše mile domovine. Vidimo tu Rusana, pjevačicu Tomekovićevu, groficu Erdödy, Padovca i Pintarića, a Vraz je marljivo stavljao u kajde pučke melodije.

Prvak je u tom kolu bio Vartoslav, do njega Alberto Štriga, a vrhu sviju mecen i otac hrvatske umjetne glazbe Ferdo Livadić. Nije tu bilo sebičnosti ni osobna isticanja, već svi pregoše, da unaprede tu struku hrvatske umjetnosti. Sloga je bila izmedju glazbenika hrvatskoga čuvstva, a svaki koncerat u kom se pjevala hrvatska popijevka, bio je pun puncat. Uopće je svemu bio pokretač i glavni organizator Štriga.

Već 1843. sjeti se Štriga kako bi to bilo lijepo, da mi imamo svoju operu. On je mislio, da će biti lako Vatroslavu komponovati nekoliko arija recitativa i zborova, „ta i onako imademo dosta pjevača, guslača i frulaša, a i drugih glazbara u Zagrebu, jednu donu, jednoga tenora i basa ćemo već naći, a bariton ću pjevati ja", rekao je Štriga.

Lisinski se tomu smijao, no pošto su oni o tom ozbiljno govorili, odlučno se opirao, ali Štriga se nije dao smesti. Svoga prijatelja Janka Cara sklone, da mu napiše libreto, i evo jednoga dana Alberto donese u pjevačko društvo, gotov tekst za operu „Ljubav i zloba". Svi su tekst pročitali i svima se je svidio, te su Lisinskoga prisilili, da počne ozbiljno raditi. Posao je lijepo napredovao, te su neki napjevi iz opere pjevani u kazalištu uz urnebesno povladjivanje općinstva. Štriga je jednom takovom zgodom i to 25. srpnja godine 1847. bio 17 puta izazvan. Sve je lijepo teklo, ali Vatroslav pokaza nedostatke libreta, koji su ga mnogo smetali u radu. No to Štrige ne smete nimalo, već on pohita k Demetru, i ovaj dragovoljno napiše doskora prvi čin „Ljubavi i zlobe". Mnogo jada zadato mladomu glazbotvorcu, jer je morao gotovo čitavi čin nanovo skladati, ali to njega ne smete, već je on marljivo preradjivao, a uz to davao pojedine komade, da se izvode na koncertima. Općinstvo je željno očekivalo svršetak djela, no zlokobni 29. srpnja 1845. zategne izvodjenje prvoga čina, koga su htjeli posebice davati. Sad odustaše od toga, jer je do konca 1845. bila čitava opera gotova, a tad su ju počeli vježbati.

Solo partije uzeli su odlični privatnici, a zbor se je sastojao od gospodjica i gospode iz najuglednijih kuća grada Zagreba. Pokusi su obdržavani uz veliki mar, a oduševljenje je bilo neopisivo. Režiju je vodio Alberto pl. Štriga, a djelo je ravnao sam skladatelj. Premijera te

prve hrvatske opere bila je 4. travnja 1846. u Zagrebu, te je iza toga pjevana još 4 puta uzastopce, a kasnije (23. i 24. listopada 1847.) još dva puta. Kao solisti nastupiše gospodja Sidonija Rubido I. sopran, gosp. Franjo Stazić (poznat kasnije u Beču kao Stöger) I. tenor, g. Alberto pl. Štriga bariton, g. Wiesner Morgenstern bassobuffo i gosp. Kamilo Wiesner Livadić bas. Orhestar je bio sastavljen takodjer od diletanata.

Djelo je bilo krasno primljeno, a to i zaslužuje. Melodije su posve u duhu hrvat. naroda, dok je instrumentacija više na njemačku, jer je čitavo djelo instrumentirao Gjuro Wiesner od Morgensterna. Svi su pjevači bili na svome mjestu, a tadanje novine govore o tom djelu sa velikim oduševljenjem. Ni dolazak Lisztov, na poziv magjaronskih kazinaša ne mogaše potamnjeti Lisinskove slave. Sva je Hrvatska bila ushićena nad zvucima ove prve hrvatske dramske glazbe.

Inscenacija i kostimi bili su raskošni, a općinstvom kolali krasni letaci, kao poziv na to sveopće narodno slavlje.

„Al ak' hoćeš ushitit pokušat
I zajedno dignut dušu k Bogu,
Dodji amo Sidoniju slušat."

Glazbeni talenat Lisinskoga, patriotski mar i zanos Štrigin i ostalih sudionika slavili su s operom „Ljubav i zloba" zasluženu slavu. I sami protivnici kazinaši morali su priznati vrijednost ovomu prelijepomu djelu mladoga skladatelja.

Lisinski se je ovim djelom teško izmorio, a kako se je zagledao u lijepu gdjicu. Hedvigu Banovu, zaželi je uzeti za ženu. No kako hrvatski glazbenik ne može ni sam da živi od svoje umjetnosti, a kamo da uzdržava još i obitelj, odluči on poći u činovnike. To mu je dušu vrlo mučilo i on oboli ozbiljno. Dok je bio u Bistrici na oporavku, već mu je našao Alberto novu radnju. Ali Lisinski je primio to djelo naime — „Porina", operu u 5 činova — pod tim uvjetom, da podje u Prag, i da se na konzervatoriju usavrši. Štriga je sada napregnuo sve sile, da dobije Lisinski štipendij od vlade, no toga ne bje. Tek se neki patrioti odazvali i obećali mjesečnu pripomoć od nekoliko forinti.

Medjutim se uputiše mladi domorodci sa svojim pjevačkim društvom na koncertnu turneju po Slavoniji, koja je donekle bar namakla troškove oko izvodjenja „Ljubavi i zlobe". Svagdje su bili oduševljeno dočekani i koncerti su im bili uvijek brojno posjećeni...

Lisinskov rad nije bio samo skladateljski, već se on trudio, da teoretski razglobi osebine hrvatske popijevke i da posve u nju pronikne. On je u svoje doba bio jedini, koji je pozitivno znao, u čem stoji narodni elemenat koje glazbe, on je ujedno bio prvi, koji je na temelju pučke glazbe zamislio slavensku umjetnu glazbu i to ne imitacijom pučke popijevke, već znanstvenom analizom narodnih glazbotvora.

Mjeseca listopada 1847. eto Lisinskoga u Pragu. No kako mu je bilo 28. godina, nije bio primljen u konzervatorij, jer je već prekoračio dobu pitomaca, pa se je zapisao u orguljašku školu, a privatno ga je poučavao ravnatelj konzervatorija I. F. Kittl.

U Pragu je Lisinski uz mjesečnu potporu od 50 forinti, što mu je Štirga bio pošiljao slabo izlazio, a uz to ga je neprestana čežnja za domom duševno izjedala. Glazbeni krugovi praški upoznaše ubrzo Lisinskov talenat, pa pregoše, da ga svrate sa staze slavenske glazbe, no Lisinski osta čvrsto uz svoj ideal, a potpomagali ga u tom i odlični domorodci. Lisinskov rad u Pragu postaje više umjetnički, a njegove pjesme živo se doimahu glazbenih stručnjaka. No nadošla je god. 1848. Burna godina odvela je sve domoljube u rat proti neprijatelja slobode njihove domaje, a na Lisinskoga gotovo i zaboraviše tako, da je on u Pragu stradavao. — U to ga 1849. pozove Štriga na oporavak kući, kamo podje Vatroslav veselo, noseći gotove dijelove „Porina".

Hrvatska je medjutim u glazbenom pogledu znatno nazadovala, jer „gdje bojni glas zaječi trube, tamo muze mili glas svoj gube".

Nastojalo se, da se opet oživi oduševljenje za umjetnost i glazbu, pa je Kukuljević napisao glumu „Nenadani sastanak Slavena", a glazbu joj podao Lisinski, no više nije bilo moguće ojadjena srca pridići. Mrtvilo je sasvim obladalo Hrvatskom.

Medju ostalim kulturnim institucijama i naš glazbeni zavod začne propadati. Već se sastala skupština, koja je imala da zaključi raspust društva, a Lisinskoga i Štrigu ide sva zasluga, da su taj naš jedini zavod za glazbeno naobražavanje darovitoga podmlatka uzdržali na životu. Lisinski je pače izradio pravila za društvo glazbenoga zavoda.

U listopadu iste godine podje opet Lisinski u Prag, no tamo za nekoliko dana oboli tako, da je Š. Fabković, koji je bio onda u Pragu na naukama, a prijatelj Lisinskoga — javio Štrigi, da Vatroslav leži na umoru. Štriga sav u strahu napisa Vatroslavu pismo, u kome ga hrabri, neka ne klone duhom, i moli da mu javi što skorije svoje stanje. Lisinski se pomalo ojači i podje o Božiću u Zagreb, neka bi se što više oporavio. U Zagrebu ostao je do konca svibnja 1850. i prilično se oporavio.

No uza svu slaboću ne ostavi Lisinskoga njegova stvaralačka moć, pa u to doba padaju njegova glazba za igrokaz „Zapisnici djavola", Preradovićeva „Tuga", a ujedno, skicira najuspjelije i najljepše djelo svoje „Večer".

Kad je došao u Prag, prvo mu je bilo, da se pobrine, ne bi li položio ispit na konzervatoriju. No pri tom mu ne pomože ni preporučno pismo bana baruna Jelačića ni sve preporuke praških glazbenika. Molba mu je odbijena, jer je bio za ispit prestar.

Odluka praškoga vijeća vrlo se je dojmila Lisinskoga, dok je u Hrvatskoj prouzročila buru negodovanja. Uzev si sada Vatroslav svjedodžbe od Kittla i Piča ostavi za uvijek Prag i dodje veseo u domovinu noseći gotovoga „Porina".

U Zagrebu se pokloni banu Jelačiću, a ovaj ga pohvali za njegovo golemo djelo „Porin" i lijepe svjedodžbe i ujedno obodri, da ustraje na polju glazbene umjetnosti hrvatske.

Preuzvišeni gospodin ban preporuči vijeću tadašnjega „Musikvereina" Lisinskoga i ovo ga imenuje nadzornikom svih glazbenih škola — bez plaće. Lisinski se našao u svojoj domovini u velike razočaran. Nije više bilo negdašnjega oduševljenja, niti ljubavi za narodnu umjetnost, a negdašnjega miljenika svih zagrebčana prinudi potreba i nevolja, da podučaje u glasoviranju i da uz to još dospije na sve zahtijeve, koje su na njega stavljali privatnici i pojedina društva. U velike je bio Lisinski ojadjen, što su ga u glazbenom zavodu objedjivali i rovarili protiv njega. On je morao sve tamo da radi, a još su ga vrijedjali. U kazališni odbor nije bio izabran, ma da je u njem imao mnogo prijatelja. Pa i koncerte, što ih je davao počeli su sve redje i redje pohadjati, dok napokon nije Lisinski ojadjen baš na novu godinu 1853. napisao molbenicu na bana za mjesto askultanta. Za uvijek je okrenuo umjetnosti ledja

i postao činovnikom. Skladao je još samo svoje — "O p i j e l o".

Sad tek nastane prava muka duši njegovoj. Neprestan mučan rad, a uz to čežnja za miljenicom — umjetnošću — skrši njegovo slabašno tijelo.

Tračak nade sinu njemu i Štrigi, kad su dobili od kazališnoga odbora poziv, da izvedu „Ljubav i zlobu". Štriga je onda bio na konzervatoriju u Beču. No nade se obima izjaloviše, jer su bili zapostavljeni, a izvodila se „Lukrecija Borgia".

Lisinski htjede sad, da dobije mjesto, koje bi mu dalo manje posla, a više vremena, da bar nešto uzmogne da se bavi s glazbom. Za to umoli mjesto kotarskoga aktuara, no ne dobije ga, „j e r j e m o l i t e l j n e p o z n a t". Taj neuspjeh — pa groznica dobivena prehladom — skrše posve nježnoga Vatroslava, kad je pak još opazio na sebi simptome vodene bolesti, od koje mu i mati umrije, nije imao više nade u budućnost.

Svojoj zaručnici reče nekoliko dana pred smrt, da će mu tri želje njegove ostati neispunjene. Htio je naime da bi sam mogao majku uzdržavati, da se uzmogne oženiti i da čuje svoga „Porina". U zadnje je časove dozivao Štrigu, no ovaj nije mario više ni zašto, i nije dolazio u Zagreb. Skršen sav i slab iščekivao je smrt, samo si je još skladao opijelo „Jeder Mensch muss sterben". Pjesmu ovu spjevao je sam još u Pragu. Ovaj muški četveropjev posla L i c h t e n e g g e r u uz molbu, da bi to izvodili na njegovom sprovodu.

Pripravljen na smrt i primiv svetotajstva umirućih — umre 31. svibnja 1854. u 34. godini dobe svoje.

Pogreb mu je bio posve jednostavan. Osam pjevača pjevalo mu opijelo, a on je sahranjen bez ikakva govora na Rokovom groblju . . .

Iza smrti htjeli su sve njegove autograme da razgrabe, no sud ih zaplijeni i proda na javnoj dražbi Štrigi za 40 forinti.

Koliki je bio gubitak za hrvatsku glazbu smrt Lisinskoga, posvjedočuju pozivi praških glazbenih krugova, koji su Lisinskoga zvali u Prag. I taj je genij umro krivnjom našega nemara!

Dok se druguda slave narodni velikani, to kod nas kao na spomen 90-godišnjice narodjenja Lisinskova, naša h r v a t s k a o p e r a nije za sada stavila na repertoir nijedne opere, niti je koji časopis ili dnevnik donio, koji članak o Lisinskome.

Gdje je pak domoljubna inteligencija, gdje su domoljubna društva i korporacije, da pregnu oko toga, da se počne s izdavanjem svih Lisinskovih djela. Kako je moguće popularizovati naše velikane, nego baš izdavanjem njihovih djela.

Vrijednoću glazbotvorina Vatroslava L i s i n s k o g a u velike su hvalili svi glazbeni stručnjaci, koji su ih vidjeli i čuli.

Josip V r a n y c z a n y piše u „Perly české" o glazbenom daru Lisinskoga: „U njegovim glazbotvorinama izvanredna je originalnost, koja počiva na neizmjernom bogatstvu njegovih glazbenih misli, a znao im je podati nada sve slatki, nježni, melodiozni izražaj. To vrijedi osobito o slavenskom, a najpače jugoslavenskom izražaju misli, pa ga moramo nazvati slavenskim glazbotvorcem, a on se je time i ponosio! Hvaleći njegovu glazbenu naobrazbu, osobito ističe, n a r o d n u s l a -

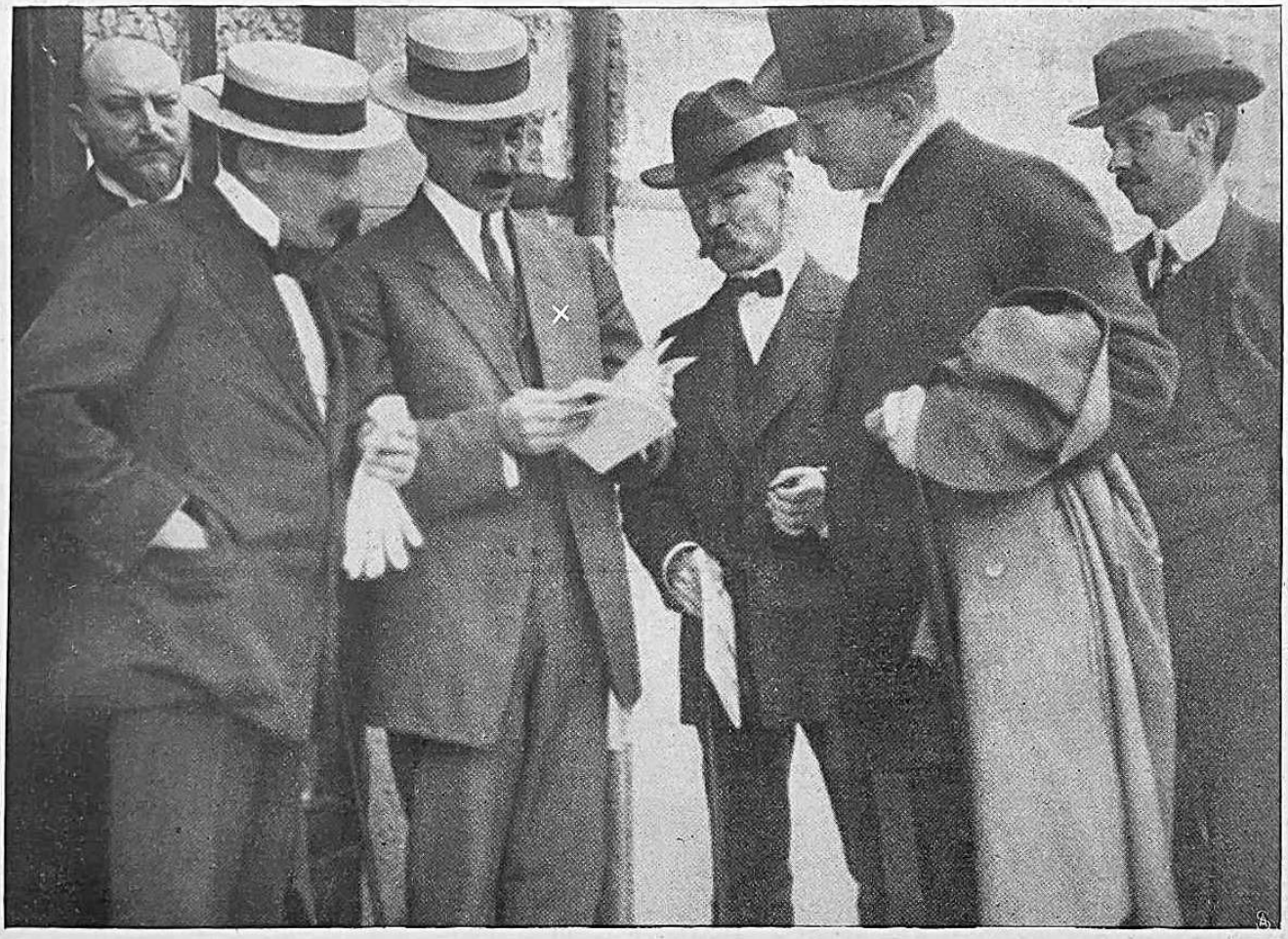

Zrakoplovac Orville Wright.

venskU operu „Porin". Fr. Ž. Kuhač drži, da je Lisinski bio glazbeni gigant, a tek da je mogao tako dugo raditi kao Beethoven, Wagner ili Verdi! Kako je shvaćao karakter pojedinih pučkih popijevaka i uz to njihove osebine, pokazuju najbolje njegova uzorna djela. On je znao pogoditi svakoj pučkoj popijevci onu pravu narodnu „žicu", poglavito pak hrvatsku. Za „Porina" veli dr. Demeter, da su mu napjevi takovi, te se čini kao da si ih slušao jošte u koljevci ili na hrvatskim gorama. On je uvijek posve originalan, a ako je koji pučki napjev upotrebio, uvijek je to posebno istaknuo. Ritamsko njegovo bogatstvo je neiscrpivo, a u glazbenom karakterizovanju predmeta pretekao je svoje učitelje i svoje doba.

Orhestracija mu je svagda uzorna, no i kao vokalni skladatelj pokazao je, da izvrsno pozna narav čovječjega grla. Manje je vrstan bio u glasovirskom slogu, ali je bio zato najjači u orhestralnom slogu, kako mu je to posvjedočio i ravnatelj Kittl.

Kako pripovijedaju Lisinskovi prijatelji, radio je Vatroslav neizmjerno lako i brzo.

Modulacijom se je služio dosta često, a to je bila onda manija praške škole, no kontrapunkt je rijetko upotrebljavao, premda ga je temeljito izučio.

Osebine pojedinih pučkih popijevaka izvrsno je shvaćao, no najdublje je — kako Kuhač tvrdi — proniknuo u glazbu českoga puka.

Poslije smrti počeli su se pomalo oduživati uspomeni velikoga glazbotvorca. Počeli su tiskati pojedine skladbe i izvoditi ih, no vrhunac slavlja Lisinskove muze ugleda zagrebačka pozornica svečanom predstavom „Porina" 2. listopada 1897. Opera je ova uz najveći sjaj i oduševljenje izvadjana četrnaest puta u sezoni. God. 1898. 11. siječnja slavljena je 50-godišnjica postanka opere „Porina", pa tom zgodom primjećuje zgodno „Obzor":

„Predstava „Porina" mora da svake godine predje u običaj kao i ona Gundulićeve uspomene predstavom „Dubravke".

God. 1904. dana 31. svibnja prošlo je 50 godina, što je Lisinski umro. Taj je dan ostao u hrvatskom narodu zaboravljen, a zato bi bila dužnost naših pjevačkih društava, naše opere, da ne zaboravi, da se je ljetos navršila 90-godišnjica narodjenja i da bi se trebalo Lisinskoga sjetiti barem izvodjenjem njegove koje skladbe na običajnim koncertima. Kazalište je obećalo simfonički koncerat, a za taj bi moglo lako izabrati Lisinskovu „Večer". Pa kad bi tek čuli „Porina"!

U teškim smo časovima zaboravili toga svoga velikana, pa ga bar štujmo po smrti njegovoj. Kad ga nijesmo za života podupirali, kliknimo mu s dr. Markovićem bar poslije smrti:

„Slava tebi, Vatroslave Lisinski, Bojane i Dalibore i Orfeju našega roda, tebi, koji si dao našemu rodu divne harmonije, te i sada duše naše iz zemskoga nesklada i jada pozivaš na rajske užitke skladnoglasja."

Kad sunce zalazi.

Historijski roman iz dobe cara Marka Aurelija.

Teodor Jeske-Choinski. — Stj. Širola.

Časak je stao svojim govorom, dok se gospoda odluče i promisle. A kad mu nitko ne odgovori, udari mačem o stol i povikne:

„Otsada je to vaša volja, vaš jedini zakon! Moj će vas mač voditi i moj će vam mač suditi!"

A na to poviknu Rudlib: „Slava i čast vam, kneže naš!" —

I sva dvorana zaori jednim glasom: — „Slava i čast vam, kneže naš!"...

Nemalo je idućega jutra iznenadilo Servijeve goste, kad su ih već u ranu zoru probudili iz sna zvuci rogova i trublji. Dosele nije ih niko bunio u mirnom snu, u koji bi pali nakon prekomjernoga uživanja pića, te ležali, dok se nijesu digli po volji. Spavali su kao da su doma i ne brinući se za svoje konje.

U slobodnoj Germaniji pozdravljale su izlaz sunca samo žene. Žene su obavljale sve poslove od ranoga jutra do kasne noći; one su se morale brinuti za cijelu kuću i za blago u stajama. Njihove žene ne samo da su kuhale hranu, prele lan, tkale platno i uzgajale djecu, već su u šumi sjekle drva i plugom orale polja.

Bez razlike stališa, dobe i imutka posmatraše svaki slobodni German u mirno doba besposlicu kao posebno pravo „jakoga spola". Život mu ispunjao samo lov, pivo, kocke i bojne igre. U pomanjkanju društva sjedio bi kraj ognjišta cijeli dan i ravnodušno promatrao poslenost žena i kmetova . . .

Mrmljajući ljutito trli si Markomani u komorama svoje snene oči. No kad su saznali, da su njihovi gospodari jučer izabrali kneza — vojvodom, a ovaj je odmah navijestio ratno stanje, skočiše bez svakoga prigovora i požuriše se po svoje oružje.

No nije tako brzo našao drug druga, ni konjanik svoga konja, ni pješak svoj štit i mač. — Sve onako bez reda tražili su bojovnici svoje gospodare. Jedni gurali druge, a jači se protiskivali kroz mnoštvo, ne štedeći kletvama i udarcima u rebra.

Posprdnim posmjehom pratili su nekadašnji legijonaši taj metež. Oni su već u potpunom bojnom redu čekali na dalnje zapovijedi. Kratka zapovijed njihova centerija bijaše dovoljna, da se stave u bojni red i da svaki zauzme svoje mjesto.

Najzad je prestala ona vika i buka. Nekoji kmetovi okupili se oko svojih gospodara.

Sad stupi iz kuće Servij. Ispod dugoga germanskoga ogrtača, koji mu je sezao do gležanja, virio je srebrni rimski oklop; na glavu je stavio kacigu, ponad kojom je orao raskrilio krila.

Tisuće očiju obratiše se na nj, a glasovi začudjenja čuli se u svim redovima.

„Zdravo da ste, drugovi!" pozdravi Servij, zajašiv svoga konja.

Burni odzdrav zaori, kao da je iznenada oluja zavitlala šumom.

„Živio knez i vojvoda!" zagrmi u jedan glas iz tisuća muževnih grla.

Ovim poklikom potvrdiše Germani izbor svoga vojvode. Rimski prefekt bijaše sada priznat vojvodom svih germanskih plemena.

Kad se je sve primirilo, zapovijedi Servij, da se oko njega sakupe u kolo svi poglavice pojedinih plemena. On se visoko ispravi na svome konju.

„Kad bi sila našega moćnoga neprijatelja klonula", uze Servij, „hrabrošću, smjelošću i velikim brojem bojovnika, mogli bismo bez svake priprave udariti na Rim, jer smjelost i hrabrost naslijedili smo od svojih pradjedova, a bojovnika dat će nam slobodna Germanija i više, nego nam je od potrebe. No i najjača ruka nije kadra na dulje vremena odoljeti vojnicima, koji su navikli na vojničku stegu, a hrabrost sama klone pred bojnim umijećem."

Pozorno su slušali poglavice svoga vojvodu. Jedini se Vilibald usudio maknuti usnicama, promucav: „I nama nije nepoznata rimska lukavost!"

U Servijevim očima planu tolika grožnja, da se je Vilibaldov konj trgnuo, a on sam i nehotice uhvatio za mač.

Časkom zavladala mukla tišina. Činilo se, da će knez navaliti na ohologa plemića. No Servij nabere čelo i progovori dalje:

„Osvrnete li se na našu poznatu prošlost, znat ćete, da su oholija i svadje uništile mnogu vojnu naših predaka. Ova su svojstva ubila našega velikoga Armina, glasovitim junacima povezala ruke, mnoge su bitke izgubljene; a ova su svojstva bila najvjerniji saveznici Rima. Tko pak hoće da se mjeri s velikim Rimom, mora da se priuči redu i stezi, mora da je mudar kao Rim sam. Ja ću vas iznajprije priučiti rimskome zaptu i jao onome", — tu uzdigne glas — „koji bi se usudio suprotstaviti mojoj volji!"

Tu prekide svoj govor i pogledom zaokruži oko sebe, kao da iščekuje odgovor. Ni jedna se usnica nije maknula. Vilibald je stisnuo zube i spustio glavu.

Sad nastavi opet Servij:

„Plemeniti Rudlib proći se sa svojim ljudima kroz sve naseobine, koje stoje pod mojom zapovijesti. Svi slobodni muževi, koji su sposobni za oružje, imadu o idućem uštapu osvanuti ovdje u mom dvoru. Ako vam se koji opre, Rudlibe, dajte ga u ime moje kao izdajicu objesiti. Za mjesec dana vas najdulje očekujem."

„Bit će kako zapovijedate, vojvodo!" odvrati Rudlib i odmah izadje iz kruga.

„A vi, plemenita gospodo," nastavi Servij, „izgubit ćete na neko vrijeme od današnjega dana vlast nad svojom vojskom. Moji će kapetani priučiti vaše ljude rimskome zaptu i redu, a vas same učit ću ja umjeću slušanja i zapovijedanja . . . Hermane!" — Daleko odjeknu taj poziv.

U punom kasu dojezdi stari kapetan.

„Zapovijedate, vojvodo!"

„Ti ćeš čete plemenite gospode razdijeliti u dvadeset odjela, svakom ćeš dodati stotinu naših izvježbanih ljudi, jednoga kapetana i dva častnika. — Ti se imaš brinuti za to, da ću za mjesec dana moći pohvaliti plodove tvoga truda. Nadalje ćeš nadzirati gradnju bojnih strojeva, koju ću odrediti. Imenujem te vojnim upraviteljem!"

„Očima svojega vojskovodje predvest ću za mjesec dana izvježbanu redovitu vojsku," obeća Herman.

„U vojsku ćeš uvesti rimski poredak!"

„Bit će sve, kako zapovijedate, vojvodo!"

Šuteći slušala germanska gospoda Servijeve odredbe, koje se nijesu svidjale svakome. No ponosni je vojvoda podigao za sobom sjajnu stijenu od tri tisuće jakih vojnika. Jedan samo mig njegov bijaše dovoljan, da se ta stijena sruši na nje i da ih svojom težinom smrvi. Ozbiljno držanje bivših legijonaša nije dopuštalo nikaka opiranja.

I kad je Servij poglavice pozvao: „Za mnom, plemenita gospodo!" podboli oni svoje konje i slijedili vojvodu, da počnu učiti slušanje i zapovijedanje . . .

Odsada nijesu germanski bojovnici besposličili čitave dane, a prestala je i buka pijanih glasova. Još nije zapravo ni osvanulo proljetno sunce, da na istoku pozlati šumovite visove, već bi trublje pozivale na vježbu. Pojedini odjeli okupali bi se u ledenoj vodi gorskoga potoka. Onda bi doručkovali juhu od ječma solju začinjenu i krenuli na oružnu vježbu. Pod vodstvom bivših rimskih centurija učili barbari pravilno kretati oružjem i bojevati po zapovijesti.

Ni sada nije Servij štedio s obljubljenim pivom, ali ga je dao ljudima iza obavljene vježbe i nakon svršena dnevnoga posla.

Ispočetka su ti sinovi prirode, koji ne bijahu navikli na taki strogi red, mrmljali na strogost svojih pretpostavljenih. Ali kad je Servij dao nekomu nezadovoljniku, koji je ruku digao na Hermana, tu ruku odsjeći, a drugu dvojicu, koji bijahu nezadovoljni s hranom, svezao i bacio u tamnicu, gdje su tri dana gladovali, prestalo je mrmljanje. Ta on sam — knez i vojvoda — prednjačio je dobrim primjerom: u ranu zoru ustajao, mučio se s gospodom do kasne večeri, hranio se običnom vojničkom hranom i zadnji lijegao na počin. Njegov primjer djelovao i na najopornije ljude.

Za vrijeme tih bojnih priprava nije Servij ni pomišljao na svjedoka, koji je to sa strane motrio, na Muciju. Nije mu palo ni na pamet, da bi postojana zveka oružja parala srce Kornelijki, koja je i onako čeznula za svojom domovinom. Tusnelda, koja se je morala brinuti za opskrbu cijele vojske, nije mogla da posveti puno vremena ni pažnje svome prvomu i najmilijemu gostu.

Prepuštena sama sebi, proboravila je Mucija veći dio dana izvan kuće. Svuda je slijedio stari Vunibald, koji je mućke pratio svaki kret Rimljanke, spreman svojim životom da obrani gošću od čovjeka i zvjeri. Pratila je i dva ogromna lovačka psa, koji su obatalili već mnogoga vuka i medvjeda.

Mucija bi rano izjutra izjašila u šumu, ponesav sa sobom nešto hrane, a uvijek je kretala prama jugu. Ona je htjela da bude što bliže svojoj dragoj otadžbini, a što dalje od bojne zveke oružja, koja joj je raskidala srce.

Na sve nevolje i sramote, što ih je prepatila u Rimu, nije ona već ni mislila. Pogibao, koja je prijetila svetome Rimu, izbrisala je u njoj svaku spomen na vlastitu nevolju i razbudila u njenom srcu domoljubna čuvstva. Na krilima bi bila rada poletila svojima preko šuma i planina, da ih očuva od velike oluje, što im prijeti. Mucija je dobro shvaćala, da se vojna, što ju je Servij pripremao za Rim u mnogom razlikuje od prijašnjih germanskih ratova. Ona je o mrtvoj snazi, koja bijaše skrivena kod neobuzdanih barbara toliko toga čula, da je naslućivala, na što vrhovni vojskovodja vodi tolike vojne vježbe. Nema dvojbe da je nastojao surovu i neobuzdanu silu ojačati samosviješću, redom i stegom — da rimsko carstvo satare vlastitim sredstvima...

A da mu to uspije?

Mucija je znala, da je posljednja vojna s Partima znatno oslabila rimske legije, koje su mimo to pogubile mnogo momčadi od kuge. Možda bi se imperator uklonio toj novoj vojni, kad bi mu bila poznata Servijeva nastojanja. Već su mnogi ratovi uklonjeni mudrošću i opreznošću senatora, koji bi bili pošiljani s darovima i obećanjima med nezadovoljne narode.

Medjutim je Mucija uzalud tražila izlaz iz zamke, u koju je pala. Od granice carstva dijelile ju neprolazne šume, koje su otvarale svoje staze samo Germanima.

*

Sigurno bi zabludila i pala plijenom divljoj zvijeri, ili bi je zarobio koji barbar, kad bi se sama dala na tako daleki i nesigurni put. Od služinčadi je doznala, da Markomani do dvadeset milja u opsegu stražare na svim putovima, stazama i prelazima, da Rimljani ne saznadu o Servijevim pripravama. Nekoji smjeliji uhode platili su već svoju znatiželju na prvoj jačoj grani; ma da su se i preobukli kao trgovci, da su, prepoznali ih i bez okolišanja objesili.

Nekoliko je puta pokušala Mucija, da se približi nekim na pola slobodnim obrtnicima, koje je Servijev otac Radbod u rimskim pograničnim krajevima uhvatio i zarobio. Jedan dio takih zarobljenika stanovao u šumama u vlastitim kolibama, baveći se proizvodnjom kućnih i gospodarskih sprava, štitovima i mačevima. Nitko nije ni nadzirao ove nekadašnje rimske gradjane. Pobjednik im je oteo slobodu i učinio ih svojim

Zgodnu ovu priliku radosno upotrebi Mucija i udari konja, te odjaši na kraj sela do kolibe, u kojoj je živio neki zarobljeni Rimljanin, kojega je Mucija prepoznala već prije negdje po kosi i boji lica. Bijaše košarač.

I danas ga je našla pred kolibom pri poslu.

„Da si zdravo!“ pozdravi ga ona latinski, skočivši s konja i stupivši tik do njega.

Čovjek se strese, ali ne odgovori.

„Kad si ležao u ljubljenom krilu svoje majke, nije te uspavljivao šum germanskih šuma“, govoraše Mucija, dodirnuvši rukom glavu košaračevu. „Nije ovo hladno barbarsko sunce pocrnjelo tvoju kosu i potamnjelo tvoje lice!“

Čovjek se zarumenio u licu, ali usne njegove ostale su zatvorene. Sa strahom se stao ogledavati, da nije kogod u blizini, tko bi ih mogao čuti.

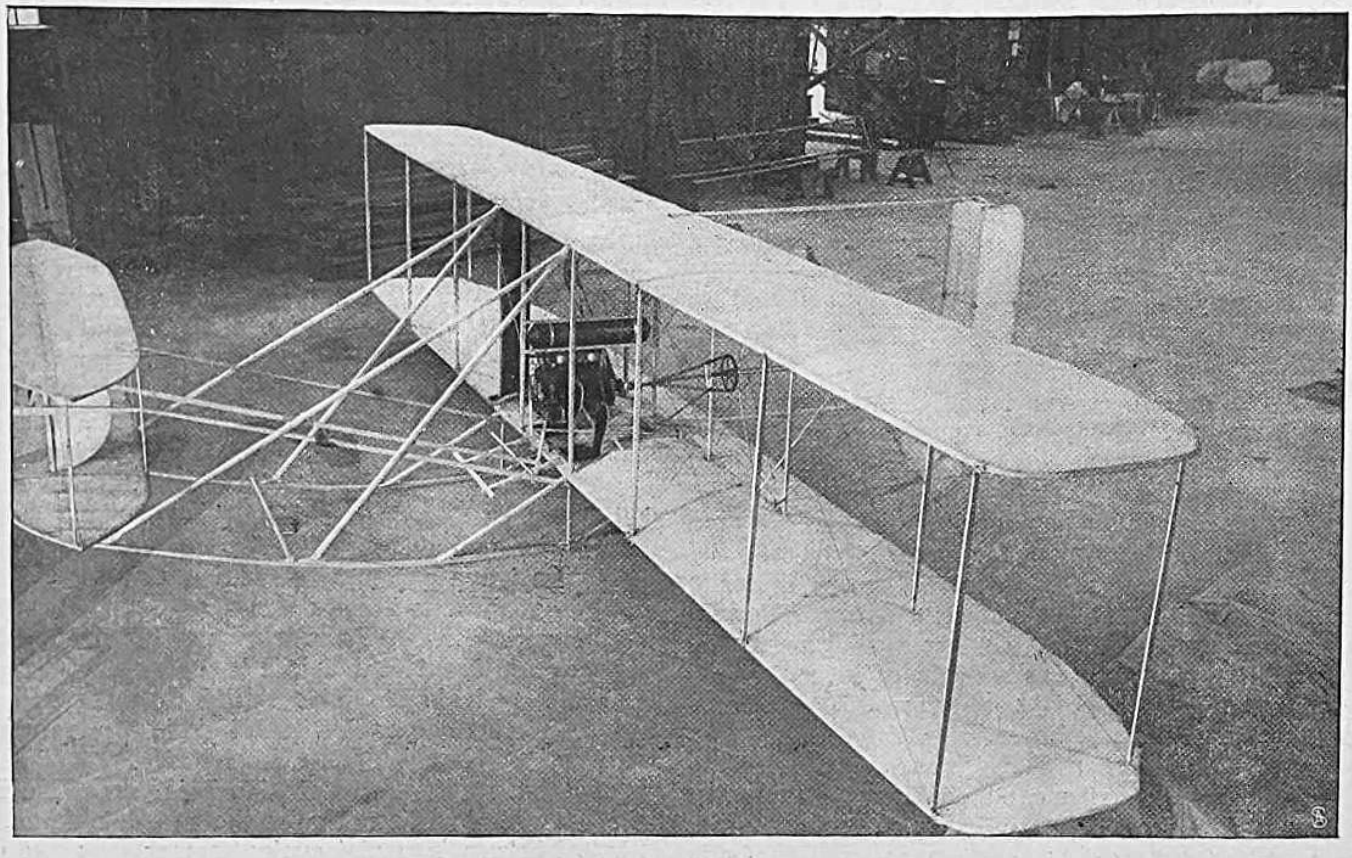

Leteći stroj Wrightov.

„ljudima“, ali im je dozvolio, da se slobodno i po volji kreću. Oni su radili posve slobodno i plaćali svome gospodaru najamninu u žitu, ako su se bavili ratarstvom ili u drugim proizvodima svoga već obrta

Sporazumak s tim ljudima ne bi bio težak, da se stari Vunibald nije poput sjene prikopčio za Mucijine pete. Čitave satove stajao on naslonjen na stablo, dok bi se ona odmarala, ili ju je slijedio u maloj udaljenosti. Tako mu je zapovjedio Servij.

I kad je već Mucija izgubila svaku nadu, da bi se ikada mogla barem na čas riješiti obrane svoga čuvara, dodje joj u pomoć jedan slučaj.

Jednoga dana, kad su se približili nekoj naseobini slobodnih Germana i obrtnika, stadoše se njihovi konji izjedamput plašiti. Psima se naježurila dlaka na hrptu, stadoše ljutito roktati i skočiše u neko grmlje, odakle se čulo muklo mumljanje.

„Medvjed!“ kliknu Vunibald i naredi Muciji, da se povuče u selo, a on otkasa za psima.

„Ti se bojiš?“ nastavi Mucija. „Meni se možeš povjeriti. Ja sam Mucija Kornelija“.

Brzo podiže čovjek svoju glavu.

„Mucija Kornelija?“ šapnu on, promatrajući patricijku u čudu.

„Poznaješ zar ovo ime?“

„Tko da ga od nas ne pozna! S tolikom rimskom slavom obavito je to ime. Marku Korneliju sam prisizao, dok sam još bio legijonaš!“

„Ti govoriš s kćerkom njegova brata“.

Čovjek uhvati rub Mucijine haljine i stade ga cjelivati.

„Zar su i tebe uhvatili?“ šapnu on

„Našoj domovini prijeti velika pogibao“, reče Mucija.

„Zaslužio bi gradjanski vijenac, tko bi se provukao do batavijskoga logora, da javi, što se zbiva u Servijevoj kući.“

On pogledje Muciju pogledom, kojim se gleda na dijete, kad diže ručicu, da s neba skine sjajnu zvjezdicu. Nasmjehnuvši se odvrati:

„Ti ne poznaješ tajnovitost i veličinu ovih prašuma, koje nas dijele od granica carstva. Za nemirnih vremena stražare barbari svaku stazu, a što ispodmakne njihovim očima, to uništi grabežljiva zvjerad."

„Moj se čuvar vraća", reče brzo Mucija. „Zar nije u istinu nikako moguće do granice?"

Rimljanin samo stegnu ramenima.

„Ali će im biti lako slijediti trag, kad se jednoć dignu na taj strašni put", primjeti Mucija. „Hoćeš li me onda pratiti?"

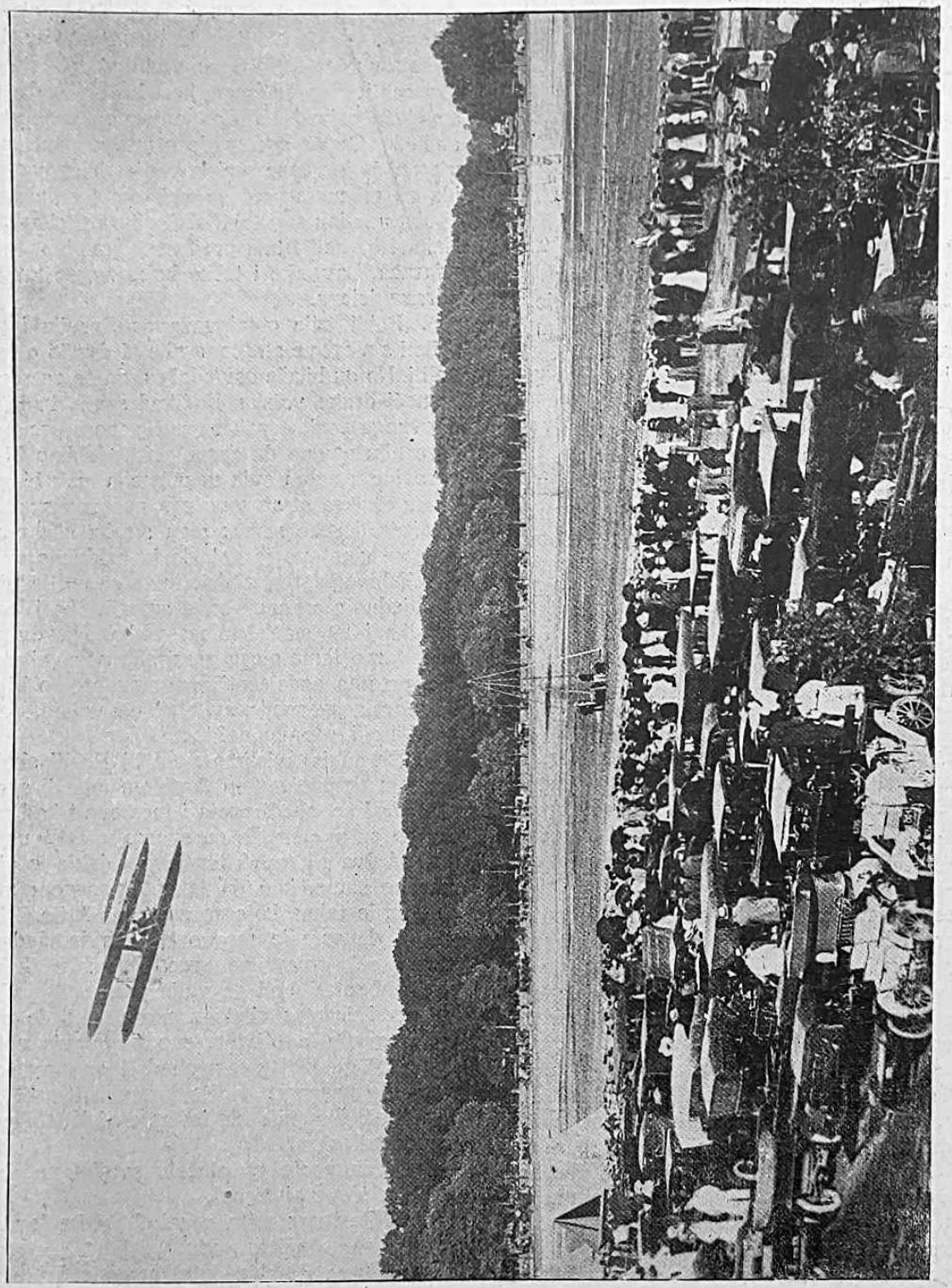

Orville Wright leti 42 amer. milje i time zadovoljava uslovima, što ih je Sjev. Uj. Amerika postavila.

„Dužnost ne poznaje zapreka, koje ona ne bi mogla da svlada".

Rimljanin strese s glavom, te se opet prihvati svoga posla. Šutjeli su. On je nastavio plesti svoju košaru, a ona je gledala zamišljeno preda se.

Iz šume se čuo veseo lavež pasa, a malo za tim i Vunibaldov glas, koji je sazivao pse sad umiljato, sad strogo.

Rimljanin kimnu glavom u znak, da pristaje, jer se je već čulo kopito Vunibaldova konja.

Mucija zajaši opet svoga konja i odjaši na protivnu stranu sela, odakle se u taj čas čula grozna vika. Isprva bilo ondje malo klupko ljudi, no za čas ih se skupilo mnoštvo, jer su iz svih koliba poletili muževi, žene i djeca. Mucija opazi ženu, koju je neki stari German vodio svezanu uzicom oko vrata. Žena je stupala spu-

štene glave i raspletene zlatne kose, a bijaše pokrivena ranama. Sa svih strana bacali na nju kamenje, grude zemlje i pogrde. Kogod bi joj se približio, udarao bi je šibom. Isti psi lajali bijesno na nju.

Muciju je taj prizor tako zgrozio, da je Vunibalda opazila tek onda, kad je i on sa svoga konja nesretnicu svojim bičem opalio po ledjima.

Iza toga obrati se on svojoj štićenici, pa joj reče: „Nedorasla još zvijer... krasno, gusto i mekano krzno. Ležat će na vašoj klupi."

Mladi medvjed ležao popreko pred sedlom na njegovu konju.

Muciju razljutio njegov umiljati govor neposredno iza onoga odvratnoga čina.

„Zašto zlostavlja mnoštvo, a i ti s njime, onu ubogu ženu?" upita ona ljutito.

„Vjerolomka!" odvrati Vunibald uzdignutim glasom.

„Nečisto zvjere"! potvrdi mnoštvo, koje krenu s nesretnicom u šumu.

Mucija se okrene, da podje kući. Vunibald je slijedio u običnoj udaljenosti, sretan da se sa svojim plijenom ne mora dalje vucariti i da ga još topla može kod kuće pokazati. On je počinio majstorsko djelo lovačkoga umijeća; pri prvom udarcu zabo je mač medvjedu u ralje, da je šiljak probio šiju. Krasno krzno ne bijaše nigdje oštećeno, tek obje uške rastrgali su dobri psi.

Mucija jašila lagano, zadubiv se u misli. Sjetila se Minuncija Feliksa, afrikanskoga retora, koji je propovijedao o nuždi, da se civilizovani svijet okupa u pomladjenom vrelu kreposti. Zar da su barbari pozvani, da osvježe stari svijet, ... barbari, koji muževnu riječ toliko časte, a žensku nevjeru tako grozno kazne?...

Patricijka „drvenoga Rima" upoznala je i osjećala duševno i ćudoredno zdravlje barbara, a tuga rad rimskih prilika usjekla joj se još dublje u srce. — — —

22.

Publij Kvintilij Varo, carski legat i diktator, stajaše u najvišem podu jednoga od dvaju glavnih tornjeva Batavijskoga logora i gledaše kroz mali prozorčić prama sjeveru. Dolje u vojarni vladala najveća tišina noćnoga mira. Vojnici su poslije molitve legli na svoje logove i spavali bez brige o nesjegurnom jutru.

Neka nesigurna budućnost lebdila nad logorom već od početka proljeća. Danomice bi došao iz germanskih krajeva u logor koji trgovac ili naseljenik, koji je bježao pred vojnom, što je prijetila svaki čas da plane. No prošao travanj, svibanj i lipanj, a s onstran Dunava nije sjevnulo ni jedno koplje.

Uzalud su dobrovoljci prodirali dublje u zemlju Kvada. Budući da nijesu nigdje nalazili oboružanih ljudi, vratili bi se pomirljivim vijestima: da su barbari po svoj prilici digli vojnu protiv kojega bratskoga plemena, ili se dali na veliki lov u dubokim svojim šumama. Možda su se odlučili po uzoru rimskih nascobina osnovati ondje stalna kućišta i posvetiti se ratarstvu. Strah trgovaca i naseljenika mogao je nastati usljed toga, što su krajevi opustjeli, pak nije bilo posla. Žene i djeca stanovahu doduše u svojim starim kolibama i špiljama, ali samo dotle, dok se u novoj postojbini iskrče duboke i guste šume.

Takvim i sličnim nagadjanjima dobrovoljnih glasnika sve se u logoru primirivalo. Jedini Publij nije se dao prevariti posebnim držanjem svojih susjeda. On je stekao svoj tribunat u službi na sjevernoj granici, pa je tako veoma dobro poznavao običaje germanske. Osobno je iskusio, da Germani ne prelaze Dunava ni s proljeća, ni s jeseni u većim čoporima. Budući da nijesu imali mnogo dobrih čamaca, to su radije prelazili rijeku pličinama, ili zimi po ledu. Tek male skupine zaletavale bi se, spremne na bijeg, u svako doba na carsko zemljište.

Što je dulje trajala pogibeljna tišina s onstran rijeke medjašnjice, to je življe pazio Publij na sigurnost njegovoj zaštiti povjerene pokrajine. On je jašio diljem granice do rasijanih utvrda, pregledavao vojsku, dao srušiti drvene mostove preko Dunava i stražiti danju i noću sve pličine.

Nema dvojbe, niko nije do Servija, koji zapovijeda za onim šumovitim planinama, što tako tvrdokorno šute, kao da je u njima izumro sav život! Bivši rimski prefekt ne će protiv legija voditi neobuzdane i nesredjene čopore, jer on je znao kao i Publij, da nepromišljena smjelost najzad uvijek podlegne razboritom bojnom umijeću. On će sve svoje priprave sigurno provesti savjesnošću oprezna vojskovodje. Njegova nastojanja ne idu za plijenom, već za velikom i odlučnom pobjedom. Treba u istinu smjelosti, da se ko mjeri sa snagom Rima. Najjači su pali Rimu pred noge, rasmrskani od njegovih udaraca. Lav, ako i teško bolestan, uvijek je opasniji od zdrava jelena.

Publij nije omalovažavao Servija i pogibao, koja prijeti s njegove strane, a nije ni dvojio o tom, da će naveliti. No on bijaše osvjedočen, da će ga sam suzbiti, bez pomoći druge vojske. Kadikad samo, kad je umoran od dnevnoga posla legao na počin, no s prekomjernoga napora nije mogao da zaspi, prispodabljao bi vojnu snagu carevine s onom svih neprijatelja, pak bi ga takom prilikom obuzeo strah s nečega nepoznatoga... On se nije plašio rad sebe sama; toga straha nije poznavao. Neki posebni glas, što je dolazio iz najdublje dubine njegova rodoljubivoga srca, podsjetio ga na posljednju vojnu, koja je zajedno s crnom kugom smanjila broj legija, na muke vojnika i na smalaksalost vodja. Njegov rimski ponos odgovarao tome glasu prezirnim posmjehom; no glas ga nije prestao podsjećati na mnogobrojne bitke, u kojima su morala „gospoda svijeta" da vojuju. A da se svi ti neprijatelji sporazume?!...

Pri takim mislima znao bi Publij skočiti sa svoga kreveta, grozničavom brzinom obući svoje odijelo i naoružati se, obaći vrata i tornjeve i kad se je osvjedočio, da su sve straže na svome mjestu, uspeti se na jedan od dvaju glavnih tornjeva, odakle je gledao na germanske šume, kao da je hotio snagom svoga pogleda da otkrije tajnu, koja se za njima krije.

I danas nije mogao da miruje. Jedva što je zaklopio oči, pojavi se pred njegovim duševnim očima ogromni talas, koji se valja prama Batavijskom logoru hukom i bukom cijeloga mora, koji je rušio zidine i vrata, svalio kule i tornjeve, i otplavio vojničke kućice.

Taj ga ludi san probudi i on progovori zloveljno stisnutim usnama: „Zašto krzmaju ti psi? . . . Samo da hoće doći što prije, da im za uvijek izbijem volju uznemirivati carstvo!"

Tada podje po običaju svojim noćnim ophodom i zadje u sjeverni toranj.

„Nijesi zar ništa opazio?" upita legijonaša, koji je stražio na najvišem podu.

„Ništa! Planine šute, a šume šušte i zovu svoje ptice na počin," odvrati vojnik. „Dapače posljednjega tjedna ne vide se ni trgovci iz prijeka."

Publij pogledje kroz mali prozorčić u tamnu noć, kako je to običavao od više tjedana.

Mjesec još nije obalu Dunava prekrio velom svoje srebrne maglice; svjetlo je sjajila na nebu svojim fosfornim svijetlom samo zvijezda Danica, bacajući na zemlju svoje drhtave zrake. Publij je napeo svoje uške i slušao u tišinu. No iz tamnih šuma nije bilo čuti ni najmanjega sumnjivoga šuštaja.

U obližnjim baruštinama sjećalu se žabe na radosti i razočaranja prošloga proljeća. Nijesu pjevale u zboru, kako to biva u svibnju i u prvoj polovici lipnja, već bi se javio koji lijeni žabac, da mu onda odgovori drugi, pa onda opet jedna žaba i nakon kratkog vremena druga i izjedamput sve uz takovu buku, kao da će jedna drugu da proždre. To ne bijaše više harmonijska pjesma prijateljstva, već užasna vika hrpe neprijatelja, koji se medjusobno bore.

Prvi put uze Publij da razmišlja o toj buci, punoj mržnje. On je čuo tu buku i kriku danomice prije, ali se nije obazirao na nju. Danas ga je sve uzrujavalo. Već s rana jutra osjećao on neki unutrašnji nemir, koji ga je tjerao s mjesta na mjesto. Kroz dan je razgledao nekoje utvrde, prešao preko Dunava, vratio se u logor, obašao sva vrata u logoru, potražio centurije i nalazio u službi nemarština, kojih nije ni bilo . . .

On je dobro poznavao taj nemir. Osjećao bi ga uvijek prije, nego što se je dogodio koji važniji čin u njegovu životu.

Možda već dolaze? . . . . Možda se već približaje Servijeva prijetnja lukavo zaklonjena kao oprezna zvijer, sakrivena za planinama.

Publij napne ponovno svoje oči, ali noćna tama bijaše neprozirna.

„Zašto buče te žabe?“ promrmlje on, okrenuvši se vojniku, kao da čeka od njega odgovor.

No s mjesta se dosjeti, kako je stavio ludo pitanje, pa omjerivši legijonaša oštrim okom, upita: „Ti si Rufij, legijonaš četvrte kohorte?“

„Ti to znadeš, slavni legatu,“ odvrati vojnik, naslonivši se ukočeno na stijenu i gledajući vojskovodju ravno u oči. Mali onaj prostor bijaše osvijetljen uljenicom, no kad bi Publij došao gore, zapalili bi i baklju.

„Ti si se pod mojim vodstvom borio u Daciji, ja te se sjećam. Ti si božanskom imperatoru dobro služio. Zašto ne vidim na tvojim grudima znaka milosti našega vrhovnoga gospodara?“

Legionaš je neko vrijeme krzmao s odgovorom, a onda uze posve tihim glasom: „Božanski imperator dijeli odlikovanja onima, koji to zaslužiše više od mene.“

„Poznam legijonaša, koji nijesu tako hrabri kao Rufij, pa ipak se kite grivnjama i likom imperatorovim. Ne sjećam se, da si kada tražio nagradu za svoja hrabra djela. Zašto to?“

Vojnik je šutio u neprilici.

„Tvoj vojskovodja te pita,“ potaknu Publij.

„Služeći pošteno zastavi, kojoj sam prisegao vjernost, vršim samo svoju dužnost,“ odvrati vojnik.

„Govoriš kao da si patricij, no i patricija boli, ako mu se uskrati zasluženo priznanje. Dužnost bez nagrade suviše je veliki teret za sile jednoga smrtnika. Sutra ćeš se najaviti u pretoriju za grivnje hrabrosti.“

„Ti si zapovjedio, slavni legate,“ odvrati legijonaš tako ravnodušno, da je to Publija u velike začudilo.

On uzme sa stijene baklju, te osvijetli lice vojnikovo, promatrajući ga pozorno.

„Ne mogu da se sjetim,“ reče opet Publij, „da sam te kada vidio kod mučenja. Samo prkosice se ne vesele odlikovanju svoga vojskovodje. Zašto mi ne hvališ?“

Vojnik je nešto problijedio od oštrih Publijevih pogleda, pa je i opet krzmao s odgovorom.

„Pita te Kvintilij, prijatelj hrabrih vojnika“, reče Publij nakon kratke šutnje. „Možda te je centurio nepravedno zlostavljao? Možda ti se je dogodila kola druga nepravda? Ja ne mogu da sve znam.“

„Zabrinuto tvoje oko opaža svaku nepravdu, a pravedno tvoje srce voli svaku i najmanju zaslugu,“ odvrati legijonaš. „To znadu svi vojnici cijeloga carstva.“

„Pa zašto govoriš sa mnom kao sa kakovim strancem? . . . Moja je dužnost, da nagradim hrabrost i marljivost u službi.“

„Oprosti, vojskovodjo, ali moja duša ne traži zemaljskih časti.“

Rekavši to, spusti Rufij glavu i obori nice pogled, kao da ponizno čeka osudu.

Publij se usupne. Legijonaševa duša ne traži zemaljskih časti! . . . Te iste je riječi čuo već Publij negdje Ali gdje, kada? . . .

Ta časti, bogatstvo i radosti ovoga svijeta traže svi smrtnici, jer u njima nalaze najvišu i jedinu svrhu života. Siromasi zavide bogatunima, slabi su neprijatelji jakih, neznatni i nepoznati natkrilili bi slavne, a služinčad bi htjela, da joj gospodari služe. Tako bivaše od uvijek, a tako će za cijelo biti do izumrća ljudskoga roda. Tek kadikad bi se koji mudrac ili junak digao nad običajnim mišljenjem i nazorom čovječanstva . . . A tko je ovoga prostoga vojnika naučio tako ponosnom govoru, da ga se ne bi trebao stidjeti Kvinktilijac, Kornelijac ni Klaudijevac? Ili je on možda učenik Epikteta, roba i filozofa?

Sve u čudu promatrao je Publij legijonaša. Iz jedamput mu se oči zakrijese. Sad se je sjetio, gdje je čuc one riječi, barem po smislu slične riječi. Oni, prezreni kršćani, obrnuti novotari, oni su iz mržnje na Rim propovijedali preziranje carskih milosti i službi. One riječi su toliko puta vrijedjale njegovo uho u sudnici, jer ma da su lijepo zvučile, bijahu neugodne, kad su pale sa kršćanskih usana . . .

Sad turi baklju legijonašu ravno pred lice i poviknu: „Ti si kršćanin!“

Vojnik je šutio.

„Znadeš li, da se privrženici toga pogibeljnoga praznovjerja bacaju pred tigre kao strvina?“ nastavi Publij.

Vojnik se i ne makne.

„Ti si prisegao imperatorovoj zastavi.“

Sad pogledje legijonaš legatu oštro u oči i reče:

„Svojom milosti, vojskovodjo, odlučio si, da me za moje vjerno službovanje nagradiš. To znači, da sam bio vjeran zastavi božanskoga imperatora. Ako Rim nagradjuje svoje hrabre vojnike sramotnom smrću u areni, onda ću primiti takovo odlikovanje poslušnošću, kojom to vojnik čini.“

U njegovu glasu nije bilo ni tračka ni sjene kakove poruge, naprotiv njegov je glas drhtao od zatomljene boli. — —

I Publijeva grožnja iščeznu. On zabode opet baklju u stijenu i reče posve mirno: „Sutra ćeš se najaviti radi grivnja za hrabrost. A u prvoj bitci nastoj, da umreš za čast svetoga Rima. Zaslužio si časnu smrt!“

Legijonaš se uspravi. Publij je opet gledao kroz prozor.

Bolne misli zatalasale u moždjanima rimskoga patricija. Prosti vojnik, sin jednoga barbara, postidio ga, potsjetivši ga na dužnosti, što ih ima pretpostavljeni spram svoga potčinjenoga. Ne dolikuje ipak bojovniku, koji je spreman za čast svoje zastave dati i svoj život, prijetiti sramotnom smrću, bio on sad ove ili one vjere. Za vojskovodju nije od važnosti na bojnom polju vjersko priznanje njegova vojnika . . . U legijama služili već dugo priznavaoci raznih bogova, a umrli su svi rado za veličinu Rima.

Ovaj ga je kršćanin ponizio, on je primio njegovu milost s tako malo uvaženja. On se zadovoljuje s uvjerenjem, da je vjerno ispunjavao svoju dužnost i da nije oskvrnuo zadane prisege, kao da je patricij prošastih

vjekova, kojemu za onda siromašni još Rim nije mogao nagraditi hrabrosti ni gradjanske kreposti.

Zar je to orijentalno praznovjerje tako jako, da odstranjuje svaku razliku roda, uzgoja i socijalnoga položaja, te duh jednoga neznatnoga i siromašnoga čovjeka diže do duševnoga kruga mudraca i članova senatorskoga stališa?...

Publij je doduše mrzio „trulu nauku robova", ali mu je bila potpuno jasna njena važnost. Kršćanstvo je potiskivalo u čovjeka sebičnost, a jačalo podjedno sve, što je slobodni gradjanin nazivao krepošću. Ono je učilo prezirati zemaljska dobra, te se smatralo članom velike zajednice, svladavati putenost, a općem dobru žrtvovati se do kraja. Na ovakim temeljima postajale su tvorevine, koje su trajnije od svega, što je kroz stoljeća stvarala okrutna strogost...

No ti su kršćani otvoreno i glasno govorili pred pretorskim stolom i krvničkim mačem, da već zalazi sunce svetoga Rima i da će njihov Bog strovaliti kapitolijskog Jupitra s njegova zlatnog prestolja. Ma da su bili bacani u ralje lavovima i tigrima, raspinjani na križ, komadani željeznim sjekirama i pečeni na ražnjevima — oni su se prezirno i ravnodušno osmješkivali imperatorovoj moći i vlasti. Njihovo junaštvo bijaše veleizdaja! Trebalo ih je uništiti u masama, jer ako brojem narastu, ako dodje i oružana sila...

Publij problijedi, čisto se je prepao od dalnjih izvoda. Sad se je sjetio i na to, kako su čitave hrpe vojnika sjedile ili klečale na obali kraj rijeke, kao da zajednički mole i čim bi ga opazili, nešto su sakrili, pa se odmah razletili. Da to nijesu kršćani?

Teške boli obuzele srce rimskoga rodoljuba. On je vidjeo, da je Rim sa svih strana strašno ugrožen, suviše on je naslućivao, da mu prijete velike pogibli, koje su dolazile pod velom tajnovitosti. Kad bi neprijatelji istupili u otvorenom boju, Rim bi za cijelo izdržao navalu, sjajno pobijedio i napadače strogo kaznio. No ti su huljovi oštrili svoje mačeve s jedne strane u nepristupačnim šumama i podzemnim dupljima, a s druge strane u velegradskim zakucima, stupajući k djelu zmijskom opreznošću.

„Tko bi ih prebrojio?" zapita se Publij...

S istočne strane onstran rijeke zabljesnuo je nad tamnim obrubom šume slabi bljesak, sličan odsjevu daleke vatre. A malo za tim digao se ondje nad vršcima stabalja mjesec u ružičastom svijetlu, uspinjući se nad tamnim obzorjem. A bljesak vatre bivaše sve slabiji, što se je mjesec više dizao. Publiju se pričinilo, da se je mjesečevo svjetlo zalilo krvlju. Kuda god je pogledao, lijevo desno, napred ili natrag: svuda je vidio samo krv. A žabe su podigle u isti čas toliku buku, kao da njome pozdravljaju krvavi sjaj mjesečev.

A mjesec se sve više dizao nad tamne šume i što se je više dizao, to mu je ploča bivala manja i jasnija. I kad je udario svojom putanjom mirno i dostojanstveno razlilo se njegovo srebrno svjetlo preko gora i dolina, preko šuma i voda. Mrka noćna tama se izgubila u tajinstvenom sjaju mjesečevu. Bilo je tako jasno, da je Publij točno razabirao otpale grane i suvarke s onstran Dunava.

Sad se je čuo i nekaki šum... Bješe jelen, koji se je dostojanstveno došetao do obale rijeke. Napivši se hladne vode, podiže ohola glavu, pogledje na mjesec i ode opet lagano onamo, odakle je i došao.

Publij pozirne opet prama markomanskim planinama, a pričinjalo mu se, kao da čuje zuj daleke vike. Časak je supregao dah, a onda kliknu: „Dolaze!"...

Rufij, koji stajaše sveudilj kraj stijene, htjede poći do prozora, no ipak se nije usudio do legata.

„Oni dolaze!" ponovi Publij. „Možeš li svojim očima prodrijeti kroz maglice mjesečeva svijetla?" upita sad legijonaša.

„Mene običaju centuriji odredjivati noćnoj straži", odvrati Rufij.

„Pa pogledaj onamo!" zapovijedi Publij, naznačiv smjer rukom. „Vidiš li one uske sjene, što se dižu na vrhuncu planine, kao da se žele razići u oblačini, kojoj mjesec osvjetljava rubove?"

Vojnik pogledje smjerom, koji mu je Publij označio.

„Orlujsko tvoje oko ne vara te, slavni legate", potvrdi Rufij nakon podulje šutnje. „To je dim sa mnogobrojnih ognjišta... Germani dolaze!" —

„Sutra će nam osvanuti vrući dan", reče Publij.

I tako će se meni pružiti prilika, da umorno svoje tijelo legnem na krvavo tlo, kako si zapovjedio", tiho će Rufij. „Ja sam se mnogo mučio..."

Vojskovodja pogleda vojnika pogledom, punim samilosti. Mogućniku se smilova jadnik, koji bijaše osudjen na smrt.

„Oprosti mi, Rufiju", reče mekim glasom. „U tvojim žilama ne teče krv prvoga rimskoga gradjanina, s toga i ne znaš..."

Nije dovršio rečenice, jer se je sjetio, da germanski slobodnjak ne bi shvatio i razumjeo boli Rimljanina.

„Oprosti mi i ne misli više na moje riječi", nastavi Publij i pruži Rufiju ruku.

A stari vojnik padne mu do nogu, obuhvativši mu koljena, koja stade ljubiti.

„Nije muka umrijeti pred očima takoga vojskovodje, kaki si ti, slavni gospodaru", govoraše Rufij suznim očima. „A smrt nije ni tako strašna za siromaka, koji na ovome svijetu ne ostavlja za sobom ništa do kratkoga spominjanja med isto tako siromašnim ljudima. Sutrašnji dan spojit će me na drugomu svijetu s onima, koje sam ovdje ljubio. On će mi opet pokazati milo lice moje majke i moje zaručniice... Ne žali me, gospodaru!..."

U Publijevoj duši sjevnu, kao da se je veliko svjetlo ulilo u nju. Najzad mišljaše, da je shvatio tajnu kršćanstva i otkrio vrelo, s kojega ono crpe toliku snagu. Ovaj jadnik, koji nije bio na zemlji sretan, nada se sreći — na drugome svijetu. Sad je znao Publij, s kakim slatkim otrovom orijentalno praznovjerje zasićuje nesretne i dobre ljude i kako stvara junake.

Ovaj prosti vojnik bijaše pripravan isto tako kao i on svoj život dati za čast Rima, samo s tom razlikom, da njemu, patriciju, vjerno službovanje naplatiti domovina velikim častima, senatorskim grimizom, velikom slavom i ugledom kod bogatih i siromašnih, dapače i kod imperatora, dok će onoga siromaka nagraditi najviše komadićem zlatnoga lima, na kome je otisnuto imperatorovo obličje. Imena neumrloga Kvintilija zabilježit će povjesnica na svojim listovima, dok će ime Rufijevo sa milijunima drugih vrijeme baciti u ponor zaboravnosti. Pa kako da zamjeri tome sirotanu, ako se nada i tješi srećom na drugome svijetu?...

„Ako ti tvoj Bog dopusti, da održiš prisegu na zastavu", reče on nakon odulje šutnje, „onda mu se pomoli u tom teškom času!" —

Pri tome dotakne Rufijevu glavu, te sadje sa tornja. (Nastavit će se.)

Bjesnoća pasa obzirom na ljutsko društvo.

Predavao u družbi „Braće hrvatskoga zmaja“ August Nović, gratski veterinar.

Bijesno pseto nelaje na pruženi mu predmet u tom slučaju batinu, već se zaleti u nju, te ju grize i drži čvrsto, dok od napora ne klone. Medju karakteristične znakove spada i promjena glasa.

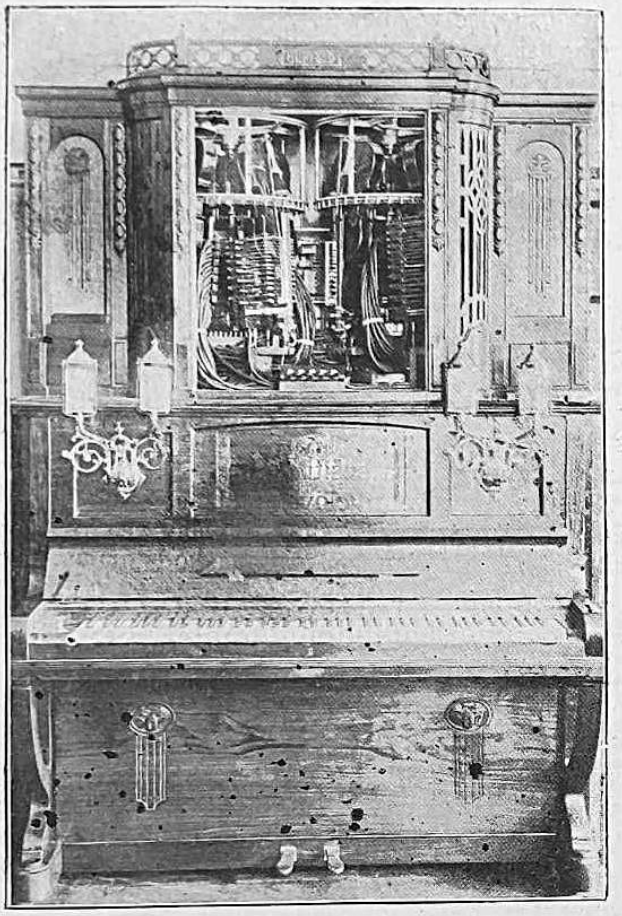

Violina phonolist.

Kad zdravo pseto laje, čujemo pojedine glasove jedan od drugog posve odijeljeno. Bijesno pseto kad zalaje, onda se čuje samo jedan glas, koji se prema koncu lajanja, koje je obično kratko pretvori u promuklo tulenje. Ovdje mi je spomenuti da nekoji psi inače posve zdravi imaju navadu obično u noćno doba tuliti i zavijati, ali se taj način tulenja, koje je dugo posve razlikuje od kratkog promuklog lajanja biesnog psa.

U koliko sam imao prilike motriti biesne pse u zatvorenom kavezu, nisam opazio kod njih plahost od vode t. z. hydrophobi-u, koja se opaža kod ljudi u drugom stupnju ove užasne bolesti. Dapače sam opazio, da psi još u drugom stadiju, dok još nije nastupila kljenut dolnje čeljusti, uzimaju nešto vode.

Drugi stupanj, stupanj goropadne bjesnoće traje obično tri — četiri dana, napadaji bjesnila bivaju sve slabiji i redji, dok se konačno ne razvije treći stupanj bjesnoće i to kljenut. Pseto omršavi, oslabi te pokazuje najprije obično kljenut dolnje čeljusti, koja mu se objesila. Kljenut prelazi zatim na stražnji dio tiela, dok konačno pod znakovi sveopće slaboće i klenuti mozga nakon nekoliko dana ne pogine.

O bjesnoći kod ostalih domaćih životinja, koja se kod istih pojavljuje jedino povodom ugriza bijesnog psa neću ovdje govoriti. To su redji slučajevi, a zanimat će više samo strukovnjake. Prije nekoliko godina imao sam dobrotom g. dra. Milana Schwartza viditi u bolnici mil. braće jednog nesretnika, koji je na ovoj užasnoj bolesti obolio i umro. Tom sgodom sam se nehotice sjetio riječih profesora Lechnera, koji nam je prigodom jednog predavanja rekao, da bi svaki, koji je jednoč vidio grozne muke čovjeka oboljelog na bjesnoći, dao sve pse poubijati.

II.

Gore sam u kratko naveo sve znakove, koje pokazuje pseto, oboljelo na bjesnoći. Žalibože se rijetko pruži strukovnjaku prilika, da od početka motri na bjesnoći oboljelo pseto. Obično biva, da bude ovakovo pseto utučeno ili pako, da uslijed ove bolesti pogine prije nego li ga strukovnjak vidi. Od prijeke je potrebe pregledba i motrenje tih pasa za života, jer su znakovi pod kojim se ta bolest pojavlja tako karakteristični, da je diagnoza skoro nedvojbena. To je osobito onda od bitne važnosti, kada pseto ugrize ljude.

Za liječnika je uspjeh pregledbe dotičnog psa, koji je osobe nagrizao od najmjerodavnije vriedosti. Kad veterinar ustanovi bjesnoću ili sumnju iste kod psa, koji je osobu koju ugrizao, onda mu je dužnost, da sklone dotičnu osobu e bi se podvrgla antirabičkom liječenju u kojem pasterovom zavodu. Na temelju razudbe ubijenog ili uginulog psa je patološka-anatomska diagnoza vrlo teška. Obično je nalaz razudbe negativan. Od diagnostične važnosti može biti nalaz želudca. U njem ćemo naći zemlje, kamenčiće, dijelove sukna, platna, perje, slamu, sijeno i kojekakove neprobavljive predmete, koji su već dotičnom bolesnom psu bili na dohvatu. Prigodom jedne rasudbe

Toilette sa utrke u Longchampsu.

našao sam u želudcu bjesnog psa komadić novinah jednog vrlo uvaženog zagrebačkog dnevnika. Neću mu spomenuti ime, jer bi se našlo protivničkih političkih zlobnika, koji bi bili u stanju posve stalno tvrditi, da je dotično pseto pobjesnilo lih radi toga, jer je odnosni list čitalo. Ovdje mi je spomenuti, da se često kod zdravih mladih pasa nadju u želudcu neprobavljivi predmeti, koje su igrajući progutali. Uslijed tih neprobavljivih predmeta, koji draže sluznicu želudca, je obično ista crvena, natečena i pokrita mjestimice krvavim točkama.

Kako sam gore napomenuo, je obično nalaz razudbe negativan te mi često u želudcu ne nadjemo ništa, on je prazan, a sluznica njegova takodjer nepokazuje nikakovih promjena.

III.

Ako je nalaz razudbe negativan a osobito u onim slučajevima, gdje su nagrižene osobe, onda se bezuvjetno ima dotično pseto smatrati s bjesnoće sumnjivim te ugrižene osobe uputiti, da se podvrgnu antirabičkom liječenju. Prilično sigurno sredstvo za ustanovljenje diagnoze bjesnoće je kontrolno cjepljenje ili cjepljenje u diagnostičke svrhe.

U tu svrhu izvadi se sa sterilnim orudjem maleni dio mozga ili primozga od poginulog psa pak se nešto destilirane vode u malenoj čistoj šalici protare, ova mlijeku slična stvar ima se filtrovati kroz čistu kuhanu krpu. Tako nastali filtrat služiti će nam onda kao sredstvo za kontrolno cijepljenje. Kao pokusne životinje služe nam kuniči ili psi. Najobičniji i najsigurniji način cijepljenja jest ili da se pokusnoj životinji uštrca prije spomenuti filtrat pod tvrdo mozgovno opno, ili u prednju očnu komoru. Cijepljenje u diagnostične svrhe obavlja se obično u laboratoriju. Kod nas je primjerice naredbom zemaljske vlade propisano, da oblasni veterinari imaju glave pasa, sumnjivih s bjesnoće priposlati zemaljskom bakterološkom zavodu u Križevac, koji onda, kako mi je poznato, izvadja diagnostična cijepljenja na kunićima. U nekoliko slučajeva izvadjao sam ova kontrolna cijepljenja. Za pokusnu životinju upotriebio sam uvijek psa, kojemu sam kuživo sa malenom štrcaljkom ucijepio u prednju komoru oka. Ako je kužni materijal virulentan t. j. sposoban pokusnu životinju okužiti, onda se pojavi bjesnoća obično nakon 2—3 tjedna. Moje pokusne životinje obolile su 15. najkasnije 18. dan. Ova kontrolna cijepljenja neimaju osobite praktične vrijednosti onda kada su osobe nagrižene, jer se nemože čekati 15 dana a i dulje na uspjeh, pošto bi medjutim dotična ugrižena osoba mogla na ovoj težkoj bolesti oboljeti, a u drugu ruku su mi poznati slučajevi, a to su doista posve rijetki, da su cijepljene životinje ostale zdravima, a da je dotična ugrižena osoba na bjesnoći umrla. Radi toga je potrebno, da se ugrižena osoba odmah podvrgne antirabičkom liečenju čim dotični strukovnjak ustanovi ma samo i sumnju s bjesnoće kod psa, koji je ugrizao.

Istaknuti mi valja, da ne mora svaka životinja, pa makar nagrižena od notorno bjesnog psa biti ugrizom infiicrana. To ovisi o raznim okolnostima. Tako n. pr. ako bude ugriženo dugodlako pseto, onda je vjerojatno da će se zubi prije nego li prouzroče ugrizom ranu, obrisati na dlaki i time neće kuživo, koje je u slini sadržano doći sa ranom u dodir. Bude li primjerice ugrizom otvorena oveća žilica, onda će mlaz krvi otrovnu slinu odplaviti.

Prema statističkim podacima može se uzeti, da od ugriženih životinja oboli 35 postotaka na bjesnoći.

Od osoba, koje su ugrižene od bijesnih životinja umire 16—20 postotaka. Vrijeme incubacije t. j. vrijeme koje proteče od dana ugriza pak do dana, kad se prvi znakovi bolesti pojave traje najmanje 13 a najviše 90 dana. To ovisi o množini kuživa i o mjestu rane, prouzročene ugrizom. Čim je mjesto ugriza udaljenije od centralnog živčevlja tim će kasnije nastupiti bjesnoća. Prema tomu će bjesnoća kod ljudi ugriženih od bijesnih životinja za lice najbrže nastupiti.

IV.

Najveću zaslugu oko istraživanja bjesnoće stekao si je Pasteur. On je svojimi pokusi dokazao, da se virus-kuživo-bjesnoće dade pojačati i oslabiti. Kuživo preneseno umjetnim načinom od psa na majmuna pak od ovoga na druge majmune, dade se oslabiti tako, da konačno preneseno na psa više ne djeluje. Nasuprot ako se kuživo od bijesnog psa prenese na kuniće ili zamorčad i dalje opet na kuniće, onda će se tim načinom moći kuživo tako pojačati, da će biti stadij incubacije sve to kraći, ter ako taj virus prodje kroz tijela stanovitog broja kunića, onda će incubacija trajati stalni broj dana. Tim načinom se je skratilo vrieme incubacije pak će produljeni mozak od 90 prociepljenih kunića, svakog dalnjeg kunića okužiti tako, da će se kod njega već šesti dan pojaviti bjesnoća. Ovo kuživo — koje se radi svoje konstatnosti u djelovanju nazivlje stalnim virusom bjesnoće — se dalje pojačati neda, ali se zato može oslabiti. U bočicu čije je dno pokrito sa nekoliko komadića kalijeve lužine objesi se na niti produljeni mozak i mozak hrbtenjače od kunića, koji je bio cijepljen sa stalnim virusom te je na bjesnoći poginuo. Kod temperature od 23 stupnjeva sušiti će se ovaj mozak i time će slabiti njegovo otrovno djelovanje od dana na dan, pak će kuživo, koje je u ovom mozgu sadržano, i koje u svježem stanju cijepljeno već nakon 6 dana kod kunića bjesnoću izazove, ako bude pet dana sušeno izazvati tek osmi dan bjesnoću, devet dana sušeno tek 15 dan, a 14 dana sušeno ne djeluje više. Spravimo li mi na taj način kroz 14 dana svaki dan od jednog na bjesnoći poginulog kunića produljeni mozak i mozak hrbtenjače, onda ćemo dobiti 14 vrsti kuživa, koja će biti prema broju dana, koliko su bila izvrgnuta sušenju, sve to slabija. Pasteur je pse imunisirao tako, da ih je svakih dva sata podkožno cijepio i to najprije sa najslabijim kuživom t. j. onim koje je bilo saržano u mozgu hrbtenjače sušenom kroz 14 dana, zatim sve to jačim, najposlije najjačim, koje je bilo samo jedan dan sušeno. Psi koji su bili tim načinom tri put cijepljeni postali su prema bjesnoći neokužívim, pak im nije naškodio niti ugriz bijesnih pasa, a niti se ih je moglo umjetnim načinom okužiti. Ovim zaštitnim cijepljenjem postaje dotično pseto neokuživim najmanje godinu dana.

Na temelju izkustva, koje si je stekao imunizirajući veliki broj pasa preduzeo je Pasteur u mjesecu srpnju god. 1885. sa uspjehom prvi puta gore opisanim načinom liječenje jednog djeteta, koje je bilo ugriženo od bijesnog psa.

Od onoga vremena ustrojeni su t. z. Pasteurovi zavodi u Austro-Ugarskoj monarkiji su dva, jedan u Beču i jedan u Budimpešti, gdje bivaju ljudi ugriženi od bijesnih životinja tim zaštitnim cjepivom liječeni.

Po Pasteurovoj metodi, specijalno za ljude ugrižene od bijesnih životinja sastoji se liječenje odnosno zaštitno cijepljenje u slijedećem:

Dva miligrama mozga hrbtenjače od poginulog kunića, koji je cijepljen sa stalnim kuživom bjesnoće satare se sa nešto sterilizovane mesne juhe, pak se dotičnoj nagriženoj osobi uštrca pod kožu trbuha. Najprije se počne sa mozgom hrbtenjače, koji je bio 14 dana sušen i to svaka pol dana, a poslije svaki dan sa mozgom hrbtenjače kunića koji je sušen 13, 12, 11 itd. dana, a svršava se sa uštrcavanjem emulsije mozga hrbtenjače, koji je bio samo tri eventualno samo dva dana sušen. Kod ljudi koji su od bijesnih životinja nagriženi za lice, jer je opasnost oboljenja vrlo velika, opetuje se sa uštrcavanjem mozga, koji je sušen pet, tri i dva dana. Sve ostale metode zaštitnog liječenja variraju nešto, ali su osnovane na gornjem principu.

V.

Preventivne mjere poduzele su sve evropske države, da bjesnoću pasa čim uspješnije tamane ili da širenje iste na minimum ograniče i time odklone pogibelj za ljude i domaće životinje. Kao najuspješnije sredstvo, pokazao se je porez na pse. Čim je taj porez veći tim će se naći manji broj ljudi, koji će htjeti taj porez plaćati i prema tome držati pse. Dakle veliki porez umanjuje broj pasa i time postaje pogibelj od njih manja. Nije ali samo dovoljno, da država ili grad razpiše na pse velike poreze, nego je vrlo važno i rekao bi najglavnije, da se vrši stroga kontrola nad tim, da budu oni koji drže pse, pak se ne brinu za njih, niti ih hrane i njeguju, najstrožije pa makar i zatvorom kažnjeni. Vječita pogibelj nam prieti od pasa, koji se po ulicama skiću bez gospodara i nadzora, stoga je dužnost oblasti da takove pse dade pohvatati i utamaniti. Kad se u gradskim ulicama pojave živoderske sluge, onda mnogi sa odvratnošću gledaju hvatanje skitajućih se pasa, pak će gdjekoji ljubitelj životinja, kad živodera spazi, odtjerati pseto, samo da ne dodje živoderu u ruke. Kad mu je to uspjelo onda se u duši veseli, misleći, da je bog zna kakovo dobro djelo učinio. Da je širjoj javnosti poznato, kakova se pogibelj više puta u lutajućem psu sakriva, držim, da se ne bi nitko, koji imalo ljubi svoga bližnjega, zanimao za sudbinu takovog psa.

Današnji način hvatanja pasa sa uzicom drže mnogi odvratnim i barbarskim postupkom i misle, da se tim muče psi. Ovo mišlenje je posve neopravdano. Mi moramo imati pred očima, da je pseto, ako se pojavi na ulici bez marke ili ako je oblastno odregjena brnjica, bez ove, počinilo prekršaj i da se mora proti njemu postupati. Postupak taj sastoji se u tom, da bude uhvaćeno. Hvatanju se dakako svako pseto opire, a to opiranje čini na gdjekojeg motrioca utisak mučenja te u njega izazove čvrsto sažaljenje. Kad organ javne sigurnosti dobije nalog, da bud koga uapsi, a taj se tomu opire, onda će dotični organ upotrijebiti sva sredstva, da svoj nalog izvede. Vrlo dvojim, da se često nebi opazili na uapšeniku tragovi uhićenja, dočim se u mojoj černaestgodišnjoj praksi nije dogodio niti jedan slučaj, a uhvaćeno je za to vrijeme nekoliko hiljada pasa, da bi mi se bila koja stranka potužila bila, da je njezin uhvaćeni pas bio ma samo ozliedjen. Ja držim, da se svako notorno mučenje životinja, koje je samo znak bestijalne naravi mučitelja, ima najstrožije kazniti, ali opet mislim, da pretjerana samilost prema životinjami, kojom se doduše dokumentira blaga ćud i dobro srce, postaje smiješnom.

Brnjica ima mnogo zagovornika i mnogo protivnika. Protivnici vide u tom opet nekakovu vrst mučenja životinja. Neka se koji od tih protivnika brnjice prošeće srednjim drvoredom našeg Zrinjevca, gdje naši mališi u igri i skakanju sprovode svoje bezbrižne dane! Mnoga djevojka, kojoj bi bila dužnost, da pazi na djecu zaokupljena je sa ljubavnimi očitovanji članova zajedničke vojske i domobranstva. Nenadano se doklati tamo jedno pseto bez brnjice, a dijete ne sluteći zla, hoće ga pogladiti i bude ugriženo. Kakav strah će pretrpiti roditelji, kad saznadu, da im je dijete od nepoznatog psa bilo ugriženo jer se boje, da je dotično pseto bilo bijesno. Ovaj primjer navadjam zato, jer sam bio očevidcem.

Prošle godine pregledao sam 55 pasa, koji su ugrizli ljude. Pregledbom sam mogao ustanoviti, da su svi ovi psi zdravi bili. Napokon kako dolazi u opće čovjek do do toga, da bude ugrižen pa makar od zdravog pseta?

Poznata je činjenica, da pseto ako i oboljelo na goropadnoj bjesnoći, svoga gospodara a i ukućane često sluša skoro do zadnjeg časa. Prve znakove bjesnoće neće mnogi lahko niti opaziti misleći, da mu je pseto nešto nervozno ili prolazno bolesno, pak će ga pustiti na ulicu bez brnjice. Ne govorim ovdje teoretski već iz izkustva.

Ljetos je jedno pseto, koje je inače bilo vazda pod strogim nadzorom vlastnika, bez brnjice pobjeglo te se je čitavi dan klatarilo po gradu.

Posjedniku toga psa je upalo u oči, kad se je ovaj nakon lutanja povratio kući, da ne prima hrane, da je vrlo nemiran i da u sobi dere sag i guta dielove istoga. Na zamolbu vlastnika pregledao sam ovo pseto te sam ustanovio bjesnoću. Ono je odpremljeno na gradsku živodernicu, gdje je pod znakovi goropadne bjesnoće nakon dva dana poginulo. Sretnim slučajem nije bilo nikoga ugrizlo.

Mislim, da sam time dovoljno dokazao, kako je nuždno, da budu svi psi, kad bivaju puštenì na ulicu providjeni valjanim brnjicama, a po gotovo onda, kad prieti pogibelj s bjesnoće pasa.

Kad se medju psima pojavi bjesnoća, onda oblast dozvoljava puštati na ulicu pse samo, ako su providjeni valjanim brnjicama i ako budu vodjeni po uzici. Time se hoće prisiliti svakoga vlastnika pseta, da za vrieme pogibelji s bjesnoće bude uvjek pod njegovim nadzorom. Mnogi, koji su na krivom putu, drže, da je dovoljno odrediti kad bjesnoća zavlada, za pse ili brnjicu ili da budu psi vodjeni na uzici bez brnjice. Što se može u takovom slučaju dogoditi? Primjerice bude vodjeno na uzici bez brnjice pseto, koje je slučajno pobjesnilo, a da vlasnik to opazio nije. Ovo će pseto makar vodjeno na uzici moći napasti i ugrizti prolaznike, dočim su psi, koji se ne vode na uzici, već su samo providjeni brnjicami, izvrženi pogibelji, da budu slučajno ugriženi od kakovog bijesnog psa, a da gospodar istih o tom niti pojma nema.

U koliko sam ljubitelj životinja a osobito pasa, to ipak držim, da nikakove mjere, što ih oblast odredi, nisu prestroge, kad za gradjanstvo prieti pogibelj od bijesnih pasa. Mora se napokon uzeti u obzir činjenica, da je pseto tek životinja, prema kojoj imaju prestati svi obziri onim časom, kad ugrožava zdravlje i život čovjeka.

Srce sam vam svoje dao . . .

Mirko Nikolić.

Srce sam vam svoje dao,
Pô života svoga snjime:
Pusto kao grobno slovo
Ostalo mi samo ime . . .
Ah, al meni nije žao,
Nije žao srca moga —
Ta koliki danas idu
Svietom i bez čuda toga.

Sad bar više nemam suza,
U nevolji da ih lijem —
Tvrdi mraz mi lice stego,
I ne mogu da se smijem —
Samo katkad iz dubine,
Iz dna zdene duše moje
Uzdah jekne — nitko nezna,
Ni otkuda, niti što je . . .

ŠIROM SVIJETA.

NAŠE SLIKE.

I. Leempools: Kod jutarnjeg čaja.

Jutarnju svježinu prikazati na otvorenom polju u šumi i t. d. teško je, ali slikaru, koji drži u vlasti svoj kist, to nije nedostiživo. Naprotiv jutarnje čiste sunčane trake, svježu studen zraka, u zatvorenom prostoru sobe tako majstorski prikazati, odaje snažan talenat. Veoma zanimiv je raspored grupe, gdje se u velikom, ukusnom zrcalu, odrazuje isti prizor; iste one marljivo izradjene elegantne gospodje, kraj vanredno ukusno prostrtog stola.

Konjska utrka u Sarajevu.

Osvajanje zraka.

Čežnja čovjeka, da poleti nebu pod oblake, ne ostaje bezuspješna. Baš u zadnje vrijeme pune su novine veselih vijesti o uspjehu ovog ili onog zrakoplovca. Baveći se tim pitanjem, već od početka nastadoše dvije struje: Jedni mišljahu, da će moći letjeti po zraku na spravama, koje su lakše od zraka, a drugi na onima, koje su teže. I jedni i drugi postigoše lijepih uspjeha, ali se čini, da će ovi drugi pobijediti. Jer ono, za čim čovjek teži pri tom, nije plovitba po zraku tek na sreću, kud će ga zračne struje i vjetrovi baciti, nego u tom, da može ploviti kao po moru, kuda hoće i kako hoće, t. j. da može na pr. iz Zagreba u Karlovac doći zrakoplovom, a ne da ga vjetar odnese u Zagorje. Ovakove sprave za letenje (aeroplani) nalični su većinom na zmaja, kako ga djeca prave, samo mnogo veće. Naše slike prikazuju nam jednoga od najvećih majstora u letenju po zraku sa ovim spravama, Orville-a Wright-a. Njegova sprava, kako je vidimo na slici, teška je 450 kg., 12 metara široka, a 5 i pol metara duga. Sastoji se od dviju velikih dugoljastih ploha, koje imadu nositi cijelu težinu sprave. Svaka od ovih ploha široka je 2 i pol metra, a načinjena je od pamučne tvari, napete na drvenim priječkama. Na donjoj plohi nalazi se sjedalo za onog, koji upravlja spravom i do njega motor, koji okreće kormilo; to se sastoji od dviju dugih i uskih krila, unakrst složenih kao kod vjetrenjače; sastoje od drveta, a imadu u promjeru skoro tri metra. Ta se krila okrenu u jednoj minuti oko 450 puta, a služe za tjeranje sprave napred, kao što je to kod brodova. Da se sprava može dizati ili spuštati, imade drugo kormilo, koje se sastoje od 4 plohe. No da se spravom dade svakamo ići, trebalo je još učiniti tako, da se može zakrenuti lijevo ili desno. To je Wright učinio tako, te je one dvije glavne velike plohe spojio ocjelnim žicama. Na taj način može on sa svojeg sjedala pritegnuti ove žice, kako želi i time ove glavne plohe svinuti, a prema tome, kako ih zavine, djeluje na njih zrak i cijela se sprava zakrene lijevo ili desno. Sam motor radi snagom od 25 konjskih sila, a težak je 90 kilograma. Kad se dakle sprava već giblje, može Wright da se diže ili spušta i da zakreće, kojim smjerom hoće. No motor bi bio preslab, da spravu digne sa zemlje; Wright je za to načino tako, da najprije pusti motor raditi, a onda se sprava skliže dosta brzo po jednoj šinji, dugoj 20 m. Kad dodje na kraj šinje, ima već neku brzinu, a uz to još motor radi i sprava počne letjeti.

Wright je sa svojim aeroplanom postigao sjajne uspjehe. God. 1905. prevalio je put od 38 km. u 38 minuta; 18. prosinca 1908. preletio je 99 km. u 54 minute i dostigao visinu od 110 metara; ove godine u srpnju postigao je brzinu od 42 milje u satu, a baš sad javljaju brzojavi, da je postigao još veću brzinu ovih dana. Nema sumnje, za kratko vrijeme bit ćemo svjedoci još većih uspjeha na polju zrakoplovstva, težeći za svjetlim širokim putevima nadušnog oceana. D. Z.

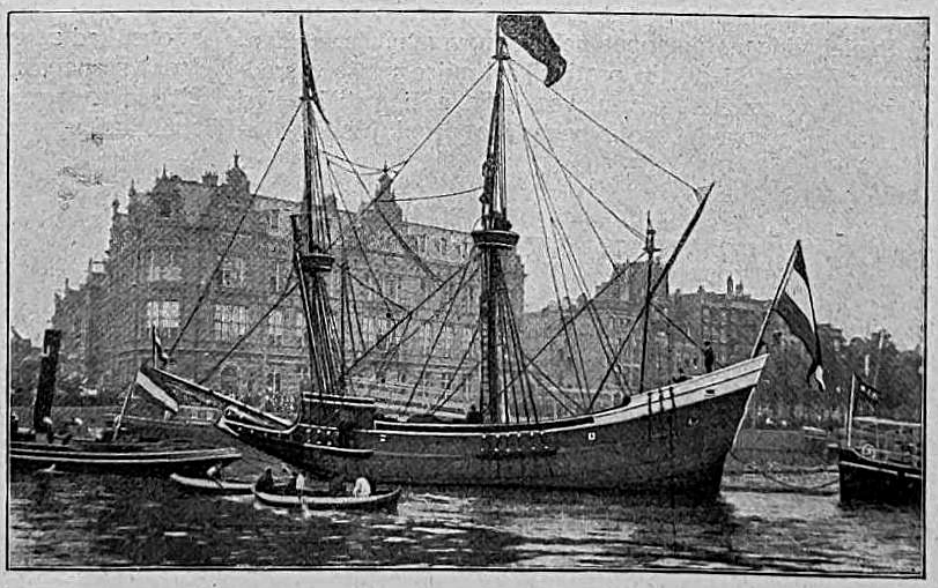

Halve Maan: Hudsonova ladja.

„Violina phonolist".

Donašamo sliku novog automatičkog glazbenog aparata, koji producira svirku glasovira i violine. Stroj ovaj je izložen na glazbenoj izložbi u Lipskom i pobudjuje veliku senzaciju.

Toilette sa utrke u Longchampsu.

Utrke u Longchampsu postale su s vremenom izložbe novih ukusnih, i neukusnih toiletta. Mi donosimo jednu snimku odanle. Gospodja na lijevo odjevena je u veoma apartno ljetno odijelo. Interesantno na tom odijelu je, da je odozdo izvezeno plastičnim ružama i cvjetnim ornamentima, isto tako izrez oko vrata i rukavi. Druga gospodja odjevena je u jednostavno i praktično odijelo, koje si je već potpuno steklo priznanje.

Konjska utrka u Sarajevo.

Da oplemeni pasminu basanskih konja i da narod priuči na savjesno njegovanje svoje konjske rase, uredila je bos. zem. vlada velike trke u Sarajevu.

I nastojanjanje vlade posvema je uspjelo. Velika utrka u Sarajevu, pravo je slavlje, skopčano sa homerskim gozbama i plesovima na vrelu Bosne.

„Ljubi ata ko brata a goni ga ko tata". A cigančad — žokeji na bosanskim trkama — drži se strogo toga pra-

vila. Iz cijele Bosne ponosne sakupi se narod da prisustvuje utrkama i u cijeloj zemlji sve se za njih zanima. Nade je, da će uz toliki interes puka gojenje dobrih konja brzo napredovati.

Halve Maan,

(polumjesec) zove se lagja kojom je Hudson otkrio ušće rijeke, koja se je poslije po njemu prozvala. God. 1609. otplovio je Englez Hudson na lagji Halve Maan, vlasništvu nizozemske istočnoindijske kompanije, da nadje prolaz preko sjevernog ledenog mora, kako ga je našao na skrajnjem jugu amerikanskoga kopna slavni i poznati engleski mornar Magalhaes. Ali jer mu se je momčad pobunila bio je primoran, da se vrati, pa je tom prigodom pristao na amerikanskom žalu i ploveć uzduž kopna otkrio ušće Hudsona, gdje je poslije osnovan New-Amsterdam, današnji New-York. Pošto ove godine New-York stlavi 300 godišnicu svoga postanka odlučila je nizozemska vlada, da tamo pošalje ladju, koju je sagradila, točno po nacrtima i opisima stare „Halve Mann" na kojoj je Hudson otkrio mjesto današnjega grada. Ladja je samo 25 m. duga i 5 m. široka. Ima svog kapetana i 18 mornara, koji su isto obučeni, kao što je bila obučena momčad broda prije 300 godina.

Aparat O. Maccionia za proricanje potresa.

Uza sve savjesno uregjenje seizmografičkih postaja, proricanje potresa do sada nije uspjelo, ni znanost nije bila u stanju da zapriječi katastrofalne učinke velikih potresa. O. Meccioni izumio je veoma osjetljiv aparat, koji pokazuje trzaje zemaljke kore već u prvom početku, neko vrijeme prije prvoga udarca. Ako se obistine nade, koje obretnik u svoj stroj polaže, biti će od velike koristi osobito ljudima, koji stanuju u potresom često uznemirivanim krajevima.

KNJIŠTVO.

(Tim, što je koja knjiga primljena u ovaj popis, nije ništa rečeno ni proti njoj, niti u njezin prilog. O knjigama, koje se ne šalju redakciji „Prosvjete", ne će ona ni ništa izvješćivat osim ako bi to javna potreba iziskivala.)

— DIMITRIJEVIĆ Dr.: Br. Osnovni problem vrijednosti u svjetlosti moderne znanosti. Kritično-genetičko razmatranje. Zagreb 1909. Dionička tiskara. Cijena 2 K.

— A. Trstenjak: „Slavec" ob svoji petindvajsetletnici 1884.—1909. V Ljubljani g. 1909.

— NACRT pravila „Hrvatskog imanja". Sarajevo, 1909. Vogler i dr. Cijena 60 filira.

— F. SUDAREVIĆ: Čovjek bez stida. Osijek, 1909.

— HELENIUS — TRIG.: Žestoka pića. Knjižica za narodno zdravlje sv. 2. Nova Gradiška, 1909. M. Mladjan. Cijena 46 filira.

— ANTONČIĆ ANTUN: Obiteljski zvuci. Pjesme. Cijena 1.60 K. Dio čistog prihoda namijenjen je društvu Ćirila i Metoda, za Istru.

— NEHAJEV M. Bijeg, povjest jednoga našega čovjeka od M. Nehajeva, što ju je društvo hrvatskih književnika objavilo medju svojim ovogodišnjim redovitim izdanjima (Savremeni hrvatski pisci) upravo je izašla, te će se abonentima (na svih šest knjiga K 9.— Za abonente Savremenika K 6.—) razašiljati će narednih dana. „Bijeg" može se dobiti u svim knjižarama i kod uprave društva (Bregovita ulica br. 3) za 2 K.

— I. J.: Knjiga o porezu. Dio I. Opći dio. Zemljarina. Kućarina. Poučna knjižnica Hrvatske pučke napredne stranke L. V. Zagreb 1909. Cijena 50 fil.

— SPOMEN-KNJIGA proslave 60-godišnjice zast. naroda prof. V. Spinčića. Uredili K. Jelušić i prof. Nazor. Kastav, 1909. Naklada općine Kastav.

— GRUBOR GJURO. Recenzija hrv. ili srpske gramatike za srednje škole od prof. dra. T. Maretića. Zagreb, 1909. Zemaljska štamparija. Cijena 4 K.

DEVIDE MARIJA RUDOLFO: „Na pozornici. Pet veselih igri hrvatskim diletantima. Pod tim naslovom izdao je mladi i nadobudni pisac pet aktovka i to: „Živ ili mrtav", „Suparnik", „Gnjavator", „Konkurenti" i „Anonimno pismo". U toj je knjizi mladi pisac, kao i u svojim dosadanjim knjigama, iznio nekoliko zgodnih, pristojnih i uspjelih šala, koje su veoma zgodne za diletantske družine. Ova se knjiga već sama po sebi svojim pristojnim i šaljivim sadržajem preporučuje, a preporuča ju još i to, što u tom genreu je naša literatura upravo početnička, pa će dilletanti u ovoj, kao i u ostalim njegovim zbirkama, naći dobrih i zgodnih stvarčica,

O. Maccioni.

da iznesu na svojim diletantskim pozornicama, pa da tako jednom iz njih istisnemo tudje, a napose švabske slične aktovke, koje djeluju demoralizirajuće, jer su redovito frivolnog i raskalašenog sadržaja. S tog ovo novo Devideovo djelce, kao i njegova dosadanja „Kobno pismo", „Lažni barun", „Jankova politika ili ženidba Petra Pavlovića" i „U veselom društvu" toplo preporučamo našim diletantskim družinama. Sve ove knjige mogu se dobiti u knjižarama ili izravno kod samoga pisca u Zagrebu, Tuškanac br.. 3. Cijena je knjizi „Na pozornici" 1 K.

B.

Vanino Miroslav D. I.

General de Sonis Miles Christi. Sa 70 slika i 2 karte. Zagreb. Tisak i naklada hrv. katoličkog tiskovnog društva 1909. 8 str. 399.

Ova knjiga, koja je posvećena uspomeni pokojnog dra. Koste Vojnovića, kneza Užičkoga, prikazuje nam život generala de Sonisa, koji je svojim junačtvom zadivljivao svijet na žarkim poljanama afričkim, jednako, kao i na ratištu, krvne uspomene, francuskom, za francusko-njemačkoga nesretnoga rata.

Ali taj veliki junak bio je još nešto više. On je bio i etički veliki čovjek, vitez bez ljage i prikora. Sam se je rado nazivao vojnik Kristov — „Miles Christi" i kao katolik, uzor vojnika, uzor upravnik, uzor — otac porodice stekao je gotovo štovanje svetačko u onima, koji su ga poznavali. U današnje moralno iskvareno doba dolazi takova knjiga dobro i onima, koji nijesu katolici, jer vide ,da i danas još ima heroja krjeposti, a ne samo tipova, kakove opisuje današnja književnost Zola et comp. Još draže nam je, da je ta knjiga došla baš sada na poprište, kad se i u nas šire krivi nazori, kao da tobož hrabrost i junaštvo te krščanstvo nijesu stvari, koje mogu skupa živjeti. Sonis je očiti

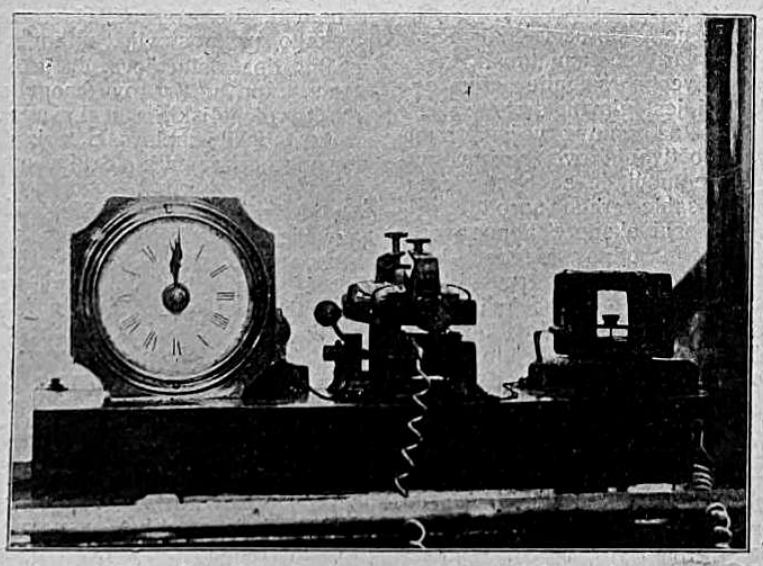

Aparat O. Maccionia za proricanje potresa.

dokaz, da baš kršćani jesu pravi junaci. U ostalom i naši Zrinovići i oni junaci, koji su se borili za krst časni nijesu bili kukavelji. Samo glupa zloba ili zaslijepljeno srce može takova što tvrditi. Knjiga o Sonisu lijepo je pisana i mi je najtoplije preporučamo.

Sve ovdje nabrojene knjige dobivaju se u „Knjižari i papirnici u korist kluba Ćirilo-Metodskih Zidara" (Šimunić i drug) Zagreb, Preradovićev trg br. 4

NARODNO GOSPODARSTVO.

*** Hrvatske narodopisne zbirke**

u trgovačko-obtrnom muzeju u Zagrebu opet su se ovih dana obogatile znatnim i krasnim predmetima, koje je nabavila i donijela u Zagreb zaslužna sabiračica gdja. Jelica Belović-Bernadzikowska. Vrijedna i poznata naša spisateljica gdja. Belović-Bernadzikowska boravila je više od 14 dana u Zagrebu, da popuni i uredi pomenute narodopisne zbirke, o kojima je složila posebni „katalog", što ga je izdao trgovačko-obrtni muzej u hrvatskom, francuskom i njemačkom jeziku. Hrvatski narod bit će zahvalan marnoj sabiračici, koja je već dosada za našu etnografiju mnogo učinila.

A kako ona shvaća stvar ozbiljno, neka govori njezin zanimljivi katalog:

Hrvatski narodni slog vezenja vrlo je lijep i originalan. Postanjem siže u davnu starinu, te se je dugo (do u najnovije doba) u narodnoj tradiciji održao čist. Ornamentika mu je posve zasebna, u njoj se vide tragovi motiva staroegipatskih, staroindijskih, bizantinskih i modernih koji nijesu ipak nigdje slijepo imitirani, nego vazda preradjeni u duhu svježe i tvorne slavenske mašte. Narodne vezilačke tehnike veoma su obilne i starodavne, a mnoge i danas još nijesu poznate ni u tradacijonalnoj vezilačkoj umjetnosti. To je i razlog, što osobito posljednjih 50 godina neprestano strani poznavači obilaze sve hrvatske krajeve i neumorno sabiru naše krasne narodne motive, pa ih onda — obično ne pod hrvatskim imenom — odnose u tvornice, u moderne žurnale i u vezilačke atelijere čitave Evrope. Muzeji sveg svijeta su puni naše dike. Naročito u Belgiju, Njemačku i Italiju odnešeni najljepši vezovi naši pod nazivom orientalnih. Bilo je krajnje vrijeme, da su se u Hrvatskoj našli muževi umjetničkog srca i duha, koji požrtvovnim marom pregoše, da urede ovaj muzej i da tako bar dio narodne imovine ostane u zemlji. Dobismo ovim muzejem potpunu sliku dragocjene narodne hrvatske tekstilne industrije.

Katalogom u ruci može svaki rodoljub, a i svaki stranac proučavati bogatu hrvatsku vezilačku umjetnost na najtačniji i najpregledniji način. Osim novijih vezova imade ovdje starina od više stotina godina, imade komada, koji su upravo rariteti. A kako je bogat naš jezik i u tehničkom nazivlju za ovu struku, vidi se također iz kataloga, gdje je glavno nazivlje zabilježeno u 3 jezika, za jasnije orientiranje naše i strane publike.

Naumila sam, da vezove u pojedinim vitrinama porazmjestim po tehnikama, kojima pripadaju, dakle I. odio najprije vezove brojem: krstačke (Kreuzstichstickereien, Points j cro'x) i sve podvrste u ovu glavnu vrstu, zatim pošavne vezove brojem (gezählte Flachstickerei) i napokon kere i čitme vezove po pismu (vorgedruckte Arbeiten). I od ovih ima: bijelih, šarenih i zlatoveza. Ali morala sam odustati od ove najpreglednije razdiobe i to s ovih razloga: a) za ovakovu izložbu treba ne samo mnogo više ormara i vitrina, nego i više dvorana; b) treba da su ove sve tehnike (i njihove podvrste) u izložbi zastupane sa bar približno jednakim brojem eksemplara. Premda je izložba trgovačko-obrtnog muzeja prva potpuna izložba hrvatskih vezilačkih tehnika na slavenskom jugu, niesmo mogli sabrati od svake tehnike toliko eksemplara, pa bi se isti mogli u ukusnoj zasebnoj hrpi izložiti. Od nekih tehnika, naročito od onih, koje već poginjuju ili su već posve izumrle, imamo jedva 1 ili 2 eksemplara, dočim od drugih tehnika, koje se i danas rade, imamo po 50—60 komada veza. Bijelih vezova n. pr. imamo mnogo manje, nego šarenih, vezova brojem više, nego vezova po pismu itd.

Uredila sam dakle izložbu tako, da bude ugodna dekorativna slika stručnjaka. Uzimala sam obzira ekonomiju prostora, a stručnjak će u katalogu naći i onu razdiobu vazda točno i jedinstveno provedenu, koja nam je nužna za bolje razumijevanje ove naše dragocjene narodne imovine.

Bilježeći nazivlje vezilačkih tehnika ornamenata, bijaše mi „narodna vezilja" učiteljicom. Za one tehnike, koje u raznim krajevima razno nazivlju, uzimljem samo jedan naziv, i to onaj, koji najbolje iznosi karakter tehnike. Za ornamente najbolje je ostaviti naziv narodni, ma da u njem ima i dialektičkog mirisa. Ovi su nazivi pod navodnikom („ ").

Mnoge naše staroslavenske (a i starohrvatske) vezilačke tehnike nose danas po modnim žurnalima njemačke, francuske i talijanske nazive, bilo u originalu, bilo u hrdjavom prevodu, tako n. pr. Holbeinova tehnika, Hardanger Arbeit, Reticella, à jour itd. S toga sam razloga uzela u katalog i nazivlje njemačko i francesko, nažalost i u našim krajevima bolje uobičajeno i poznato nego naše narodno hrvatsko tehničko nazivlje.

Većina predmeta uzeta je iz zbirke dvorskog dobavljača S. Bergera u Zagrebu, koji ih već više od 20 godina sabire.

Tkogcd posjeti muzejsku palaču, izaći će iz nje ne samo sa većim počitanjem spram narodne umjetnosti, nego za cijelo i sa većim razumijevanjem ove struke. A to i jest glavna svrha našega muzeja. Samo na osnovu većega razumijevanja i poštivanja ove važne narodne imovine moći će se opet zazeleniti gotovo usahle grane narodne privrede, kao unosni eksport, a po ovome u svrhu većeg narodnog blagostanja!

Sváka čast i priznanje revnoj gdji Jelici Belović-Bernadzikowskoj, koja zamjernim trudom i marom ovako plodno radi na prosvjetnom polju našega naroda. Ovaki se rad mora cijeniti i cijeni ga svako, tko znade, koliko se hoće muke i samoprijegora, dok se sekodnas izvede ma išto osobito u današnje vrijeme, gdje sve vrvi od „kritičara", a požrtvovnih radenika nema, ili što ih ima — ne će da se izlažu nezvanim kritičarima, već skromno čekaju, kad se izmučenom hrvatskom narodu povrate bolja vremena!

Slavensko narodno gospodarsko društvo u Beču moli nas da priopćimo slijedeći proglas:

Pitanje slavenske uzajamnosti o približavanju svih slavenskih naroda na svakom polju kulture proizlazi već i iz akademskih govora, te počimlje dobivati sve konkretniji oblik. Napominjemo samo snage smjerajuće k reorganizaciji staroga slavenskoga programa stvorenoga više na osjećaju i teoriji na temelju sakupljanja modernog iskustva i gesla ondašnjih prilika, koja su vodila k cilju. Napominjemo sveslavenski kongres u Pragu, koji je dokazao, da sve slavenske narodnosti imaju u svojoj sredini znamenite ljude, kojih je zadaća, riješenje slavenskog pitanja. Napominjemo nadalje akutnu nakanu, otvoriti veliku sveslavensku izložbu u Rusiji, kao realni početak gospodarske sveze, te projektovanog svesokolskog sleta u Petrogradu. Lijep primitak, kojim je bilo počašćeno ljetos česko izaslanstvo u kraljevini Poljskoj i Galiciji prilikom posjeta gospodarsko-industrijalne izložbe u Čenstochovu je za sgurno predznak užih uzajamnih sveza i sa strane braće Poljaka sa Česima, makar samo na gospodarstvenom polju. Uzajamne sveze jugoslavenskih naroda iskazuju koli na političkoj toli na gospodarstvenoj strani cijeli niz konkretnih uspjeha. (Slavenska zajednica na austrijskom saboru, participacija češkog kapitala u gospodarstvenim operacijama.) Da ova sveza bude što trajnija i blagodarnija, to tu mora da uzradi ustrajnost svih slavenskih narodnosti. Mlada generacija, te studirajuća inteligencija svih slavenskih naroda može, da najprije prodre put ovim sjajnim idejama slavenske uzajamnosti u svakom sloju pučke znanosti. Nužno je dakako, da se budući nositelji ove slavenske ideje medjusobno poznaju i poznavaju također gospodarske i kulturne prilike svih slavenskih narodnosti. Posjet inoslavenskih viših škola i kolegijalna sveza študirajuće slavenske mladeži na slavenskim univerzama, vežu prve niti uzajamnog čuvstva slavenskih naroda, koji će u zrelom vijeku inteligentnog naraštaja ponijeti žugjeno voće slavenske solidarnosti, kojoj je dosada škodila ta okolnost, da su samo pojedinci, a i to u izvanrednim slučajevima poznavali iz autopsije ostale slavenske narode, njihove tuge i žalosti. A ipak nije nužno, da se dugo krećemo u slavenskim zemljama, da si stvorimo pravi nazor o prilikama i naučili, što se kod slavenske sveze svakako pretpostavlja, njihove jezike.

Ima dosta slučajeva, da je za godinu dana n. pr. u Krakovu moguće naučiti se dobro poljski, a u Lavovu za istu dobu poljski i maloruski, a kod organizovanih uzajamnih društvenih sveza moguće je zaviriti u narodne prilike, medju kojima živimo. Na ovaj način provedena prijateljska sveza slavenskih naroda u Austriji i mimo nje, pripravila bi i za u buduće stalnu svezu slavenskih naroda na temelju iskustva o prilikama i čuvstvima slavenskih naroda u korist cijeloga slavenstva. Zovemo zato študirajuću inteligenciju svih slavenskih naroda na naše visoke škole u Prag i u Brno, gdje će u otvoreni naručaj biti primljeni. Zovemo ali opominjajući i naš naraštaj, da u većoj mjeri no što se je to dosada dogadjalo posjećuje visoke škole ostalih Slavena ne samo u Lavovu i u Krakovu nego i izvan granice Austrije, (kao što su dosada osobito bile posjećivane univerze u Nje-

mačkoj). — u ime slavenske solidarnosti.

Slavna redakcijo! Uljudno molimo za uvršćenje u vašem cijenjenom listu. Za uslugu unapred zahvaljuje za Slavensko narodno gospodarsko društvo u Beču dr. Vaclav Šileny, za sada potpretsjednik.

SVAŠTICE.

„Gajev Mirogoj".

Tko danas od Hrvata ne pozna Mirogoj, u kojem mirno počivaju smrtni san toliki mili pokojnici i toliki veliki muževi hrvatskoga naroda. Turobne pjesme i suze ondje su danas nešto svagdanjega, al nekoć je to bilo drugačije bilo je ondje milo i ljupko gnijezdo ilirskih vila. Slavni otac hrvatskog preporoda Ljudevit Gaj načinio si je ondje ljetovalište. Al neka nam o tom priča njegov savremenik: „Sam Mirogoj poveće je brdo, odijeljeno bi reć od plemenice gore i vidi se kao ostrv bez šuma i živih potoka, to jest u pravom smislu hum, okružen živim brdinama i omedjašen potocima: Gračenicom koja ga od zapada upravo liže, poslije Medveščakom pak Bliznecom, koji mu teče od istoka.

Resina, Vinek, Bijenik (ako se nevaram Šalata zvan) itd. pak Herešinec i za njim Mehmet, što je nekoć bio vinograd onoga Filipovića kanonika, koji je prošao na islam, o komu se i danas priča, da mu porad toga odmah klijet porušiše i vinograd s korijenom iščupaše, te je, ne znam koj vlasnik začeo opet mladinom — sve to su samo česti Mirogoja, koji je na koliko sam saznat mogao, bio medju inima svojina Miroslava Herkuka, kneza, gospodara grada Mirogojskoga. Stari grad mu je bio prema sv. Šimunu, na starom Gradišću „stara ves" zvanom. Takova jedna čest je posve na visini zapadnoj Gajeva šuma. „Kozji hrbet" zvana, a kojoj su neznatni ostanci četverokutne mašinom kao baršunom obraštene kapelice sv. Josipa; niže na jug, na posljednjem dugom obronku je najnovije i, jer blizu Zagreba, veoma prikladno pak radi divna zrenika već sada najzanimivije i najugodnije šetalište, pravi sadašnji Mirogoj", koga na koliko se sjećam još g. 1852. prozvasmo onud se igrajući gimnazijalci Gajevcem, te mu i danas po predavanju ostade medju školskom mladeži, makar da si ga vlasnik ne zove tako. To je nekadanji, kakov četvrt ure od Zagreba udaljeni, Herešinec, na kom si je naš početnik narodnoga pokreta dr. Ljudevit Gaj načinio, bez dvojbe s velikim troškom, uz velike vinograde gospodarska stanja i ljetnicu s lijepim novoustrojenim engleskim vrtom, izrovao tri ribnjaka, u kojima za čudo! imade uvijek toliko vode, nu žalibože stajaće, jer kako rekoh, cijelo mirogojsko brdo ne ima žive vode, te bi trebao da i Kladenac otvori artezijskim načinom — Staroj šumskoj krčmi, dao je posve novi vid i pridao joj onaj dvokatni nos, trijem, shod, balkon, kako li bi ga čovjek prozvao. Česa se ovdje nije moći dosta nasititi jest gledanje u prekrasne predjele, koji se odovud vide, kao u velikom naslikani, te kad je nebo vedro, onda je baš onako divno, kako putopisci pripovijedaju o Italiji — dà pored svega toga, što ovdje slavni Gaj, kao u skaskama živi.

Nije, s Gajevca istinabog vidjeti u onoj daljini, u kojoj je s mirogojskog hrbišta, ali sve ove ljepote, Zagrebu okolišne, upravo očaravaju. Kad se je ovdje u rujnu (1861) desio izvrsni češki spisatelj Josip Kollar htjela sreća, te smo skupa bili u posjetu kod svijetloga kralj. savjetnika g. Gaja na njegovu imanju, pak nas je vodio medju inim i u dvokatni trijem. Divni pogled nas tronu; njemu se Zagreb u svom podolku činjaše kao u Češkoj Zlatni Prag s krasnoga Hradčina. Prekrasan je vidik k savskom mostu i opet na ravni u jednom pravcu u Trnju, gdje se Zagrebci kupaju; a kad je lijepo vrijeme: Gorica, cijelo ravno Turopolje i daleka plodna ravnina leži pod okom kao glatki zeleni stol, na kom se svijeti više od pedeset župa u kojih kule sunce bliješti. Na istoku presječena šuma na tri mjesta: na prvoj presjeci vidi se lijepi maksimirski Kiosk i bijeli Resnik, pače kako se pod njim valja srebrna Sava. Ah! kamo god čovjek okom baci il na brdo il u dolac, svud se kano dražesti natječu i priroda ljepotu podmiće, da već čovjek, koji srca imade. na Mirogoj, na Gajevac, za života zaboraviti ne će, kako to i jedan naš ćutljivi njemački piesnik pjevaše o njemu veleći:

Wohin die Blicke auch ringsum sich wenden
Von Berg zu Tal von Tal zu lichten Höhn,
Es läszt von all den wunderbaren Spenden
Am Horizont nicht Schönres sich erspähen...
Drum sei gegrüst sammt dem, dem du bist eigen,
Der dich zur Ruhe sich hat ausersehn:
Dein denk' ich noch, wenn sich die Tage neigen.
Und nach dem ew'gen Schlafe in mich sehn..."

Joh. Zasche 1856.

Herderov boravak u Italiji.

Izmedju mnogih glasovitih Njemaca, koji su u drugoj polovici 18. vijeka, putovali Italijom ili u njoj duže vremena boravili, bio je i pjesnik i filozof Gottfried Herder, koji je proboravio ondje do srpnja 1789. Na to putovanje potaklo ga je pripovijedanje njegova prijatelja Göethea, koji se nije mogao dosta nadiviti ljepoti Italije. Nu kako se razabire iz dopisivanja, što ga je u ono doba vodio sa svojom suprugom, koja je ostala u svom zavičaju, nije bio Herder za Italiju onako ushićen, kao njegov slavni prijatelj. Iz Herderovih pisama opaža se neprestana čežnja za domom, jer je jedva čekao čas, da dovrši svoje studije i da se vrati u krilo svoje porodice. Razgovarajući sa Herderovom suprugom o sadržaju tih listova, šalio se je veliki pjesnik, da će se Herder u Rimu osjećati samo onda ugodno, ako se zaljubi u koju lijepu Talijanku. Dobra supruga, koja je bila svomu mužu odana svom dušom, pisala mu je u jednom listu: „Dobra sudbina neka ti dosudi koji sretni časak u naknadu za tolike patnje, ali budi pažljiv i oprezan, angjelu moj! S ovu stranu Alpa bit ćeš nanovo samo moj." Mudar filozof posluša savjet svoje supruge te zapodjene u Rimu idejalni odnošaj sa glasovitom slikaricom Angelikom Kaufmann. Kako je ipak ostao vjeran u ljubavi svojoj supruzi, dokazuje to, što joj o tom poznanstvu nije ništa zatajio. U svojim listovima on joj povjerava, kako osjeća, da ga je prijateljstvo te žene upravo oplemenilo te žali, što je izgubio toliko vremena „prije nego li je upoznao taj nježni i plemeniti duh, koji je pun dostojanstva i nalik nebeskim pojavima." U istom listu dodaje: „Dojam što ga osjećam u saobraćaju sa tom ženom, imat će blagotvorni učinak za sav moj život, jer nije pomiješan sa nikakvom spolnom zamamom, nikakvom taštinom i nikakvom hinjenošću. Velim ti to, jer znam, da ti to mogu reći i jer sam uvjeren, da ćeš mi iza toliko uzaludnih i kobnih mjeseci, što sam ih proveo u Rimu, upravo kao neku nebesku naplatu dragovoljno priuštiti taj biser ili taj ljiljan, što sam ga ovdje našao." I dobra ljubeća žena nije ništa sumnjala, već je još u odgovoru poslala slikarici svoj cjelov nazivajući je: „Moja svetica, moja angjeoska sestra". M. D.

O životu pape.

Papa Pio X. čita samo „Osservatore Romano", službeno glasilo kurije, i „Difesu" te još dvije katoličke smotre. Ostale novine čita samo u izvadcima, koje mu mladi novinar Durantini dnevice sastavlja iz raznih dnevnika i časopisa. U tim su izvadcima iscrpljeni članci i vijesti o kojima se predmnijeva, da mogu zanimati svetog oca. Ovi su izvadci sabrani u jednom svesku, koji mladi izvjestilac šalje svaki dan papinskomu državnomu tajništvu. Državni tajnik Merry Del Val posebice zabilježi one vijesti, koje mu se čine najvažnijima, a zatim podnese svezak papi na čitanje. Poslije raspravljaju zajedno o aktuelnim pitanjima i zaključuju potrebite odredbe, što se odnose na crkvenu upravu. Ima li kakva osobito važna stvar, pozovu telefonom u Vatikan glavnog ravnatelja lista „Osservatore Romano" i onda se s njim u dogovoru sastavi službena nota ili communiqué, koji se ima objelodaniti bez naslova i bez potpisa. Ako je stvar manje važna, prepusti se ravnatelju, da ili on sam ili koji član uredničtva prema njegovoj informaciji sastavi članak o dotičnom pitanju. Radi li se o kojem pokrajinskom katoličkom dnevniku, pošalje se službena nota biskupu dotične dieceze sa nalogom, da uredi stvar sa dotičnim listom, da mu izda kakvu potrebitu odredbu, a eventualno podijeli i ukor. Ima li se sastaviti kakav buletin ili dopis za vanjske listove, povjeri se izradba poiedinim članovima državnoga tajništva, koji svojim sastavcima prilažu talijanski ili latinski prijevod. Članci, koji su upravljeni u odaljene zemlje, šalju se biskupima dotičnih krajeva na potpis. Svi se ovi buletini naravno upisuju u zapisnike, gdje se uvrštuju, po datumu, po vrsti predmeta i prema imenu dotičnog dnevnika, a pohranjuju se veoma pomno u arkivu. Vatikanski dopisnik lista „Perseveranze", koji je prelistavao te zapisnike, našao je ogromna kazala pod imenom „Cavoura, D'Azeglia, Crispija i Garibaldija". Izmedju najnovijih zapisnika najopširniji su oni, koji se odnose na Murrija i Tyrrella. M. D.

Nešto iz prijateljstva ptica.

Nije ni svaka narodna rečenica osnovana, pošto se jedan slučaj nemože postaviti kao zakon; ne samo, što je kukavica (kajkavski kukovača) dobila to ime obzirom na svoje pjevanje, već i gledom na poznatu činjenicu, što kukavica leže svoja jaja u gnijezdo druge koje ptice, posljednja okolnost ne smije se upisati u grijeh kukavici. kao

da ona neće da sjedi na svojim jajima, jer se nemari brinuti za svoje mlade, već zato, što nema poja na trbuhu i koc ležanja na jajima ne razvija potrebitu vrućinu za leženje jaja. — Kukavica se ubraja medju ptice grabilice, pak ipak zasvjedočava u prilikama smilovanje s mladim ptičicama inih pasmina, kao što izvješćuje A. Weygold. I obratno je ustanovio navedeni posmatrač, na ime, gdje je crvenrepka (Rotschwanz, Motavilla Phöenionrus- za uzvrat hranila mladu kukavicu, i to u doba, gdje se drži. da se je već kukavica odselila iz naših krajeva, t. j. dne 5. kolovoza pr. g. motrio je Weygold u Bondertalu kod Adelbodena (na Bernerskoj visočini) u visini od kakovih 1.400 metara, gdje je crvenkapa na sjenokoši hranila mladu kukavicu, koja nije mogla pravo letiti . bila veličine kosa.

Kukavica je sjedila na plotu dvorišnom (obora), kojega su stare poput škrljevca posmedjene drvene letve zaštitnu boju ptice toli zgodno zamijenile. da se nije mogla pravo zamjetiti mlada kukavica; mlada je kukavica svojim cvrčukanjem odavala većma glas kakovog šturka (ćućka) nego li ptičji. — Crvenkapa je neprestano obletala amo i tamo, te donosila kukavici mušica i kukaca, no odletila i dalje tako, da je i kukavica mogla odletiti na sjenokošu i vježbati se u hvatanju kukaca; sjenokoša je pokošena bila, usljed toga nije visoka trava smetala ni pogled i polet mladoj ptici, koja je brzo odletila na plot i podigla glasno jadikovanje. kao da hoće svojom poletnom vještinom pribavljenu hranu prikrit. pred svojom hraniteljicom.

Usprkos višesatnom motrenju nije pošlo za rukom A. Weygold u, da se primakne bliže ovim pticama, budući se je kod svakog pokusa uzdigla crvenrepka doletila ka kukavici, opomenula je, te su napokon obadvije odletile dalje. Dokle je mlada kukavica bila potpunoma sposobna za daleki put preko mora, trebala je još više tjedana. Prema ovoj činjenici posvema je osnovana tvrdnja posmatrača Floerickea, koj tvrdi, da kukavice neostavljaju naše krajeve koncem srpnja, kako je to pogrješno zabilježeno u školskim knjigama, bar naši prirodoslovi morali bi znati narodnu (kajkavsku) rečenicu: „U proljeću kuka, Ljeti koke puka". Z. L—i.

Noje nije bio pijanac.

U posljednjem broju „Prosvjete" bio je u listku člančić pod naslovom „Panteon pijanica" u kojem se, dakako ne slaveći nimalo pijance, govori o nekim slavnim ljudima, koji su se opajali alkoholom. Pisac one bilješke spomenuo je i našega praoca Noema kao pijanicu. Zavelo ga to, što se je po sv. pismu jednom opio. Medju to piše prijatelj i mi rado uvršćujemo ove njegove retke u „Prosvjetu", kao što ćemo rado uvrštavati i sve druge pripise naših prijatelja, koji će nas upozoriti na kakovu grješku. Piše nam dakle prijatelj: „U broju 18. „Prosvjete" na str. 583 pod naslovom „Panteon pijanica" čitam na prvom mjestu: „Već za Noa veli povijest, da je bio pijanac svoga doba... Ovo ne veli nikoja povijest, a kad bi tako stajalo u kojoj povijesti, bilo bi krivo. Noa se jedanput opio n e p o z n a v a j u ć i jakosti vina. — To ne znači biti pijanac. Poradi toga jednoga slučaja on ne spada medju napomenute pijance. Osim toga — on je drugi praroditelj roda ljudskoga — pa i taj bi imao biti prema „Prosvjeti" pijanac... Mene je ta bilješka — koja mimogred rečeno vrlo nespretno. izvedena — neugodno dirnula. — Držim, da može mnoge i sablazniti. — Nu bilo, kako mu drago, stvar je neistinita, pa stoga molim radi dobra glasa „Prosvjete", da se ta bilješka na neki način ispravi.

Želim najbolji procvat „Prosvjeti" i gdjegod mogu, pa je preporučam. Radi toga molim, da mi se ne zamjeri ta opaska."

Mi nipošto ne zamjeramo gospodinu piscu tu opasku, već mu dapače zahvaljujemo, a veselilo bi nas i više, kad bi naši čitači, iznoseći nam svoje želje i opaske, stupili s nama u pobliži doticaj. Mi ćemo dapače rado otvoriti i posebnu rubriku za pitanja i odgovore, kako to ima u drugim listovima stranih naroda, ako bi to bila naročita želja naših pretplatnika.

Plač i smijeh u životinja.

Mnogi prirodoslovci pomno su ispitivali i proučavali plač i smijeh u životinja. Kao i kod ljudi, tako i kod životinja služi svagda plač za izraz neke boli ili tuge. To se je opažalo naročito kod majmuna, slonova, deva, krokodila, rogate marve, konja, pasa, i drugih životinja. Čimpanza primjerice plače. kad učini što zla ili u opće kakav prestupak, pa se boji po iskustvu, da će ju se zbog toga kazniti. Nezna se medjutim, što je uzrokom plaču životinja u pojedinim slučajevima, dali osjećaj fizičnih boli, koje naslućuju ili pak želja plačem pobuditi sućut u onoga, koji ih hoće kazniti te ga odvratiti od kazne. Kad je doktor Börlage putovao po otoku Javi ustrijelio je nekom prilikom jednu opicu, koja je sjedila na drvu i držala u naručaju mlado majmunče. Teško ranjena pala je na zemlju, ali nije ispustila iz ruke svoga čeda. Kad joj se doktor približi, opazi, da tužno plače. Bilo je slučajeva, da su majmuni plakali, kad nisu mogli, da ispune koju želju, ili kad su opazili, da koji drugi srodni majmuni što trpe.

Plač u nekih životinja je tih, a u drugih se u isto doba opaža jecanje i stenjanje. Kad jelene i slonove hvataju i vežu, opaža se silan plač. Nekoji putnici po afričkim i azijskim predjelima pripovijedaju, da su mnogo puti vidjeli deve, kako od umora usred pustinje stenju i plaču.

Prirječje o plaču sa „krokodilskim suzama" nastalo je od tuda, što krokodili u istinu plaču, a njihov je plač sasvim nalik djetinjemu.

Kad lovci strijeljaju tuljane te ovi vide, da nemogu izmaći smrti, stanu tuliti i naricati, iz očiju im kapaju suze, puzaju po ledu i dižu u vis svoje šape — jednom riječju prose, da ih se poštedi. Ovaj prizor na mnoge lovce, a osobito na početnike, djeluje tako silno, da ne mogu strijeljati životinje i da im poklanjaju život. Žirafe plaču, kad osjećaju, da im se približava smrt.

Mnogo rjedje opaža se smijeh u životinja. Dosele se je zamjetio najviše kod pasa. Nekoji prirodoslovci, koji su se bavili proučavanjem toga pojava, tvrde, da se u pasa kod smijanja opaža kretanje mišica na glavi i da je to kretanje sasvim nalik smijehu. Ove tvrdnje potkrijepljuju momentanim snimcima smijućih se pasa.

M. D.

Prava istina.

Dakako, nešto osebujnog može se dan danas dogoditi samo Engleza, ni još prije Amerikancu; ovakvi dogodjaji iznašaju na glas samo ime dotičnika odnosni kadri su podržavati ljudima na pameti takovog čovjeka. — Donekle poznatom engleskom slikaru Rosseti Gabrielu, koji je na glasu bio poradi portreta glasovitih muževa iz najstarijih vremena, dodje u posjet nekakvi poengleženi indijski knez; ovaj, e da uvjeri Rossetia, da ga je posjetio kao slikara na velikom glasu, razgledao je njegov atelijer svom pažnjom u potanko i reče nakon toga po ono indijski umjetniku: „Ja bi rado naručio nešto kod vas; dajte mi narišite sliku mojega oca."

„Je li vaš otac za sada u Londonu?" upita razočarani Englez.

„Nije, moj otac je već odavna u grobu, on je mrtav," odvrati ravnodušno Indijac.

„Možda imate kakovu sliku od njega, možda kakovu fotografiju, ili štogod njemu sličnoga?"

„Ne, nemam upravo ništa takova?"

„Pa kako da vam narišem njegovu sliku?" odgovori nešto ozbiljnije umjetnik. „Takova što je upravo nemoguće!"

„Kako to, da je nemoguće?" upita Indijac, kimajući nekako smješke glavom, „ta vi ste doista narisali Julija Cesara, Hanibala, da i Ivana Krstitelja, a znadem dobro, da niste nikada ni jednoga vidjeli." — „Pak zašto nebi mogli narisati moga oca?"

Usprkos ovom zgodnom — da bi rekao čovjek — donekle porugljivom predbacivanju, morao je Rosseti otkloniti ovu ma i laskavu ponudu.

Iskrice.

1- Carstvo žene je dom njezinog muža, žezlo ljubav, kruna vjernost!

2) Žena mora da je mužu ono, što hromome štaka, slijepome vid, gluhome sluh. Bez toga ne može se uživati svijet.

3) Naplemenitiji muž bez žene vjerne i ljubeće jest alem neubrušen. Ko što iztrušenje podaje alemu svjetlost, tako vjerna i dobra ljubeća žena čini muža tekar potpunim čovjekom.

4) Ne traži ženu po licu već po srcu njezinom, ta često je najljepše voće najkiselije.

5) Srce žene, mora da je blago, dobro i vjerno, njezina vjernost i ljubav prema mužu tvrdjavom bračne sreće.

6. Muž mora da bude ženi ono, čime ju Bog nadario nije, mora da popunjuje njezine manjkavosti. Z. B.

»Prosvjeta« izlazi početkom i polovicom svakoga mjeseca na četiri arka. Godišnja ciena poštom ili dostavom u kuću 14 kruna, inače samo 12 kruna. Za inozemstvo 20 kruna. Predplatu prima: Uprava »Prosvjete«, Zagreb, Gajeva ulica br. 7. Rukopisi se ne vraćaju.

Uredjuje **Emilij Laszowski.** Tisak i naklada **Antuna Scholza.**

Prva i najstarija tvornica tambura

T. Kovačić

Zagreb, Ilica broj 46.

Ksaverska cesta 10.

preporuča svoj vlastiti proizvod

tambura

Kano i skladište violina, guitara, mandolina, harmonika, flauta, okarina, itd. i sve vrsti žica.

Parna bojadisaona i kemička čistiona odjela

Vilim Ondrušek

Ilica 50 —— **ZAGREB,** —— Ilica 50

u vlastitoj u tu svrhu novosagradjenoj i moderno uredjenoj radjoni preporuča se najtoplije p. n. općinstvu za

kemičko čišćenje odjela

svake vrsti, za gospodje i gospodu,

častničke odora, skupocjene haljine za dame od svile i čipaka, vrpca i veziva, zavjesa za prozore itd.

Umjetno bojadisanje

svih gore navedenih predmeta u svakoj i trajnoj boji.

Vanjske naručbe izvršuje najkulantnije, brzo i točno uz poštarsko pouzeće.

Vrlo umjerene ciene.

Najizvrstnije i najbolje tambure

pravi i razašilje

Prva sisačka tvornica tambura

J. Stjepušin

Sisak (Hrvatska)

Odlikovan na Pariškoj izložbi g. 1900 te na Milenijskoj izložbi 1896.

Osim **tamburah i skladba za tambure** imade razna glazbala kao: **gusle, citare, gitare, mandoline, harmonike, okarine** itd. za koje se šalje poseban cienik sa slikami.

Veliki ilustrovani cienik šalje svakomu franko badava.

U istoj tvornici izlazi strukovni tamburaški mjesečnik pod naslovom »**TAMBURICA**« koji donosi uz pouku i krasne tamburaške skladbe a stoji za godinu samo **8 kruna.**

Ignjat Franz

kipar i klesar

Telefon 39. ZAGREB Rainerova ul. 2.

Proizvodnja klesarskih i kiparskih radnja.

—oo—

Mramorna industrija.

—oo—

Najveće skladište

nadgrobnih spomenika

iz svih vrsti mramora, granita, syenita, labradora i t. d.

Kiparske radnje za façade.

Veliko skladište svih vrsti mramornih ploča.

P. n. pretplatnicima!

Prvog srpnja započeo je novi kvartal **„Prosvjete,“** pa umoljavamo sve naše pretplatnike, da odmah pretplatu obnove, da ne trebamo sa opomenama dosadjivati.

Sve one, koji štogod na pretplati duguju, umoljavamo, da to odmah urede i zaostatak pripošalju, da im ne moramo lista obustavljati.

Pretplata za **„Prosvjetu“** s poštom iznosi:

za cielu godinu	K 14·—
„ pol godine	„ 7·—
„ četvrt godine	„ 3·50
„ inozemstvo za cielu godinu	„ 20·—

Pojedini brojevi 60 fil.

Šaljemo na ogled prvi broj »Prosvjete« svakomu koji to zatraži.

Uprava „Prosvjete“

Zagreb, Gajeva ulica br. 7.

„AUTOL“

(zakonom zaštićeno) **nenadkriljeno ulje** za

motor-kola motor-kotače i motor-ladje

razašilju jedini tvoričari

H. Moebius & Fils,

Basel (Švicarska).

Skladište u Zagrebu:

Ferd. Budicki, Auto-Garage.

Jeftino česko

perje za krevete!

5 kila: novo čihano K 9·60, bolje K 12.—, bielo poput pahuljica mekano, čihano K 18.—, K 24.—, poput sniega bielo, a kao pahuljice mekano čihano K 30.—, K 36.—. Razašilje se franko pouzećem. Zamienjuje se i natrag prima uz odštetu poštarine.

Benedikt Sachsel,

Lobes br. 191.

kod Pilsena (Češka).

Kruna 5000 zasluzbe

plaćam onomu, koji dokaže da moja čudnovata zbirka od

300 komada samo za for. 2·75

nije prikladna kupovština i to: 1 pravi švicarski **sistem Roskopf patentirana žepna ura,** točno iduća i točnim regulatorom sa trogodišnjom pismenom tvorničkim jamstvom. 1 lanac iz amerikanskog doublé zlata, 2 prstena iz amerikanskog doublé zlata (za gospodu i gospodje), 1 englezka pozlaćena garnitura, sastojeća iz manšeta, kragena, prsnih gumbova, 1 amerikanski žepni nož sa 5 dijelova, 1 elegantna svilena kravata, 1 praktična igla za kravatu sa simili briljanti, 1 dražestni gospojinski broš poslijedna novost, 1 nuždna putna toaletna garnitura, 1 elegantna kožnata novčarka, 1 par amerikanskih gumbova sa imitiranim dragim kamenjem, 1 patentirani englezki barometar, 1 salonski album sa 36 umjetničkih i najljepših svjetskih razgleda, 1 izvrstni **Collier za vrat ili kose** sa pravim orientalnim perli, 1 indijski vrač pogadjač, koji zabavlja svako družtvo i još 250 kom. različitih predmeta bezplatno, koji su u svakoj kući koristni i nuždni. Sve skupa sa elegantnom System-Roskopf-patentiranom **žepnom urom,** koja sama ima dvostruku vriednost, stoji samo for. 2·75. Dobiva se nz pouzeće ili predhodno pošiljanje novca (takodjer mogu se poslati i listovne marke kod

S. URBACH, Weltversandthaus, Krakau Nr. 55

NB. Tko naruči dva paketa, dobije na dar suviše 1 englezku britvu za brijanje prve vrsti ili 6 finih lanenih žepnih rubaca Za neodgovarajuće šalje novac natrag i tako je svaki riziko izključen.

TISAK ANTUNA SCHOLZA.